

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

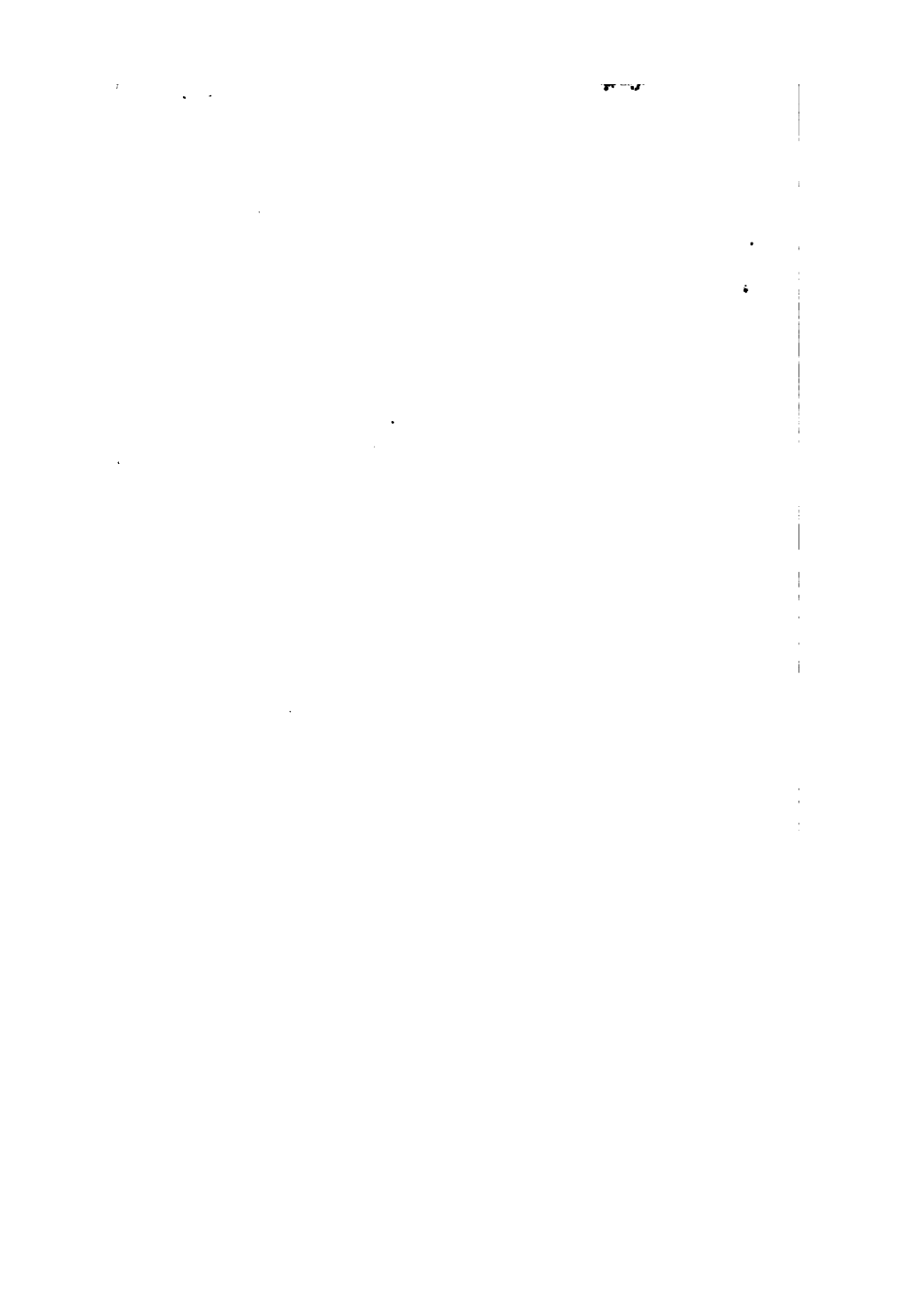
LV 18.425

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

P. VERGILI MARONIS

AENEIS

IN USUM SCHOLARUM

RECOGNOVIT

(v. Karl) OTTO RIBBECK.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCLXVIII. -

Lo 18. 425 | 882. Feb. 8,
By exchange.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER PRIMVS.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem 5
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
inpulerit. tantaene animis caelestibus irae?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam 15
posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse
siqua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces; 20
hinc populum late regem belloque superbum
venturum excidio Libyae: sic volvere parcas.
id metuens veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis
(necdum etiam causae irarum saevique dolores 25

exciderant animo; manet alta mente repostum
 iudicium Paridis spretaeque iniuria formae
 et genus invisum et rapti Ganymedis honores):
 his accensa super iactatos aequore toto
 Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli, 30
 arcebat longe Latio, multosque per annos
 errabant acti fati maria omnia circum.
 tantae molis erat Romanam condere gentem.
 Vix e conspectu Siculae telluris in altum
 vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant, 35
 cum Iuno aeternum servans sub pectore volnus
 haec secum: 'mene incepto desistere victam,
 nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
 quippe vetor fati. Pallasne exurere classera
 Argivom atque ipsos potuit submergere ponto 40
 unius ob noxam et furias Aiakis Oili?
 ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem
 disiecitque rates evertitque aequora ventis,
 illum expirantem transfixo pectore flammam
 turbine corripuit scopuloque infixit acuto; 45
 ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
 et soror et coniunx, una cum gente tot annos
 bella gero. et quisquam numen Iunonis adorat
 praeterea, aut supplex aris imponet honorem?'
 Talia flammato secum dea corde volutans 50
 nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
 Aeoliam venit. hic vasto rex Aeolus antro
 luctantes ventos tempestatesque sonoras
 imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
 illi indignantes magno cum murmure montis 55
 circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
 sceptrum tenens, mollitque animos et temperat iras.
 ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
 quippe ferant rapidi secum verrantque per auras:
 sed pater omnipotens speluncis abdidit atris 60
 hoc metuens, molemque et montes insuper altos
 imposuit, regemque dedit, qui foedere certo
 et premere et laxas sciret dare iussus habenas.

ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:

‘Aeole, namque tibi divom pater atque hominum rex 65
et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque penates:
incute vim ventis submersasque obrue puppes,
aut age diversos et dissice corpora ponto. 70

sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae,
quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
conubio iungam stabili propriamque dicabo,
omnis ut tecum meritis pro talibus annos
exigat et pulchra faciat te prole parentem.’ 75

Aeolus haec contra: ‘tuus, o regina, quid optes,
explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
tu mihi quodcumque hoc regni, tu sceptrā Iovemque
Juncilias, tu das epulis accumbere divom,
nimborumque facis tempestatumque potentem.’ 80

Haec ubi dicta, cavom conversa cuspide montem
impulit in latus: ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perfiant.
incubuerē mari, totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85

Africus, et vastos volvont ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
eripiunt subito nubes caelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
intonuere poli et crebris micat ignibus aether, 90
praesentemque viris intentant omnia mortem.

extemplo Aeneae solvontur frigore membra;
ingemit, et duplicis tendens ad sidera palmas
talīa voce refert: ‘o terque quaterque beati,
quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide! mēne Iliacis occumbere campis

non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
saevos ubi Aeacidāe telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis 100
scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!’

Talia iactanti stridens aquilone procella
 velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 franguntur remi; tum prora avertit et undis
 dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae maris. 104
 hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet,
 (saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras,
 dorsum inmane mari summo), tris Eurys ab alto 110
 in brevia et syrtis urguet (miserabile visu)
 inliditque vadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 in puppim ferit: excutitur pronusque magister 115
 volvitur in caput; ast aliam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.
 apparent rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatii, 120
 et qua vectus Abas, et qua grandaevo Aletes,
 vicit hiemps; laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
 Interea magno misceri murmure pontum
 emissamque hiemem sensit Neptunus et imis 125
 stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
 prospiciens summa placidum caput extulit unda.
 disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
 fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
 nec latuere doli fratrem Iunonis et irae. 130
 Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
 'tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
 iam caelum terramque meo sine numine, venti,
 miscere, et tantas audetis tollere moles?
 quos ego —! sed motos praestat componere fluctus: 135
 post mihi non simili poena commissa luetis.
 maturate fugam, regique haec dicite vestro:
 non illi imperium pelagi saevomque tridentem,
 sed mihi sorte datum. tenet ille inmania saxa,

vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
Aeclus et clauso ventorum carcere regnet.' 140

Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnixus acuto
detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti 145
et vastas aperit syrtilis et temperat aequor,
atque rotis summas levibus perlabitur undas.

ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio, saevitque animis ignobile volgus,
iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat; 150
tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
ille regit dictis animos, et pectora mulcet:
sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
prospiciens genitor caeloque invectus aperto 155
flectit equos curruque volans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae quae proxima litora cursu
contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
est in secessu longo locus: insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.

hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub vertice late
aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
desuper horrentique atrum nemus imminet umbra; 165
fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
nympharum domus. hic fessas non vincula navis
ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.

huc septem Aeneas collectis navibus omni 170
ex numero subit; ac magno telluris amore
egressi optata potiuntur Troes harena
et sale tabentis artus in litore ponunt.

ac primum silici scintillam excudit Achates
succipitque ignem foliis atque arida circum 175
nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
tum cererem corruptam undis cerealiaque arma

postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
 amissos longo socios sermone requirunt
 spemque metumque inter dubii, seu vivere credant
 sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
 praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti, 220
 nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
 fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
 dispiciens mare velivolum terrasque iacentis
 litoraue et latos populos, sic vertice caeli 225
 constitit et Libyae defixit lumina regnis.
 atque illum talis iactantem pectore curas
 tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
 adloquitur Venus: 'o qui res hominumque deumque
 aeternis regis imperiis et fulmine terres, 230

quid meus Aeneas in te committere tantum,
 quid Troes potuere, quibus tot funera passis
 cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 certe hinc Romanos olim volventibus annis,
 hinc fore ductores revocato a sanguine Teucri, 235
 qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
 pollicitu's: quae te, genitor, sententia vertit?
 hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
 solabar fatis contraria fata rependens;
 nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240

insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit mediis elapsus Achivis
 Illyricos penetrare sinus atque intuma tutus
 regna Liburnorum et fontem superare Timavi,
 unde per ora novem vasto cum murmure montis 245
 it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
 hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit armaque fixit
 Troia, nunc placida compostus pace quiescit:

nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem, 250
 navibus (infandum!) amissis unius ob iram
 prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
 sic pietatis honos? sic nos in sceptris reponis?"

Olli subridens hominum sator atque deorum
 vultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
 'parce metu, Cytherea: manent inmota tuorum
 fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 magnanimum Aenean; neque me sententia vertit. 260
 hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
 longius et volvens fatorum arcana movebo)
 bellum ingens geret Italia populosque feroces
 contundet, moresque viris et moenia ponet,
 tertia dum Latio regnantem viderit aestas 265
 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 at puer Ascanius, quoi nunc cognomen Iulo
 additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
 triginta magnos volvendis mensibus orbis
 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini 270
 transferet, et longam multa vi muniet Albam.
 hic iam ter centum totos regnabitur annos
 gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 moenia Romanosque suo de nomine dicet.
 his ego nec metas rerum nec tempora pono,
 imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat, 280
 consilia in melius referet, mecumque fovebit
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
 cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
 servitio premet ac victis dominabitur Argis. 285
 nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 imperium Oceano, famam qui terminet astris,
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
 accipies segura; vocabitur hic quoque votis. 290
 aspera tum positis mitescent saecula bellis;

cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae; Furor impius intus
saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
post tergum nodis fremet horridus ore cruento. 295

Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
ut terrae utque novae pateant Karthaginis arces
hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
finibus arceret. volat ille per aëra magnum 300
remigio alarum, ac Libyae citus astitit oris.
et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
corda volente deo; in primis regina quietum
accipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem plurima volvens, 305
ut primum lux alma datast, exire locosque
explorare novos, quas vento accesserit oras,
qui teneant (nam inculta videt), hominesne feraene,
quaerere constituit sociisque exacta referre.
classem in convexo nemorum sub rupe cavata 310
arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
bina manu lato crispans hastilia ferro.

cui mater media sese tulit obvia silva,
virginis os habitumque gerens et virginis arma, 315
Spartanae vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce volucrumque fuga praevertitur Eurum.
namque umeris de moreabilem suspenderat arcum
venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
nuda genu nodoque sinus collecta fluentis. 320
ac prior 'heus' inquit, 'iuvenes, monstrate, mearum
vidistis siquam hic errantem forte sororum,
succinctam pharetra, et maculosae tegmina lyncis
aut spumantis apri cursum clamore prementem.'

Sic Venus, et Veneris contra sic filius orsus: 325
'nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
o — quam te memorem, virgo? namque hau tibi voltus
mortalis, nec vox hominem sonat; o dea certe,
an Phoebi soror? an nympharum sanguinis una?

sis felix, nostrumque leves quaecumque laborem, 330
 et, quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
 iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
 erramus, vento huc vastis et fluctibus acti:
 multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
 Tum Venus: 'haut equidem tali me dignor honore; 335
 virginibus Tyriis mos est gestare pharetram
 purpureoque alte suras vincire cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
 sed fines Libyci, genus intractabile bello.
 imperium Dido Tyria regit urbe profecta, 340
 germanum fugiens. longa est iniuria, longae
 ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
 huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus auri
 Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
 cui pater intactam dederat primisque iugarat 345
 ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.
 quos inter medius venit furor. ille Sychaeum
 impius ante aras atque auri caecus amore
 clam ferro incautum superat; securus amorum 350
 germanae; factumque diu celavit, et aegram
 multa malus simulans vana spe lusit amantem.
 ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 coniugis; ora modis attollens pallida miris
 crudelis aras traiectaque pectora ferro 355
 nudavit, caecumque domus scelus omne retexit.
 tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
 auxiliumque viae veteris tellure recludit
 thensauros, ignotum argenti pondus et auri.
 his commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
 aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
 corripuiunt oerantque auro. portantur avari
 Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
 devenere locos, ubi nunc ingentia cernes 365
 moenia surgentemque novae Karthaginis arcem.
 [mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

taurino quantum possent circumdare tergo]
 sed vos qui tandem quibus aut venistis ab oris,
 quove tenetis iter?' quaerenti talibus ille 370
 suspirans imoque trahens a pectore vocem:
 'O dea, si prima repetens ab origine pergam,
 et vacet annalis nostrorum audire laborum,
 ante diem clauso componet Vesper Olympo.
 nos Troia antiqua, si vestras forte per auris 375
 Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
 forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
 sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates
 classe veho mecum, fama super aethera notus.
 Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo. 380
 bis denis Phrygium conscendi navibus aequor
 matre dea monstrante viam data fata secutus;
 vix septem convolsae undis euroque supersunt.
 ipse ignotus egens Libyae deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus.' nec plura querentem 385
 passa Venus medio sic interfata dolore est:
 'Quisquis es, haut, credo, invisus caelestibus auras
 vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
 namque tibi reduces socios classemque relatam 390
 nuntio et in tutum versis aquilonibus actam,
 ni frustra augurium vani docuere parentes.
 aspice bis senos laetantis agmine cycnos,
 aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
 turbabat caelo; nunc terras ordine longo 395
 aut capere aut capsos iam respectare videntur:
 ut reduces illi ludunt stridentibus alis
 et coetu cinxere polum cantusque dedere,
 haut aliter puppesque-tuae pubesque tuorum
 aut portum tenet aut pleno subit ostia velo. 400
 perge modo et, qua te ducit via, derige gressum.'
 Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
 ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
 spiravere; pedes vestis defluxit ad imos;
 et vera incessu patuit dea. ille ubi matrem 405

adgnovit, tali fugientem est voce secutus:
 'quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
 ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
 non datur, ac veras audire et reddere voces?'
 talibus incusat, gressumque ad moenia tendit. 410
 at Venus obscuro gradientis aëre saepsit,
 et multo nebulae circum dea fudit amictu,
 cernere nequis eos neu quis contingere posset
 molirive moram aut veniendi poscere causas.
 ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415
 laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
 ture calent arae sertisque recentibus halant.

Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
 iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
 imminet adversasque aspectat desuper arces. 420
 miratur molem Aeneas, magalia quondam,
 miratur portas strepitumque et strata viarum.
 instant ardentes Tyrii: pars ducere muros
 molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
 pars optare locum tecto et concludere sulco. 425
 [iura magistratusque legunt sanctumque senatum]
 hic portus alii effodiunt; hinc lata theatris
 fundamenta petunt alii, immanisque columnas
 rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris.
 qualis apes aestate nova per florea rura 430
 exercet sub sole labor, cum gentis adultos
 educunt fetus, aut cum liquentia mella
 stipant et dulci distendunt nectare cellas,
 aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 ignavom fucos pecus a praesepibus arcent; 435
 fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 'o fortunati, quorum iam moenia surgunt!'
 Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
 per medios miscetque viris, neque cernitur ulli. 440

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 quo primum iactati undis et turbine Poeni
 effodere loco signum, quod regia Iuno

monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
 hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et adflictis melius confidere rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus intrans operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevom ambobus Achillem.
 constitit, et lacrimans 'quis iam locus,' inquit, 'Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris?' 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi;
 sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
 solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.'
 sic ait, atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 adgnoscat lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, prius quam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent. 473
 interea ad templum non aequae Palladis ibant 479
 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,
 suppliciter tristes et tunsae pectora palmis:
 diva solo fixos oculos aversa tenebat. 482
 parte alia fugiens amissis Troilus armis 474
 infelix puer atque inpar congressus Achilli:
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur

per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.	478
ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros	483
exanimumque auro corpus vendebat Achilles.	
tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,	485
ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici	
tendentemque manus Priamum conspexit inermis.	
se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,	
eoasque acies et nigri Memnonis arma.	
ducit Amazonidum lunatis agmina peltis	490
Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,	
aurea subnectens exertae cingula mammae,	
bellatrix, audetque viris concurrere virgo.	
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,	
dum stupet optutuque haeret defixus in uno,	495
regina ad templum, forma pulcherrima Dido,	
incessit magna iuvenum stipante caterva.	
qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi	
exercet Diana choros, quam mille secutae	
hinc atque hinc glomerantur oreades; illa pharetram	500
fert umero, gradiensque deas supereminet omnis	
(Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus):	
talis erat Dido, talem se laeta ferebat	
per medios, instans operi regnisque futuris.	
tum foribus divae, media e testudine templi,	505
saepa armis solioque alte subnixa resedit.	
iura dabat legesque viris, operumque laborem	
partibus aequabat iustis aut sorte trahebat:	
cum subito Aeneas concursu accedere magno	
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum	510
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo	
dispulerat penitusque alias avexerat oras.	
opstipuit simul ipse, simul percussus Achates	
laetitiaque metuque: avidi coniungere dextras	
ardebant, sed res animos incognita turbat.	515
dissimulant et nube cava speculantur amicti,	
quae fortuna viris, classem quo litore linquant,	
quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant	
orantes veniam, et templum clamore petebant.	

Postquam introgressi et coram data copia fandi, 520
 maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
 'o regina, novam cui condere Iuppiter urbem
 iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 oramus: prohibe infandos a navibus ignis, 525
 parce pio generi, et propius res aspice nostras.
 non nos aut ferro Libycos populare penatis
 venimus aut raptas ad litora vertere praedas;
 non ea vis animo nec tanta superbia victis.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt, 530
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
 hic cursus fuit,
 cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
 in vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
 perque undas superante salo perque invia saxa
 dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
 quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
 permittit patria? hospitio prohibemur harenae; 540
 bella cient, primaque vetant consistere terra.
 si genus humanum et mortalia temnitis arma,
 at sperate deos memores fandi atque nefandi.
 rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
 nec pietate fuit nec bello maior et armis. 545
 quem si fata virum servant, si vescitur aura
 aetherea neque adhuc crudelibus occubat umbris,
 non metus. officio nec te certasse priorem
 paeniteat: sunt et Siculis regionibus urbes
 armaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550
 * * *
 quassatam ventis liceat subducere classem
 et silvis aptare trabes et stringere remos,
 si datur Italiam sociis et rege recepto
 tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
 sin absumpta salus, et te, pater optume Teucrum, 555
 pontus habet Libyae nec spes iam restat Iuli,

at freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

560

Tum breviter Dido voltum demissa profatur:
'solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
res dura et regni novitas me talia cogunt
moliri et late finis custode tueri.

quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem
virtutesque virosque aut tanti incendia belli?

565

non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.

570

voltis et his mecum pariter considerare regnis:
urbem quam statuo, vestra est; subducite navis;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
adforet Aeneas! equidem per litora certos
dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
siquibus eiectus silvis aut urbibus errat.'

575

His animum arrecti dictis et fortis Achatas
et pater Aeneas iandudum erumpere nubem
ardebant. prior Aeneas compellat Achatas:

580

'nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
submersum; dictis respondent cetera matris.'

585

vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
restitit Aeneas claraque in luce refulsit

os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae
purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

590

tum sic reginam adloquitur cunctisque repente

improvisus ait: 'coram, quem quaeritis, adsum 596
 Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
 o sola infandos Troiae miserata labores,
 quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 omnibus exhaustis iam casibus omnium egenos
 urbe domo socias, grates persolvere dignas 600
 non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
 gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 di tibi, siqua pios respectant numina, siquid
 usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
 praemia digna ferant. quae te tam laeta tulerunt 605
 saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 in freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
 quae me cumque vocant terrae.' sic fatus amicum 610
 Ilionea petit dextra; laevaue Serestum,
 post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
 Opstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
 casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
 'quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615
 insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
 tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
 alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
 atque equidem Teucrum memini Sidona venire
 finibus expulsus patriis, nova regna petentem 620
 auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
 vastabat Cyprum et victor dicione tenebat.
 tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.
 ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 seque ortum antiqua Teucrorum a stirpe volebat.
 quare agite o tectis iuvenes succedite nostris.
 me quoque per multos similis fortuna labores
 iactatam hac demum voluit consistere terra:
 non ignara mali miseris succurrere disco.' 630
 sic memorat; simul Aenean in regia ducit
 tecta, simul divom templis indicit honorem.

nec minus interea sociis ad litora mittit
 viginti tauros, magnorum horrentia centum
 terga suum, pinguis centum cum matribus agnos, 635
 munera laetitiamque dii.

at domus interior regali splendida luxu
 instruitur, mediisque parant convivia tectis:
 arte laboratae vestes ostroque superbo,
 ingens argentum mensis, caelataque in auro 640
 fortia facta patrum, series longissima rerum
 per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
 passus amor) rapidum ad navis praemittit Achaten,
 Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat; 645
 omnis in Ascanio cari stat cura parentis.

munera praeterea Iliacis erepta ruinis
 ferre iubet, pallam signis auroque rigentem
 et circumtextum croceo velamen acantho,
 ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis, 650

Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos,
 extulerat, matris Ladae mirabile donum;
 praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
 maxima natarum Priami, colloque monile
 bacatum et duplicem gemmis auroque coronam. 655
 haec celerans iter ad navis tendebat Achates.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
 consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
 pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
 incendat reginam atque ossibus implicet ignem. 660

quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
 urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
 ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:

'nate, meae vires, mea magna potentia solus,
 nate, patris summi qui tela Typhoëa temnis, 665

ad te confugio et supplex tua numina posco.
 frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
 litora iactetur odiis Iunonis acerbae,
 nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
 nunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur 670

vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
 hospitia; haut tanto cessabit cardine rerum.
 quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 reginam meditor, nequo se numine mutet,
 sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
 qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
 regius accitu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
 dona ferens pelago et flammis restantia Troiae;
 hunc ego sopitum somno super alta Cythera 680
 aut super Idalium sacrata sede recondam,
 nequa scire dolos mediusve occurrere possit.
 tu faciem illius noctem non amplius unam
 falle dolo et notos pueri puer indue voltus,
 ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido 685
 regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
 cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 occultum inspires ignem fallasque veneno.
 paret Amor dictis carae genetricis, et alas
 exuit et gressu gaudens incedit Iuli. 690
 at Venus Ascanio placidam per membra quietem
 inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
 floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
 iamque ibat dicto parens et dona Cupido 695
 regia portabat Tyriis duce laetus Achate.
 cum venit, aulaeis iam se regina superbis
 aurea composuit sponda mediamque locavit;
 iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
 conveniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
 dant manibus famuli lymphas, cereremque canistris
 expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
 quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
 cura penum struere, et flammis adolere penates;
 centum aliae totidemque pares aetate ministri, 705
 qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
 nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 convenerunt, toris iussi discumbere pictis.

mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum flagrantisque dei voltus simulataque verba.	710
[pallamque et pictum croceo velamen acantho.] *[praecipue infelix, pesti devota futurae, expleri mentem nequit ardescitque tuendo Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.]	
ille ubi complexu Aeneae colloque pependit et magnum falsi inplevit genitoris amorem, reginam petit. haec oculis, haec pectore toto haeret et interdum gremio fovet, inscia Dido, insidat quantus miserae deus. at memor ille matris Acidaliae paulatim abolere Sychacum incipit, et vivo temptat praevertere amore iam pridem resides animos desuetaque corda.	715
Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae crateras magnos statuunt et vina coronant. it strepitus tectis vocemque per ampla volutant atria; dependent lychini laquearibus aureis incensi, et noctem flammis funalia vincunt. hic regina gravem gemmis auroque poposcit implevitque mero pateram, quam Belus et omnes a Belo soliti; tum facta silentia tectis:	725
'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura locuntur, hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis esse velis, nostrosque huius meminisse minores. adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno; et vos o coetum, Tyrii, celebrate faventes.'	730
dixit, et in mensam laticum libavit honorem, primaque libato summo tenuis attigit ore; tum Bitiae dedit increpitans; ille inpiger hausit spumantem pateram, et pleno se proluit auro; post alii proceres. cithara crinitus Iopas personat aurata, docuit quem maximus Atlans. hic canit errantem lunam solisque labores, unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes, arcturum pluviasque hyadas geminosque triones, quid tantum Oceano properent se tinguere soles hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.	740
	745

ingeminant plausu Tyrii, Troesque secuntur.
nec non et vario noctem sermone trahebat
infelix Dido, longumque bibebat amorem,
multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; 750
nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,
nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
'immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
insidias' inquit 'Danaum casusque tuorum
erroresque tuos. [nam te iam septima portat
omnibus errantem terris et fluctibus aestas.] 755

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER SECVNDVS

Conticuere omnes intentique ora tenebant.
inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
'infandum, regina, iubes renovare dolorem.
Troianas ut opes et lamentabile regnum
eruerint Danaï, quaeque ipse miserrima vidi 5
et quorum pars magna fui, quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
sed si tantus amor casus cognoscere nostros 10
et breviter Troiae supremum audire laborem,
quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
incipiam. fracti bello fatisque repulsi
ductores Danaum, tot iam labentibus annis
instar montis e cum divina Palladis arte 15
aedificant sectaque intexunt abiete costas:
votum pro reditu simulant, ea fama vagatur.
huc delecta virum sortiti corpora furtim
includunt caeco lateri, penitusque cavernas
ingentis uterumque armato milite complent. 20
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
huc se provecti deserto in litore condunt.
nos abiisse rati et vento petiisse Mycenae: 25

ergo omnis longo solvit se Teucra luctu.
 panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra
 desertosque videre locos litusque relictum.
 hic Dolopum manus, hic saevos tendebat Achilles,
 classibus hic locus, hic acie certare solebant. 30
 pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
 et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
 duci intra muros hortatur et arce focari,
 sive dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
 at Capys et quorum melior sententia menti 35
 aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
 aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
 scinditur incertum studia in contraria volgus.
 Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, 40
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce
 et procul 'o miseri, quae tanta insania, cives?
 creditis avectos hostis aut ulla putatis
 dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?
 *[aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi] 45
 aut haec in nostros fabricata est machina muros
 inspectura domos venturaque desuper urbi,
 aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
 quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.'
 sic fatus validis ingentem viribus hastam 50
 in latus inque feri curvam compagibus alvom
 contorsit. stetit illa tremens, utroque recusso
 insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
 et si fata deum, si mens non laeva fuisset,
 impulerat ferro Argolicas foedare latebras, 55
 Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.
 Ecce manus iuvenem interea post terga revinctum
 pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
 hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis, 60
 optulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
 seu versare dolos seu certae occumbere morti.
 undique visendi studio Troiana iuventus

circumfusa ruit, cecantque inludere capto.	
accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno	65
disce omnis.	
namque ut conspectu in medio turbatus inermis	
constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:	
'heu quae nunc tellus' inquit, 'quae me aequora possunt	
accipere? aut quid iam misero mihi denique restat?'	70
cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi	
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.	
quo gemitu conversi animi compressus et omnis	
impetus. hortamur fari, quo sanguine cretus	
quive fuit, memores quae sit fiducia capto.	75
'Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor	77
vera' inquit, 'neque me Argolica de gente negabo:	
hoc primum; nec, si miserum fortuna Sinonem	
finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.	80
fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris	
Belidae nomen Palamedis et incluta fama	
gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi	
insontem infando indicio, quia bella vetabat,	
demisere Neci, nunc cassum lumine lugent:	85
illi me comitem et consanguinitate propincum	
pauper in arma pater primis huc misit ab annis.	
dum stabat regno incolumis regumque vigeat	
conciliis, et nos aliquod nomenque decusque	
gessimus. invidia postquam pellacis Ulixi	90
(haut ignota loquor) superis concessit ab oris,	
adfectus vitam in tenebris luctuque trahebam	
et casum insontis mecum indignabar amici.	
nec tacui demens, et me, fors siqua tulisset,	
si patrios unquam remeassem victor ad Argos,	95
promisi ultorem et verbis odia aspera movi.	
hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes	
criminibus terrere novis, hinc spargere voces	
in volgum ambiguas et quaerere conscius arma.	
nec requievit enim, donec Calchante ministro —	100
<hr/>	
ille haec deposita tandem formidine fatur:	76

sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolve?
 quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos
 idque audire sat est? iandudum sumite poenas:
 hoc Ithacus velit et magno mercentur Atridae.
 Tum vero ardemus scitari et quaerere casus, 105
 ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
 prosequitur pavitans et ficto pectore fatur:
 'Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
 moliri et longo fessi discedere bello;
 fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti 110
 interclusit hiemps, et terruit auster euntis.
 praecipue cum iam hic trabibus contextus acernis
 staret ecus, toto sonuerunt aethere nimbi.
 suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
 mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat: 115
 "sanguine placastis ventos et virgine caesa,
 cum primum Iliacas, Danaï, venistis ad oras:
 sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
 Argolica." volgi quae vox ut venit ad auris,
 obstipuere animi, gelidusque per ima cucurrit 120
 ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
 hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 protrahit in medios: quae sint ea numina divom,
 flagitat. et mihi iam multi crudele canebant
 artificis scelus et taciti ventura videbant. 125
 bis quinos silet ille dies tectusque recusat
 prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
 vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
 composito rumpit vocem, et me destinat arae.
 adsensere omnes, et quae sibi quisque timebat 130
 unius in miseri exitium conversa tulere.
 iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari
 et salsae fruges et circum tempora vittae.
 eripui, fateor, leto me et vincula rupi,
 limosoque lacu per noctem obscurus in ulva 135
 delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
 nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi
 nec duplicis natos exoptatumque parentem;

quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
 effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt. 140
 quod te per superos et conscia numina veri,
 per siqua est quae restet adhuc mortalibus usquam
 intemerata fides, oro, miserere laborum
 tantorum, miserere animi non digna ferentis.
 His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro. 145
 ipse viro primus manicas atque arta levare
 vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
 'quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
 noster eris. mihi quae haec edissere vera roganti:
 quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
 quidve petunt? quae religio aut quae machina belli?' 150
 dixerat. ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
 'vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 testor numen' ait, 'vos arae ensesque nefandi, 155
 quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
 fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 siqua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
 tu modo promissis maneat, servataque serves 160
 Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.
 omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes
 fatale adgressi sacrato avellere templo 165
 Palladium caesis summae custodibus arcis
 corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 virgineas ausi divae contingere vittas:
 ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens. 170
 nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
 luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
 sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu)
 emicuit parmamque ferens hastamque trementem. 175
 extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,

nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
 omina ni repetant Argis numenque reducant,
 quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 et nunc quod patrias vento petiere Mycenae, 180
 arma deosque parant comites, pelagoque remenso
 improvisi aderunt: ita digerit omina Calchas.
 hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
 effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 hanc tamen immensam Calchas attollere molem 185
 roboribus textis caeloque educere iussit,
 ne recipi portis aut duci in moenia posset
 neu populum antiqua sub religione tueri.
 nam si vestra manus violasset dona Minervae,
 tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum 190
 convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum;
 sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
 ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus insidiis periurique arte Sinonis 195
 credita res, captique dolis lacrimisque coactis
 quos neque Tydides nec Larisaeus Achilles,
 non anni domuere decem, non mille carinae.
 Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 obicitur magis, atque improvida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (horresco referens) immensis orbibus angues
 incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt; 205
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas, pars cetera pontum
 pone legit sinuatque immensa volumine terga.
 fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant
 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni 210
 sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 diffugimus visu exangues. illi agmine certo
 Laocoonta petunt: et primum parva duorum
 corpora natorum serpens amplexus uterque

implicat et miseros morsu depascitur artus; post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem corripiunt spirisque ligant ingentibus, et iam bis medium amplexi, bis collo squamea circum terga dati superant capite et cervicibus altis.	215
ille simul manibus tendit divellere nodos perfusus sanie vittas atroque veneno, clamores simul horrendos ad sidera tollit, qualis mugitus, fugit cum saucius aram taurus et incertam excussit cervice securim. at gemini lapsu delubra ad summa dracones effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem, sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur. tum vero tremefacta novos per pectora cunctis insinuat pavor, et scelus expendisse merentem Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam. ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae numina conclamant.	220
dividimus muros et moenia pandimus urbis. accingunt omnes operi, pedibusque rotarum subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo intendunt. scandit fatalis machina muros feta armis. pueri circum innuptaeque puellae sacra canunt funemque manu contingere gaudent. illa subit mediaeque minans inlabitur urbi. o patria, o divom domus Ilium et incluta bello moenia Dardanidum! quater in limine portae substitit atque utero sonitum quater arma dedere: instamus tamen inmemores caecique furore, et monstrum infelix sacrata sistimus arce. tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris ora dei iussu non umquam credita Teucris: nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset ille dies, festa velamus fronde per urbem.	235
Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox involvans umbra magna terramque polumque Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucri	240
	245
	250

conticuere, sopor fessos complectitur artus. et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat a Tenedo tacitae per amica silentia lunae	255
litora nota petens: flammam cum regia puppis extulerat, fatisque deum defensus iniquis inclusos utero Danaos et pinea furtim laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras reddit ecus, laetique cavo se robore promunt	260
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque Pelidesque Neoptolemus primusque Machaon et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos. invadunt urbem somno vinoque sepultam;	265
caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis accipiunt socios atque agmina conscia iungunt. Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris incipit et dono divom gratissima serpit.	
in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector	270
visus adesse mihi largosque effundere fletus, raptatus bigis ut quondam aterque cruento pulvere perque pedes traiectus lora tumentis. ei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo	
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis, squalentem barbam et concretos sanguine crinis volneraque illa gerens, quae circum plurima muros accepit patrios! ultro flens ipse videbar	275
compellare virum et maestas expromere voces:	280
'o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum, quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris expectate venis? ut te post multa tuorum funera, post varios hominumque orbisque labores defessi aspiciamus! quae causa indigna serenos	285
foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?' ille nihil, nec me quaerentem vana moratur, sed graviter gemitus imo de pectore ducens 'heu fuge, nate dea, teque his' ait 'eripe flammis.	
hostis habet muros, ruit alto a culmine Troia.	290

sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penatis:
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
 magna pererrato statues quae denique ponto.' 295
 sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu,
 et magis atque magis, quamquam secreta parentis
 Anchisae domus arboribusque oblecta recessit, 300
 clarescunt sonitus armorumque ingruit horror.

excitior somno, et summi fastigia tecti
 ascensu supero atque arrectis auribus asto:
 in segetem veluti cum flamma furentibus austris
 incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305

sternit agros, sternit sata laeta bovomque labores
 praecipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
 accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
 tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
 insidiae. iam Deiphobi dedit ampla ruinam 310

Volcano ecsuperante domus, iam proximus ardet
 Ucalegon, Sigea igni freta lata relucent.
 exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 arma amens capio; nec sat rationis in armis,
 sed glomerare manum bello et concurrere in arcem 315
 cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
 praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
 sacra manu victosque deos parvomque nepotem 320
 ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.

'quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?'
 vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 'venit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. fuimus Troes, fuit Ilium et ingens 325
 gloria Teucrorum; feros omnia Iuppiter Argos
 transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
 arduus armatos mediis in moenibus astans

fundit ecus, victorque Sinon incendia miscet
 insultans. portis alii bipatentibus adsunt, 330
 milia quot magnis umquam venere Mycenis;
 obsedere alii telis angusta viarum
 oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
 portarum vigiles et caeco Marte resistunt. 335
 talibus Othryadae dictis et numine divom
 in flammis et in arma feror, quo tristis Erinys,
 quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
 addunt se socios Ripheus et maximus armis 340
 Epytus oblati per lunam Hypanisque Dymasque,
 et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus
 Mygdonides: illis ad Troiam forte diebus
 venerat insano Cassandrae incensus amore,
 et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
 infelix qui non sponsae praecepta furentis 345
 audierit.
 quos ubi confertos audere in proelia vidi,
 incipio super his: 'iuvenes, fortissima frustra
 pectora, si vobis audentem extrema cupido
 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis. 350
 excessere omnes adytis arisque relictis
 di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae: moriamur, et in media arma ruamus.
 una salus victis nullam sperare salutem.'
 sic animis iuvenum furor additus. inde lupi ceu 355
 raptores atra in nebula, quos improba ventris
 exegit caecos rabies, catulique relictii
 faucibus expectant siccis, per tela, per hostis
 vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
 urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra. 360
 quis cladem illius noctis, quis funera fando
 explicet aut possit lacrimis aequare labores?
 urbs antiqua ruit multos dominata per annos;
 plurima perque vias sternuntur inertia passim
 corpora perque domos et religiosa deorum 365
 limina. nec soli poenas dant sanguine Teucri:

quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
victoresque cadunt Danaï. crudelis ubique
luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.

Primus se Danaum magna comitante caterva
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
inseius, atque ultro verbis compellat amicis:

'festinate, viri. nam quae tam sera moratur
segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis?' 375

dixit, et extemplo (neque enim responsa dabantur
fida satis) sensit medios delapsus in hostis.
opstipuit retroque pedem cum voce repressit.
inprovisum aspris veluti qui sentibus anguem
pressit humi nitens, trepidusque repente refugit 380
attollentem iras et caerula colla tumentem:

haut secus Androgeos visu tremefactus abibat.
inruimus densis et circumfundimur armis,
ignarosque loci passim et formidine captos
sternimus: adspirat primo Fortuna labori. 385

atque hic successu exultans animisque Coroebus
'o socii, qua prima' inquit 'fortuna salutis
monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur:
mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
aptemus. dolus an virtus, quis in hoste requirat? 390

arma dabunt ipsi.' sic fatus deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
induitur laterique Argivom accommodat ensem.
hoc Ripheus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat. 395

vadimus inmixti Danaï haud numine nostro,
multaque per caecam congressi proelia noctem
conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
diffugiunt alii ad navis et litora cursu
fida petunt, pars ingentem formidine turpi 400
scandunt rursus eum et nota conduntur in alvo.

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
ecce trahebatur passis Priameia virgo
crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,

ad caelum tendens ardentia lumina frustra, 405
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
 et sese medium iniecit periturus in agmen.
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danaï gemitu atque ereptae virginis ira
 undique collecti invadunt, acerrimus Aïax
 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis, 415
 adversi rupto ceu quondam turbine venti
 confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus eoï
 Eurüs equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 illi etiam, siquos obscura nocte per umbram 420
 fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
 apparent; Priami clipeos mentitaque tela
 agnoscunt atque ora sono discordia signant.
 ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
 Penelei dextra divae armipotentis ad aram 425
 procumbit; cadit et Ripheus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et servantissimus aequi
 (dis aliter visum); pereunt Hypanisque Dymasque
 confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
 labentem pietas nec Apollinis infula texit. 430
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 testor, in occasu vestro nec tela nec ulla
 vitavisse vices, Danaum et, si fata fuissent,
 ut caderem meruisse manu. divellimur inde
 Iphitus et Pelias mecum (quorum Iphitus aevo 435
 iam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi),
 protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
 sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis 440
 cernimus obsessumque acta testudine limen.
 haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos

nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.	520
Dardanidae contra turris ac tota domorum culmina convellunt (his se, quando ultima cernunt, extrema iam in morte parant defendere telis), auratasque trabes, veterum decora illa parentum, devolvont; alii strictis mucronibus imas obsedere fores, has servant agmine denso.	450
instaurati animi regis succurrere tectis auxilioque levare viros vimque addere victis.	
Limen erat caecaeque fores et pervius usus tectorum inter se Priami, postesque relictis a tergo, infelix qua se, dum regna manebant, saepius Andromache ferre incomitata solebat ad soceros et avo puerum Astyanacta trahebat.	455
evado ad summi fastigia culminis, unde tela manu miseri iactabant inrita Teucris. turrim in praecipiti stantem summisque sub astra	460
eductam tectis, unde omnis Troia videri et Danaum solitae naves et Achaia castra, adgressi ferro circum, qua summa labantis iuncturas tabulata dabant, convellimus altis sedibus inpulimusque: elapsa repente ruinam	465
cum sonitu trahit et Danaum super agmina late incidit. ast alii subeunt, nec saxa nec ullum telorum interea cessat genus.	
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus exultat, telis et luce coruscus aëna;	470
qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus, frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat, nunc positus novos exuviis nitidusque iuventa lubrica convolvit sublato pectore terga,	
arduos ad solem, et linguis micat ore trisulcis.	475
una ingens Periphas et equorum agitator Achillis, armiger Automedon, una omnis Scyria pubes succedunt tecto, et flammam ad culmina iactant. ipse inter primos correpta dura bipenni limina perrumpit, postisque a cardine vellit	480

aeratos iamque excisa trabe firma cavavit
 robor et ingentem lato dedit ore fenestram.
 apparet domus intus et atria longa patescunt,
 apparent Priami et veterum penetralia regum,
 armatosque vident stantis in limine primo. 485

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
 femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
 tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
 amplexaeque tenent postes atque oscula figunt. 490

instat vi patria Pyrrhus: nec claustra nec ipsi
 custodes sufferre valent; labat ariete crebro
 ianua, et emoti procumbunt cardine postes;
 fit via vi; rumpunt aditus primosque trucidant
 immissi Danai et late loca milite complent. 495

non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 exit oppositasque evicit gurgite moles,
 fertur in arva furens cumulo camposque per omnis
 cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
 caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas, 500

vidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
 sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignis.
 quinquaginta illi thalami, spes ampla nepotum,
 barbarico postes auro spoliisque superbi
 procubere; tenent Danai, qua deficit ignis. 505

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequiquam umeris et inutile ferrum 510
 cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.

aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 516
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis

ut vidit, 'quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit. 520
 'non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget, non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul.' sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaevom in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 ut tandem ante oculos evasit et ora parentum.
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
 'at tibi pro scelere' exclamat, 'pro talibus ausis 535
 di, siqua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant
 debita, qui nati coram me cernere letum
 fecisti et patrios foedasti funere voltus.
 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque
 supplicis erubuit, corpusque exangue sepulchro
 reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.'
 sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum 545
 ec summo clipei nequiquam umbone pependit.
 cui Pyrrhus 'referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori. illi mea tristia facta
 degeneremque Neoptoleum narrare memento:
 nunc morere.' hoc dicens altaria ad ipsa trementem 550
 traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 implicuitque coma laevam, dextraque coruscum
 extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem . 555
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum

regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus
avolsumque umeris caput et sine nomine corpus.

At me tum primum saevos circumstetit horror.
opstipui; subiit cari genitoris imago, 560
ut regem aequaevom crudeli vulnere vidi
vitam exhalantem; subiit deserta Creusa
et direpta domus et parvi casus Iuli.

respicio et, quae sit me circum copia, lustrum.
deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565
ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio; dant claram incendia lucem
erranti passimque oculos per cuncta ferenti. 570

illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
et poenas Danaum et deserti coniugis iras
praemetuens, Troiae et patriae communis erinys,
abdiderat sese atque aris invisā sedebat.

exarsere ignes animo; subit ira cadentem 575
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.

‘scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
aspiciet, partoque ibit regina triumpho,
coniugiumque domumque patres natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygius comitata ministris? 580
occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?

Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
non ita. namque etsi nullum memorabile nomen

feminea in poena est nec habet victoria laudem,
extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis 585

laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
ultricies flammae et cineres satiasses meorum.

talia iactabam et furiata mente ferebar,
cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
optulit et pura per noctem in luce refulsit 590

alma parens, confessa deam qualisque videri
caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
‘nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?

quid furis aut quonam nostri tibi cura recessit?	595
non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem liqueris Anchisen, superet coniunxne Creusa Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae circum errant acies et, ni mea cura resistat, iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.	600
non tibi Tyndaridis facies invisâ Lacaenae culpatuſve Paris; divom inclementia, divom, has evertit opes sternitque a culmine Troiam. aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuenti mortalis hebetat visus tibi et umida circum caligat, nubem eripiam; tu nequa parentis iussa time neu praeceptis parere recusa): hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum, Neptunus muros magnoque emota tridenti fundamenta quatit totamque a sedibus urbem eruit. hic Iuno Scaetas saevissima portas prima tenet, sociumque furens a navibus agmen ferro accincta vocat.	605
iam summas arces Tritonia (respice) Pallas insedit, limbo effulgens et Gorgone aeva. ipse pater Danais animos viresque secundas sufficit, ipse deos in Dardana suscitât arma. eripe, nate, fugam, finemque inpone labori. nusquam abero et tutum patrio te limine sistam. dixerat, et spissis noctis se condidit umbris. apparent dirae facies inimicae Troiae numina magna deum.	610
Tum vero omne mihi visum considerare in ignis Ilium et ex imo verti Neptunia Troia;	615
ac veluti summis antiquam in montibus ornum cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant erueret agricolae certatim, illa usque minatur et tremefacta comam concusso vertice nutat, vulneribus donec paulatim evicta supremum congemuit traxitque iugis avolsa ruinam. descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis	630

expedior; dant tela locum flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos 635
optabam primum montis primumque petebam,
abnegat excisa vitam producere Troia
exiliumque pati. 'vos o, quibus integer aevi
sanguis' ait 'solidaeque suo stant robore vires,
vos agitate fugam. 640

mè si caelicolae voluissent ducere vitam,
has mihi servassent sedes. satis una superque
vidimus excidia et captae superavimus urbi.
sic o sic positum adfati discedite corpus.
ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis 645
exuviasque petet. facilis iactura sepulchri.
iam pridem invisus divis et inutilis annos
demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex
fulminis adflavit ventis et contigit igni.'

Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650
nos contra effusi lacrimis coniunxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.
abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto. 655
nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
'men efferre pedem, genitor, te posse relicto
sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?
si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui
et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae 660
teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,

iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
gnatum ante ora patris, patrem qui obruncat ad aras.
hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
eripis, ut mediis hostem in penetralibus utque 665
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
reddite me Danais, sinite instaurata revisam
proelia. numquam omnes hodie moriemur inulti.' 670

Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
 insertabam aptans meque extra tecta ferebam.
 ecce autem complexa pedes in limine coniunx
 haerebat, parvomque patri tendebat Iulum :
 'si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
 sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
 hanc primum tutare domum. cui parvos Iulus,
 cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquitur?'

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
 cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum. 680
 namque manus inter maestorumque ora parentum
 ecce levis summo de vertice visus Iuli
 fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
 lambere flamma comas et circum tempora pasci.
 nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem 685
 excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.

at pater Anchises oculos ad sidera laetus
 extulit, et caelo palmas cum voce tetendit:
 'Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
 aspice nos hoc tantum; et, si pietate meremur, 690
 da deinde augurium, pater, atque haec omina firma.'

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
 intonuit laevom, et de caelo lapsa per umbras
 stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 illam, summa super labentem culmina tecti, 695
 cernimus Idaea claram se condere silva
 signantemque vias; tum longo limite sulcus
 dat lucem, et late circum loca sulphure fumant.
 hic vero victus genitor se tollere ad auras:
 adfaturque deos et sanctum sidus adorat. 700

'iam iam nulla morast; sequor et qua ducitis adsum.
 di patrii, servate domum, servate nepotem.
 vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troiast.
 cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.'
 dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis 705
 auditur, propiusque aestus incendia volvont.
 'ergo age, care pater, cervici inponere nostrae;
 ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit.

quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 una salus ambobus erit. mihi parvos Iulus 710
 sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
 vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris.
 est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
 religione patrum multos servata per annos: 715
 hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis;
 me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 attractare nefas, donec me flumine vivo
 abluero. 720
 haec falus latos umeros subiectaque colla
 veste super fulvique insternor pelle leonis,
 succedoque oneri; dextrae se parvos Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
 pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum; 725
 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
 nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 iamque propinquabam portis omnemque videbar 730
 evasisse viam, subito cum creber ad auris
 visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens 'nate' exclamat, 'fuge, nate; propinquant.
 ardentis clipeos atque aera micantia cerno.'
 hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 confusam eripuit mentem. namque avia cursu
 dum sequor et nota excedo regione viarum,
 heu misero coniunx fato mi erepta Creusa.
 substitit erravitne via seu lassa resedit
 incertum: nec post oculis est reddita nostris, 740
 nec prius amissam respexi animumve reflexi,
 quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 venimus; hic demum collectis omnibus una
 defuit et comites natumque virumque fefellit.
 quem non incusavi amens hominumque deorumque, 745
 aut quid in eversa vidi crudelius urbe?

- Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penatis
 commendo sociis et curva valle recondo.
 [ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.]
 stat casus renovare omnis omnemque reverti 750
 per Troiam et rursus caput obiectare periclis.
 principio muros obscuraque limina portae,
 qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
 observata sequor per noctem et lumine lustrō.
 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent. 755
 inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 me refero. inruerant Danaï et tectum omne tenebant.
 ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
 volvitur, exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
 procedo et Priami sedes arcemque reviso. 760
 et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
 custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
 praedam adservabant. huc undique Troia gaza
 incensis erepta adytis mensaeque deorum
 crateresque auro solidi captivaeque vestis 765
 congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
 stant circum.
 ausus quin etiam voces iactare per umbram
 implevi clamore vias, maestusque Creusam
 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi. 770
 quaerenti et tectis urbis sine fine ruenti
 infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
 visa mihi ante oculos et nota maior imago.
 obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit. 774
 quid tantum insano iuvat indulgere dolori, 776
 o dulcis coniunx? non haec sine numine divom
 eveniunt; nec te hinc comitem asportare Creusam
 fas aut ille sinit superi regnator Olympi.
 longa tibi exilia, et vastum maris aequor arandum: 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris.
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 tum sic adfari et curas his demere dictis 775

parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creusae.
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Graias servitum matribus ibo
 Dardanis et divae Veneris nurus,
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati conserva communis amorem.
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
 ter conatus ibi collo dare brachia circum;
 ter frustra compressa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.
 sic demum socios consumpta nocte reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
 undique convenere, animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
 cessi et sublato montes genitore petivi.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
 LIBER TERTIVS.

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
 inmeritam visum superis, ceciditque superbum
 Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia:
 diversa exilia et desertas quaerere terras
 auguriis agimur divom, classemque sub ipsa
 Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae
 incerti quo fata ferant, ubi sistere detur,
 contrahimusque viros. vix prima inceperat aestas,
 et pater Anchises dare fatis vela iubebat:
 litora cum patriae lacrimans portusque relinquo
 et campos, ubi Troia fuit. feror exul in altum
 cum sociis gnatoque penatibus et magnis dis.
 Terra procul vastis colitur Mavortia campis
 (Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
 hospitium anticum Troiae sociique penates,
 dum fortuna fuit. feror huc, et litore curvo
 moenia prima loco fatis ingressus iniquis,
 Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
 Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
 auspiciis coeptorum operum, superoque nitentem
 caelicolum regi mactabam in litore taurum.
 forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
 virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
 accessi, viridemque ab humo convellere silvam
 conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,

5

10

15

20

25

horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
 vellitur, huic atro licuntur sanguine guttae
 et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
 membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
 rursus et alterius lentum convellere vimen
 insequor et causas penitus temptare latentis:
 ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 multa movens animo nymphas venerabar agrestis
 Gradivomque patrem, Geticis qui praesidet arvis, 35
 rite secundarent visus omenque levarent.
 tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 adgredior genibusque adversae obluctor harenae,
 (eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
 auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris 40
 'quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
 parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
 externum tulit aut cruor hic de stîpite manat.
 heu fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea textit 45
 telorum seges et iaculis increvit acutis.'
 tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 infelix Priamus furtim mandarât alendum 50
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
 ille, ut opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,
 res Agamemnonias victriciaque arma secutus
 fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro 55
 vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
 auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit,
 delectos populi ad proceres primumque parentem
 monstra deum refero, et quae sit sententia posco.
 omnibus idem animus, scelerata excedere terra, 60
 linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
 ergo instauramus Polydoro funus: et ingens
 aggeritur tumulo tellus; stant manibus arae

caeruleis maestae vittis atraque cupresso,
 et circum Iliades crinem de more solutae; 65
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro
 condimus et magna supremum voce ciemus.

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
 dant maria et lenis crepitans vocat auster in altum, 70
 deducunt socii navis et litora complent.

provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
 sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo, 75
 quam pius arquitekens oras et litora circum

errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
 immotamque coli dedit et contemnere ventos.
 huc feror, haec fessos tuto placidissima portu
 accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.

rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos, 80
 vittis et sacra redimitus tempora lauro,
 occurrit, veterem Anchisen adgnovit amicum.
 iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
 'da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis 85

et genus et mansuram urbem; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
 quem sequimur? quove ire iubes, ubi ponere sedes?
 da, pater, augurium, atque animis inlabere nostris.'

vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum et mugire adytis cortina reclusis.

summissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 'Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
 accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.

hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 et nati natorum et qui nascentur ab illis.'
 haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
 laetitia, et cuncti quae sint ea moenia quaerunt, 100
 quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti.

tum genitor, veterum volvens monimenta virorum,
 'audite, o proceres,' ait 'et spes discite vestras.
 Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
 mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae. 105
 centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
 maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucrus Rhoeteas primum est advectus in oras
 optavitque locum regno. nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant; habitabant vallibus imis. 110
 hinc mater cultrix Cybeli Corybantiaque aera
 Idaeamque nemus; hinc fida silentia sacris,
 et iuncti currum dominae subiere leones.
 ergo agite, et divom ducunt qua iussa sequamur,
 placemus ventos et Cnosia regna petamus. 115
 nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
 tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.'
 sic fatus meritos aris mactavit honores,
 taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
 nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120
 Fama volat pulsum regnis cecidisse paternis
 Idomenea ducem, desertaque litora Cretae,
 hoste vacare domum, sedesque astare relictas.
 nauticus exoritur vario certamine clamor; 128
 hortantur socii Cretam proavosque petamus.
 linquimus Ortygiae portus pelagoque volamus, 124
 bacchatamque iugis Naxum viridemque Donusam,
 Olearum niveamque Parum sparsasque per aequor
 Cycladas et crebris legimus freta consita terris. 127
 prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 130
 et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 ergo avidus muros optatae molior urbis
 Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
 hortor amare focos arcemque attollere tectis.
 iamque fere [sicco subductae litore puppes:] 135
 conubis arvisque novis operata iuventus,
 iura domosque dabam: subito cum tabida membris
 corrupto caeli tractu miserandaque venit
 arboribusque satisque lues et letifer annus.

linquebant dulces animas aut aegra trahebant
 corpora, tum steriles exurere Sirius agros,
 arebant herbae et victum seges aegra negabat.
 rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
 hortatur pater ire mari veniamque precari,
 quam fessis finem rebus ferat, unde laborum
 temptare auxilium iubeat, quo vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat:
 effigies sacrae divom Phrygiique penates,
 quos mecum ab Troia mediisque ex ignibus urbis
 extuleram, visi ante oculos astare iacentis

in somnis, multo manifesti lumine, qua se
 plena per insertas fundebat luna fenestras,
 tum sic adfari et curas his demere dictis:

‘quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.

nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
 nos tumidum sub te permensi classibus aequor
 idem venturos tollemus in astra nepotes

imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis
 magna para, longumque fugae ne linque laborem.

mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.

est locus (Hesperiam Grai cognomine dicunt),
 terra antiqua, potens armis atque ubere glaebae,

Oenotri coluere viri, nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:

hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.

surge age et haec laetus longaevo dicta parenti
 haud dubitanda refer, Corythum terrasque requirat

Ausonias: Dictaea negat tibi Iuppiter arva.’
 talibus attonitus visis et voce deorum

(nec sopor illud erat, sed coram adgnosceret voltus
 velatasque comas praesentiaque ora videbar,

tum gelidus toto manabat corpore sudor)
 corripio e stratis corpus, tendoque supinas

ad caelum cum voce manus, et munera libo

intemerata focis. perfecto laetus honore Anchisen facio certum remque ordine pando. adgnovit prolem ambiguam geminosque parentes	180
seque novo veterum deceptum errore locorum. tum memorat: 'nate, Iliacis exercite fati, sola mihi talis casus Cassandra canebat. nunc repeto haec generi portendere debita nostro et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.	185
sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret? cedamus Phoebo et moniti meliora sequamur.'	
sic ait, et cuncti dicto paremus ovantes. hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis	190
vela damus vastumque cava trabe currimus aequor. Postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae apparent terrae, caelum undique et undique pontus, tum mihi caeruleus supra caput astitit imber noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.	195
continuo venti volunt mare magnaue surgunt aequora, dispersi iactamur gurgite vasto, involvere diem nimbi et nox umida caelum abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes.	
excutimur cursu, et caecis erramus in undis.	200
ipse diem noctemque negat discernere caelo nec meminisse viae media Palinurus in unda. tris adeo incertos caeca caligine soles erramus pelago, totidem sine sidere noctes. quarto terra die primum se attollere tandem	205
visa, aperire procul montis ac volvere fumum. vela cadunt, remis insurgimus, haut mora, nautae adnixi torquent spumas et caerulea verrunt. servatum ex undis Strophadum me litora primum excipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae	210
insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno harpypiaeque colunt aliae, Phineia postquam clausa domus mensasque metu liquere priores. tristius haut illis monstrum, nec saevior ulla pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis.	215

virginē volucrum voltus, foedissima ventris proluviae uncaeque manus et pallida semper ora fame.	
huc ubi delati portus intravimus, ecce laeta boum passim campis armenta videmus caprigenumque pecus nullo custode per herbas. inruimus ferro, et divos ipsumque vocamus in partem praedamque Iovem; tum litore curvo extruimusque toros dapibusque epulamur opimis. at subitae horrifico lapsu de montibus adsunt harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas, diripiuntque dapes contactuque omnia foedant immundo, tum vox taetrum dira inter odorem. rursum in secessu longo sub rupe cavata instruimus mensas arisque reponimus ignem: rursum ex diverso caeli caecisque latebris turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis, polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant edico, et dira bellum cum gente gerendum. haut secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam disponunt enses et scuta latentia condunt. ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere litora, dat signum specula Misenus ab alta aere cavo. invadunt socii et nova proelia temptant, obscenas pelagi ferro foedare volucres. sed neque vim plumis ullam nec volnera tergo accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae semesam praedam et vestigia foeda relinquunt. una in praecelsa consedit rupe Celaeno, infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem: 'bellum etiam pro caede boum stratisque iuvenis, Laomedontiadae, bellumne inferre paratis et patrio harpyias insontis pellere regno? accipite ergo animis atque haec mea figite dicta, quae Phoebus pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo praedixit, vobis furiarum ego maxima pando.	220 225 229 231 235 240
arboribus clausam circum atque horrentibus umbris	230

Italiam cursu petitis, ventisque vocatis ibitis Italiam portusque intrare licebit; sed non ante datam cingetis moenibus urbem,	255
quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis ambesas subigat malis absumere mensas. dixit, et in silvam pinnis ablata refugit. at sociis subita gelidus formidine sanguis deriguit: cecidere animi, nec iam amplius armis,	260
sed votis precibusque iubent exposcere pacem, [sive deae seu sint dirae obscenaque volucres.] et pater Anchises passis de litore palmis numina magna vocat, meritosque indicit honores: 'di prohibete minas; di talem avertite casum, et placidi servate pios!' tum litore funem deripere excussosque iubet laxare rudentes. tendunt vela noti; ferimur spumantibus undis, qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.	265
iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis. effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna, et terram altricem saevi execramur Ulixi. mox et Leucatae nimbose cacumina montis et formidatus nautis aperitur Apollo.	270
hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi; anchora de prora iacitur, stant litore puppes.	275
Ergo insperata tandem tellure potiti lustramurque Iovi votisque incendimus aras, Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.	280
exercent patrias oleo labente palaestras nudati socii, iuvat evasisse tot urbes Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis. interea magnum sol circumvolvitur annum, et glacialis hiemps aquilonibus asperat undas:	285
aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis, postibus adversis figo et rem carmine signo 'AENEAS HAEC DE DANAIIS VICTORIBUS ARMA.' linquere tum portus iubeo et considerare transtris. certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.	290

protinus aërias Phaeacum abscondimus arces,
litoraue Epiri legimus portuque subimus
Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes, 295
coniugio Aeacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum,
et patrio Andromachen iterum cecidisse marito.

opstipui, miroque incensum pectus amore
compellare virum et casus cognoscere tantos.
progredior portu classes et litora linquens: 300

sollemnis cum forte dapes et tristia dona
ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
libabat cineri Andromache manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras. 305

ut me conspexit venientem et Troiâ circum
arma amens vidit, magnis exterrita monstris
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
labitur, et longo vix tandem tempore fatur.

'verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310
nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est?' dixit, lacrimasque effudit et omnem
implevit clamore locum. vix pauca furenti
subicio et raris turbatus vocibus hisco:

'vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco; 315
ne dubita, nam vera vides.

heu' quis te casus deiectam coniuge tanto
excipit, aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache? Pyrrhin conubia servas?
deiecit voltum et demissa voce locuta est: 320

'o felix una ante alias Priameia virgo,
hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos
nec victoris eri tetigit captiva cubile!

nos patria incensa diversa per aequora vectae 325
stirpis Achillæae fastus iuvenemque superbum,
servitio enixae, tulimus, qui deinde secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos

me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.	
ast illum ereptae magno flammatus amore	330
coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes	
excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.	
morte Neoptolemi regnorum reddita cessit	
pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos	
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,	335
Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.	
sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?	
aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?	
quid puer Ascanius? superatne? et vescitur aura,	
quae tibi iam Troia	340
. . . . .	
ecqua tamen puerost amissae cura parentis?	
ecquid in antiquam virtutem animosque virilis	
et pater Aeneas et avonculus excitat Hector?'	343
*[haec multum lacrimans verba inter singula fundit.]	348
talia fundebat lacrimans longosque ciebat	344
incassum fletus, cum sese a moenibus heros	345
Priamides multis Helenus comitantibus adfert	
adgnoscitque suos laetusque ad limina ducit.	347
procedo, et parvam Troiam simulataque magnis	349
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivom	350
adgnosco Scaetaeque amplector limina portae.	
nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.	
illos porticibus rex accipiebat in amplis:	
aulai medio libabant pocula Bacchi	
impositis auro dapibus, paterasque tenebant.	355
Iamque dies alterque dies processit, et aurae	
vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:	
his vatem adgredior dictis ac talia quaeso.	
'Troiugena, interpret divom, qui numina Phoebi,	
qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis	360
et volucrum linguas et praepetis omina pinnae,	
fare age (namque omnis cursum mihi prospera dixit	
religio, et cuncti suaserunt numine divi	
Italiam petere et terras temptare repostas;	
sola novom dictuque nefas harpyia Celaeno	365

prodigium canit et tristes denuntiat iras
obsccnamque famem) quae prima pericula vito?
quidve sequens tantos possim superare labores?'
hic Helenus caesis primum de more iuvenis
exorat pacem divom vittasque resolvit 370
sacra ti capiti, meque ad tua limina, Phoebe,
ipse manu multo suspensum numine ducit,
atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
'nate dea (nam te maioribus ire per altum
auspiciis manifesta fides, sic fata deum rex 375
sortitur volvitque vices, is vertitur ordo),
pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
aequora et Ausonio possis considerare portu,
expediam dictis; prohibent nam cetera parcae
scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380
principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
vicinosque, ignare, paras invadere portus,
longa procul longis via dividit invia terris.
ante et Trinacria lentandus remus in unda
et salis Ausonii lustrandum navibus aequor 385
inferni que lacus Aeaeaeque insula Circae,
quam tuta possis urbem componere terra.
signa tibi dicam, tu condita mente teneto:
cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
litoreis ingens inventa sub ilicibus sus 390
triginta capitum fetus enixa iacebit
alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
nec tu mensarum morsus horresce futuros:
fata viam invenient aderitque vocatus Apollo. 395
has autem terras Italique hanc litoris oram,
proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
effuge: cuncta malis habitantur moenia Grais.
hic et Narycii posuerunt moenia Locri
et Sallentinos obsedit milite campos 400
Lyctius Idomeneus, hic illa ducis Meliboei
parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
quin ubi transmissae steterint trans aequora classes,

et positis aris iam vota in litore solves, 405
 purpureo velare comas adopertus amictu,
 nequa inter sanctos ignis in honore deorum
 hostilis facies occurrat et omina turbet.
 hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto,
 hac casti maneant in religione nepotes.
 ast ubi digressum Siculae te admovent orae 410
 ventus et angusti rarescent claustra Pelori,
 laeva tibi tellus et longo laeva petantur
 aequora circuitu, dextrum fuge litus et undas.
 haec loca vi quondam et vasta convolsa ruina
 (tantum aevi longinqua valet mutare vetustas) 415
 dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 una foret: venit medio vi pontus et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaeque et urbes
 litore diductas angusto interluit aestu.
 dextrum Scylla latus, laevom inplacata Charybdis 420
 obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
 sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
 erigit alternos et sidera verberat unda.
 at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris 425
 ora exertantem et navis in saxa trahentem.
 prima hominis facies et pulchro pectore virgo
 pube tenus, postrema immani corpore pistris
 delphinum caudas utero commissa luporum.
 praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni 430
 cessantem longos et circumflectere cursus,
 quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
 praeterea si qua est Heleno prudentia, vati
 si qua fides, animum si veris implet Apollo, 435
 unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
 praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
 Iunonis magnae primum prece numen adora,
 Iunoni cane vota libens dominamque potentem
 supplicibus supera donis, sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relicta. 440
 huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem

divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit,
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt;
 verum eadem verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi nequa morae fuerint dispendia tanti,
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas.
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella
 et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460
 haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
 Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
 dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 imperat ad navis ferri, stipatque carinis 465
 ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
 loricam consertam hamis auroque trilicem
 et conum insignis galeae cristasque comantis,
 arma Neoptolemi. sunt et sua dona parenti.
 addit equos additque duces, 470
 remigium supplet, socios simul instruit armis.
 Interea classem velis aptare iubebat
 Anchises, fieret vento mora nequa ferenti.
 quem Phoebi interpretes multo compellat honore:
 'coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 ecce tibi Ausoniae tellus: hanc arripe velis.
 et tamen hanc pelago praeterlabare necessest:
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.

vade' ait, 'o felix nati pietate. quid ultra provehor et fando surgentis demoror austros?'	480
nec minus Andromache digressu maesta supremo fert picturatas auri subtegmine vestes et Phrygiam Ascanio chlamydem (nec cedit honore) textilibusque onerat donis, ac talia fatur:	485
'accipe et haec, manuum tibi quae monimenta mearum sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem, coniugis Hectoreae. cape dona extrema tuorum, o mihi sola mei super Astyanactis imago. sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;	490
et nunc aequali tecum pubesceret aevo.'	
hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis: 'vivite felices, quibus est fortuna peracta iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur. vobis parta quies, nullum maris aequor arandum,	495
arva neque Ausoniae semper cedentia retro quaerenda. effigiem Xanthi Troiamque videtis, quam vestrae fecere manus melioribus, opto, auspiciis et quae fuerint minus obvia Grais. siquando Thybrim vicinaque Thybridis	500
intraro gentique meae data moenia cernam, cognatas urbes olim populosque propinquos Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor atque idem casus, unam faciemus utramque Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.'	505
Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta, unde iter Italiam cursusque brevissimus undis. sol ruit interea et montes umbrantur opaci. sternimur optatae gremio telluris ad undam sortiti remos, passimque in litore sicco	510
corpora curamus: fessos sopor inrigat artus. necdum orbem medium Nox Horis acta subibat: haut segnis strato surgit Palinurus et omnis explorat ventos atque auribus aëra captat;	515
sidera cuncta notat tacito labentia caelo, arcturum pluviasque hyadas geminosque triones, armatumque auro circumspicit Oriona.	

postquam cuncta videt caelo constare sereno,
 dat clarum e puppi signum: nos castra movemus
 temptamusque viam et velorum pandimus alas. 520
 iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
 cum procul obscuros collis humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
 Italiam laeto socii clamore salutant.
 tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 induit inplevitque mero divosque vocavit
 stans prima in puppi:
 'di maris et terrae tempestatumque potentes,
 ferte viam vento facilem et spirate secundi!
 crebrescunt optatae aerae, portusque patescit 530
 iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
 vela legunt socii et proras ad litora torquent.
 portus ab euro fluctu curvatus in arcum,
 obiectae salsa spumant aspargine cautes,
 ipse latet: gemino dimitunt bracchia muro 535
 turriti scopuli refugitque ab litore templum.
 quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
 tondentes campum late, candore nivali.
 et pater Anchises 'bellum, o terra hospita, portas:
 bello armantur equi, bellum haec armenta minantur. 540
 sed tamen idem olim curru succedere sueti
 quadrupedes et frena iugo concordia ferre:
 spes et pacis' ait. tum numina sancta precamur
 Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
 et capita ante aras Phrygio velamur amictu, 545
 praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
 Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
 haut mora, continuo perfectis ordine votis
 cornua velatarum obvertimus antemnarum
 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva. 550
 hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
 cernitur, attollit se diva Lacinia contra
 Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
 tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
 et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa 555

audimus longe fractasque ad litora voces,
 exultantque vada atque aestu miscentur harenae.
 et pater Anchises 'nimirum haec illa Charybdis;
 hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat. 560
 eripite, o socii, pariterque insurgite remis.'
 haut minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
 contorsit laevas proram Palinurus ad undas:
 laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 tollimur in caelum curvato gurgite, et idem 565
 subducta ad manis imos desedimus unda.
 ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
 ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 interea fessos ventus cum sole reliquit,
 ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.

Portus ab accessu ventorum immotus et ingens 570
 ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
 interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
 turbine fumantem piceo et candente favilla
 attollitque globos flammaram et sidera lambit,
 interdum scopulos avolsaque viscera montis 575
 erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
 cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
 fama est Enceladi semustum fulmine corpus
 urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
 impositam ruptis flammam expirare caminis, 580
 et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
 murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.
 noctem illam tecti silvis immania monstra
 perferimus. nec quae sonitum det causa videmus.
 nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra 585
 siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
 et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera iamque dies primo surgebat eoo,
 umentemque Aurora polo dimoverat umbram:
 cum subito e silvis macie confecta suprema 590
 ignoti nova forma viri miserandaque cultu
 procedit supplexque manus ad litora tendit.
 respicimus: dira inluyies inmissaque barba,

consertum tegumen spinis, at cetera Graius.
 [et quondam patriis ad Troiam missus in armis.] 595
 isque ubi Dardanio habitu et Troia vidit
 arma procul, paulum aspectu conterritus haesit
 continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
 cum fletu precibusque tulit: 'per sidera testor,
 per superos atque hoc caeli spirabile numen, 600
 tollite me, Teucris; quascumque abducite terras:
 hoc sat erit. scio me Danais e classibus unum,
 et bello Iliacos fateor petiisse penates.
 pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
 spargite me in fluctus vastoque inmergite ponto. 605
 si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.'
 dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
 haerebat. qui sit fari, quo sanguine cretus,
 hortamur, quae deinde agitet fortuna fateri.
 ipse pater dextram Anchises haut multa moratus 610
 dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.
 ille haec deposita tandem formidine fatur:
 'sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
 nomine Achaemenides, Troiam genitore Adamasto
 paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus. 615
 hic me, dum trepidi crudelia limina lincunt,
 inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 deseruere. domus sanie dapibusque cruentis
 intus opaca ingens. ipse arduus altaque pulsat
 sidera (di talem terris avertite pestem!) 620
 nec visu facilis nec dictu affabilis ulli.
 visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 vidi egomet duo de numero cum corpora nostro
 prensa manu medio resupinus in antro
 frangeret ad saxum sanieque expersa natarent 625
 limina, vidi atro cum membra fluentia tabo
 manderet et tepidi tremarent sub dentibus artus.
 haut inpune quidem; nec talia passus Ulixes
 oblitusve suist Ithacus discrimine tanto.
 nam simul expletus dapibus vinoque sepultus 630
 cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum

immensus sanie eructans et frustra cruento
 per somnum commixta mero, nos magna precati
 numina sortitique vices una undique circum
 fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
 ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
 Argolici clipei aut Phoebae lampadis instar,
 et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
 sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
 rumpite. 640
 nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
 centum alii curva haec habitant ad litora volgo
 infandi Cyclopes et altis montibus errant.
 tertia iam lunae se cornua lumine complent, 645
 cum vitam in silvis inter deserta ferarum
 lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclops
 prospectio sonitumque pedum vocemque tremesco.
 victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
 dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae. 650
 omnia conlustrans hanc primum ad litora classem
 conspexi venientem. huic me, quaecumque fuisset,
 addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
 vos animam hanc potius quocumque absumite leto.
 Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus 655
 ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
 pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
 monstrum horrendum informe ingens, cui lumen ademptum.
 trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
 lanigerae comitantur oves; ea sola voluptas 660
 solamenque mali.
 postquam altis tetigit fluctus et ad aequora venit,
 luminis effossi fluidum lavit inde cruorem
 dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
 iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665
 nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
 supplice sic merito, tacitique incidere funem,
 verrimus et proni certantibus aequora remis.
 sensit et ad sonitum vocis vestigia torsit.

verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas 670
 nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
 clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
 contremuere undae penitusque exterrita tellus
 Italiae curvisque immugiit Aetna cavernis.
 at genus e silvis Cyclopum et montibus altis 675
 excitum ruit ad portus et litora complent.
 cernimus adstantis nequiquam lumine torvo
 Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentis,
 concilium horrendum: quales cum vertice celso
 aëriae quercus aut coniferae cyparissi 680
 constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
 praecipites metus acer agit quocumque rudentis
 excutere et ventis intendere vela secundis.
 contra iussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis,
 ni teneant cursus: — certum est dare lintea retro, 686
 inter utramque viam leti discrimine parvo. 685
 ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 missus adest: vivo praetervehor ostia saxo
 Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
 [taliam monstrabat relegens errata retrorsus 690
 litora Achaemenides, comes infelicis Ulixi.]
 Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
 Plemurium undosum, nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 occultas egisse vias supter mare, qui nunc 695
 ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 iussi numina magna loci veneramur. et inde
 exsupero praepingue solum stagnantis Helori,
 hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
 radimus, et fatis numquam concessa moveri 700
 apparet Camarina procul campique Gelo
 immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
 arduos inde Acragans ostentat maxima longe
 moenia, magnanimum quondam generator equorum;
 teque datis linquo velis, palmosa Selinus, 705
 et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
 hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora

accipit. hic pelagi tot tempestatibus actis
heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
amitto Anchisen. hic me, pater optime, fessum 710
deseris, heu tantis nequiquam erepte periclis!
nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
hinc me digressum vestris deus appulit oris.' 715

Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
fata renarrabat divom cursusque docebat.
conticuit tandem factoque hic fine quievit.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER QVARTVS

At regina gravi iandudum saucia cura
volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
multa viri virtus animo multusque recursat
gentis honos, haerent infixi pectore voltus
verbaque, nec placidam membris dat cūra quietem. 5
postera Phoebea lustrabat lampade terras
umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
'Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
quis novos hic nostris successit sedibus hospes, 10
quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
iactatus fatis quae bella exhausta canebat!
si mihi non animo fixum immotumque sederet, 15
necui me vinclo vellem sociare iugali,
postquam primus amor deceptam morte fefellit;
si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
huic uni forsan potui succumbere culpaе.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei 20
coniugis et sparsos fraterna caede penates,
solus hic inflexit sensus animumque labantem
impulit. adgnosco veteris vestigia flammae.
sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat
vel pater omnipotens abigat me fulmine ad umbras, 25

pallentis umbras Erebo noctemque profundam,
ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resolvo.
ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
abstulit; ille habeat secum servetque sepulchro.
sic effata sinum lacrimis implevit obortis. 30

Anna refert 'o luce magis dilecta sorori,
solane perpetua maerens carpere iuventa,
nec dulcis natos Veneris nec praemia noris?
id cinerem aut manis credis curare sepultos?
esto, aegram nulli quondam flexere mariti, 35

non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello, 40
et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis,
hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam
germanique minas?

dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda 45
hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!

tu modo posce deos veniam sacrisque litatis 50
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaevit hiemps et aquosus Orion,
quassataeque rates [dum non tractabile caelum.]

His dictis impenso animum flammavit amore,
spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem. 55

principio delubra adeunt pacemque per aras
exquirunt; mactant lectas de more bidentis
legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido 60
candentis vaccae media inter cornua fundit,
aut ante ora deum pinguis spatiat ad aras
instauratque diem donis pecudumque reclusis

pectoribus inhians spirantia consulit exta. heu vatam ignarae mentes! quid vota furentem, quid delubra iuvant? est mollis flamma medullas interea, et tacitum vivit sub pectore volnus. uritur infelix Dido totaque vagatur urbe furens qualis coniecta cerva sagitta, quam procul incautam nemora inter Cresia fixit pastor agens telis liquitque volatile ferrum nescius, illa fuga silvas saltusque peragrat Dictaeos, haeret lateri letalis harundo.	65
nunc media Aenean secum per moenia ducit Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam, incipit effari mediaque in voce resistit; nunc eadem labente die convivia quaerit, Iliacosque iterum demens audire labores exposcit pendetque iterum narrantis ab ore. post ubi digressi, lumenque obscura vicissim luna premit suadentque cadentia sidera somnos, sola domo maeret vacua, stratisque relictis incubat (illum absens absentem auditque videtque) aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta, detinet, infandum si fallere possit amorem.	70
non coeptae adsurgunt turres, non arma iuventus exercet portusve aut propugnacula bello tuta parant: pendent opera interrupta minaeque murorum ingentes aequalaque machina caelo.	75
Quam simul ac tali persensit peste teneri cara Iovis coniunx, nec famam obstare furori, talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis: 'egregiam vero laudem et spolia ampla refertis tuque puerque tuus; magnum et memorabile nomen, una dolo divom si femina victa duorum est. nec me adeo fallit veritam te moenia nostra suspectas habuisse domos Carthaginis altae. sed quis erit modus, aut quo nunc certamine tanto? quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos exercemus? habes, tota quod mente petisti:	80
ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.	85
	90
	95
	100

communem hunc ergo populum paribusque regamus
 auspiciis, liceat Phrygio servire marito
 dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.'

Olli (sensit enim simulata mente locutam,
 quo regnum Italiae Libycas averteret oras) 105
 sic contra est ingressa Venus: 'quis talia demens
 abnuat, aut tecum malit contendere bello?
 si modo quod memoras factum fortuna sequatur.
 sed fatis incerta feror si Iuppiter unam 110
 esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
 miscerive probet populos aut foedera iungi.
 tu coniunx, tibi fas animum temptare precando.
 perge: sequar.' tum sic excepit regia Iuno:
 'mecum erit iste labor. nunc qua ratione quod instat 115
 confieri possit, paucis, adverte, docebo.
 venatum Aeneas unaque miserrima Dido
 in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
 his ego nigramentem commixta grandine nimbum, 120
 dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
 desuper infundam, et tonitru caelum omne ciebo.
 diffugient comites et nocte tegerentur opaca:
 speluncam Dido dux et Troianus eandem
 devenient. adero et, tua si mihi certa voluntas, 125
 [conubio iungam stabili propriamque dicabo]
 hic hymenaeus erit.' non adversata petenti
 adnuat atque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
 it portis iubare exorto delecta iuventus; 130
 retia rara, plagae, lato venabula ferro
 Massylique ruunt equites et odora canum vis.
 reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Poenorum expectant, ostroque insignis et auro
 stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit. 135
 tandem progreditur magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
 cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 aurea purpuream subnectit fibula vestem.

nec non et Phrygii comites et laetus Iulus 140
 incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnis
 infert se socium Aeneas atque agmina iungit.
 qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 deserit ac Delum maternam invisit Apollo
 instauratque choros, mixtique altaria circum 145
 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
 ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 fronde premit crinem fingens atque implicat auro,
 tela sonant umeris: haut illo segnior ibat
 Aeneas, tantum egregio decus enitet ore. 150
 postquam altos ventum in montis atque in via lustra,
 ecce ferae saxi deiectae vertice caprae
 decurrere iugis; alia de parte patentis
 transmittunt cursu campos atque agmina cervi
 pulverulenta fuga glomerant montesque relinquunt. 155
 at puer Ascanius mediis in vallibus acri
 gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 spumantemque dari pecora inter inertia votis
 optat aprum aut fulvom descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure caelum 160
 incipit, insequitur commixta grandine nimbus:
 et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
 Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
 tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
 speluncam Dido dux et Troianus eandem 165
 deveniunt, prima et Tellus et pronuba Iuno
 dant signum: fulsere ignes et conscius aether
 conubiis, summoque ulularunt vertice nymphae.
 ille dies primus leti primusque malorum
 causa fuit. neque enim specie famave movetur 170
 nec iam furtivom Dido meditatur amorem:
 coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam.
 Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
 Fama, malum qua non aliud velocius ullum:
 mobilitate viget, viresque acquirit eundo, 175
 parva metu primo, mox sese attollit in auras
 ingrediturque solo et caput inter nubila condit.

illam Terra parens, ira inritata deorum,
 extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
 progenuit pedibus celerem et pernicipibus alis, 180
 monstrum horrendum ingens, cui quot sunt corpore plumae
 tot vigiles oculi supter (mirabile dictu),
 tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 nocte volat caeli medió terraeque per umbram
 stridens, nec dulci declinat lumina somno; 185
 luce sedet custos aut summi culmine tecti
 turribus aut altis, et magnas territat urbes,
 tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.
 haec tum multiplici populos sermone replebat
 gaudens et pariter facta atque infecta canebat: 190
 venisse Aenean Troiano sanguine cretum,
 cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
 nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 regnorum inmemores turpique cupidine captos.
 haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 195
 incitatus ad regem cursus detorquet Iarban,
 incenditque animum dictis atque aggerat iras.
 Hic Hammone satus rapta Garamantide nymppha
 templa Iovi centum latis inmania regnis,
 centum aras posuit vigilemque sacraverat ignem, 200
 excubias divom aeternas, pecudumque cruore
 pingue solum et variis florentia limina sertis.
 isque amens animi et rumore accensus amaro
 dicitur ante aras media inter numina divom
 multa Iovem manibus supplex orasse supinis: 205
 'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
 aspicias haec? an te, genitor, cum fulmina torques,
 nequiquam horremus, caecique in nubibus ignes
 terrificant animos et inania murmura miscent? 210
 femina, quae nostris errans in finibus urbem
 exiguam pretio posuit, cui litus arandum
 cuique loci leges dedimus, conubia nostra
 reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
 et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215

Maeonia mentum mitra crinemque madentem
subnexus, raptō potitur: nos munera templis
quippe tuis ferimus famamque fovemus inanem.

Talibus orantem dictis arasque tenentem
audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit 220
regia et oblitos famaē melioris amantis.

tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
'vade age, nate, voca zephyros et labere pinnis,
Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc
expectat fatisque datas non respicit urbes, 225

adloquere et celeris defer mea dicta per auras.
non illum genitrix nobis pulcherrima talem
promisit Graiumque ideo his vindicat armis;
sed fore qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucrici 230
proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

si nulla accendit tantarum gloria rerum
nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascanione pater Romanas invidet arces?
quid struit? aut qua spe, inimica in gente, moratur? 235
[nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva].
naviget: haec summa est, hic nostri nuntius esto.'

Dixerat. ille patris magni parere parabat
imperio: et primum pedibus talaria nectit
aurea, quae sublimem alis sive aequora supra 240
seu terram rapido pariter cum flamine portant.

tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
nubila. iamque volans apicem et latera ardua cernit

Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
piniferum caput et vento pulsatur et imbri,
nix umeros infusa tegit, tum flumina mento 250
praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
hic primum paribus nitens Cyllenius alis
constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas

misit, avi similis, quae circum litora, circum piscoscos scopulos humilis volat aequora iuxta.	255
[haut aliter terras inter caelumque volabat litus harenosum ad Libyae ventosque secabat materno veniens ab avo Cyllenia proles.]	
ut primum alatis tetigit magalia plantis, Aenean fundantem arces ac tecta novantem	260
conspicit. atque illi stellatus iaspide fulva ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena demissa ex umeris, dives quae munera Dido fecerat et tenui telas discreverat auro.	
continuo invadit: 'tu nunc Karthaginis altae fundamenta locas pulchramque uxorius urbem extruis heu regni rerumque oblite tuarum? ipse deum tibi me claro demittit Olympo regnator, caelum ac terras qui numine torquet, ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:	270
quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris? si te nulla movet tantarum gloria rerum, Ascanium surgentem et spes heredis Iuli	274
respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus debentur.' tali Cyllenius ore locutus mortalis visus medio sermone reliquit, et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.	275
At vero Aeneas aspectu obmutuit amens, arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.	280
ardet abire fuga dulcisque relinquere terras, attonitus tanto monitu imperioque deorum. heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem audeat affatu? quae prima exordia sumat? atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc:	285
[in partisque rapit varias perque omnia versat] haec alternanti potior sententia visa est. Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum, classem aptent taciti sociosque ad litora cogant, arma parent et, quae rebus sit causa novandis,	290
nec super ipse tua moliris laude laborem	273

dissimulent; sese interea, quando optima Dido
nesciat et tantos rumpi non speret amores,
temptaturum aditus et quae mollissima fandi
tempora, quis rebus dexter modus. ocium omnes
imperio laeti parent ac iussa facessunt. 295

At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
praesensit motusque excepit prima futuros,
omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
detulit armari classem cursumque parari. 300

saevit inops animi totamque incensa per urbem
bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
tandem his Aenean compellat vocibus ultro:

'Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
posse nefas tacitusque mea decedere terra?
nec te noster amor nec te data dextera quondam
nec moritura tenet crudeli funere Dido? 305

quin etiam hiberno moliris sidere classem,
et mediis properas aquilonibus ire per altum, 310
crudelis? quid si non arva aliena domosque
ignotas peteres, sed Troia antiqua maneret,

Troia per undosum peteretur classibus aequor?
mene fugis? per ego has lacrimas dextramque tuam te
(quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui), 315

per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
si bene quid de te merui fuit aut tibi quicquam
dulce meum, miserere domus labentis et istam,
oro, siquis adhuc precibus locus, exue mentem.
te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni 320

odere, infensi Tyrii; te propter eundem
extinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater 325
destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?

saltem siqua mihi de te suscepta fuisset
ante fugam suboles, siquis mihi parvulus aula

luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
non equidem omnino capta ac deserta videret.' 330

Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
lumina et obnixus curam sub corde premebat.
tandem pauca refert: 'ego te quae plurima fando
enumerare vales numquam, regina, negabo
promeritam nec me meminisse pigebit Elissae, 335

dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
speravi (ne finge) fugam, nec coniugis umquam
praetendi taedas aut haec in foedera veni.
me si fata meis paterentur ducere vitam 340

auspiciis et sponte mea componere curas,
urbem Troianam primum dulcisque meorum
reliquias colerem, [Priami tecta alta manerent]
et recidiva manu posuissem Pergama victis.
sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345

Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces
Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis,
quae tandem Ausonia Teucros considerare terra
invidia est? et nos fas extera quaerere regna. 350

me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
admonet in somnis et turbida terret imago,
me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis. 355

nunc etiam interpres divom Iove missus ab ipso
(testor utrumque caput) celeris mandata per auras
detulit; ipse deum manifesto in lumine vidi
infrantem muros, vocemque his auribus hausi.
desine meque tuis incendere teque querellis: 360
Italiam non sponte sequor.'

Talia dicentem iandudum aversa tuetur
huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
'nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor, 366
perfide, sed duris genuit te cautibus horrens

Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tiges.
nam quid dissimulo aut quae me ad maiora reservo?
num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
num lacrimas victus dedit aut miseratus amantemst? 370
quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno
nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
excepi et regni demens in parte locavi
[amissam classem, socios a morte reduxi] 375
(heu furiis incensa feror): nunc augur Apollo,
nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
interpres divom fert horrida iussa per auras.
scilicet is superis labor est, ea cura quietos
sollicitat. neque te teneo neque dicta refello: 380
i, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
spero equidem mediis, siquid pia numina possunt,
supplicia hausurum scopulis et nomine Dido
saepe vocaturum. sequar atris ignibus absens,
et, cum frigida mors anima seduxerit artus, 385
omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, poenas.
*[audiam, et haec manis veniet mihi fama sub imos.]'
his medium dictis sermonem abrumpit et auras
aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert,
linquens multa metu cunctantem et multa parantem 390
dicere. succipiunt famulae conlapsaque membra
marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
solando cupit et dictis avertere curas,
[multa gemens magnoque animum labefactus amore] 395
iussa tamen divom exsequitur classemque revisit.
tum vero Teucri incumbunt et litore celsas
deducunt toto navis. natat uncta carina,
frondentisque ferunt remos et robora silvis
infabricata fugae studio. 400
migrantis cernas totaque ex urbe ruentis.
ac velut ingentem formicae farris acervom
cum populant hiemis memores tectoque reponunt:
it nigrum campis agmen praedamque per herbas

fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris. 440
 ac velut annoso validam cum robore quercum
 Alpini boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 eruere inter se certant; it stridor, et altae
 consternunt terram concusso stipite frondes;
 ipsa haeret scopulis et quantum vertice ad auras 445
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
 haut secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
 tunditur et magno persentit pectore curas,
 mens immota manet; lacrimae volvuntur inanes.
 Tum vero infelix fatis exterrita Dido 450
 mortem orat: taedet caeli convexa tueri.
 quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
 vidit, turicremis cum dona inponeret aris
 (horrendum dictu), latices nigrescere sacros
 fusaque in obscenum se vertere vina cruorem. 455
 hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
 praeterea fuit in tectis de marmore templum
 coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
 velleribus niveis et festa fronde revinctum:
 hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 visa viri, nox cum terras obscura teneret,
 solaque culminibus ferali carmine bubo
 saepe queri et longas in fletum ducere voces;
 multaque praeterea vatium praedicta piorum
 terribili monitu horrificant. agit ipse furentem 465
 in somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
 sola sibi, semper longam incommitata videtur
 ire viam et Tyrios deserta quaerere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus
 et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas, 470
 aut Agamemnonius scaenis agitated Orestes
 armatam facibus matrem et serpentibus atris
 cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.
 Ergo ubi concepit furias evicta dolore
 decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque 475
 exigit et maestam dictis adgressa sororem
 consilium voltu tegit ac spem fronte serenat:

'inveni, germana, viam (gratare sorori), quae mihi reddat eum vel eo me solvat amantem. Oceani finem iuxta solemque cadentem	480
ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlans axem umero torquet stellis ardentibus aptum: hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos, Hesperidum templi custos epulasque draconi quae dabat et sacros servabat in arbore ramos.	485
haec se carminibus promittit solvere mentes quas velit, ast aliis duras inmittere curas, sistere aquam fluviis et vertere sidera retro; nocturnosque movet manis: mugire videbis	490
sub pedibus terram et descendere montibus ornos. testor, cara, deos et te, germana, tuumque dulce caput, magicas invitam accingier artis. tu secreta pyram tecto interiore sub auras erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit	495
impius, exuviasque omnis lectumque iugalem, quo perii, superinponas: abolere nefandi cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos. haec effata silet; pallor simul occupat ora. non tamen Anna novis praetexere funera sacris	500
germanam credit nec tantos mente furores concipit aut graviora timet quam morte Sychaei. ergo iussa parat. At regina, pyra penetrali in sede sub auras erecta ingenti taedis atque ilice secta,	505
intenditque locum sertis et fronde coronat funerea; super exuvias ensemque relictum effigiemque toro locat, haut ignara futuri. stant arae circum, et crinis effusa sacerdos	510
ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae. sparserat et latices simulatos fontis Averni, falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis pubentes herbae nigri cum lacte veneni; quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus	515
et matri praereptus amor.	

ipsa molam manibusque piis altaria iuxta
 spargens umida mella soporiferumque papaver, 486
 unum exuta pedem vinclis, in veste recincta, 518
 testatur moritura deos et conscia fati
 sidera; tum, siquod non aequo foedere amantis 520
 curae numen habet iustumque memorque, precatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
 aequora, cum medio volvontur sidera lapsu,
 cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres, 525
 quaeque lacus late liquidos quaeque aspera dumis
 rura tenent, somno positae sub nocte silenti. 527
 at non infelix animi Phoenissa, neque umquam 529
 solvitur in somnos oculisve aut pectore noctem
 accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
 saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 sic adeo insistit secumque ita corde volutat:
 'en quid ago? rursusne procos inrisa priores
 experiar, Nomadamque petam conubia supplex, 535
 quos ego sim totiens iam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classes atque ultima Teucrum
 iussa sequar? quia ne auxilio iuvat ante levatos
 et bene apud memores veteris stat gratia facti?
 quis me autem, fac velle, sinet ratibusve superbis 540
 invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
 Laomedontaeae sentis periuria gentis?
 quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
 an Tyrïis omnique manu stipata meorum
 inferar et quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 rursus agam pelago et ventis dare vela iubebo?
 quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem. 547
 non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 degere, more ferae, talis nec tangere curas;
 non servata fides cineri promissa Sychaeo.'
 tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,

lenibant curas, et corda oblita laborum. 528

- carpebat somnos rebus iam rite paratis. 555
 huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 optulit in somnis rursusque ita visa monerest,
 omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
 et crinis flavos et membra decora iuventae:
 'nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos, 560
 nec quae te circum stent deinde pericula cernis,
 demens, nec zephyros audis spirare secundos?
 illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 certa mori, variosque irarum concitat aestus.
 non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565
 iam mare turbari trabibus saevasque videbis
 conlucere faces, iam fervere litora flammis,
 si te his attigerit terris Aurora morantem.
 heia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
 femina.' sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570
- Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris
 corripit e somno corpus sociosque fatigat:
 'praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
 solvite vela citi. deus aethere missus ab alto
 festinare fugam tortosque incidere funis 575
 ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum,
 quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 adsis o placidusque iuves et sidera caelo
 dextra feras.' dixit vaginaque eripit ensem
 fulmineum strictoque ferit retinacula ferro. 580
 idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque:
 litora deseruere, latet sub classibus aequor,
 adnixi torquent spumas et caerulea verrunt.
- Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linqvens Aurora cubile. 585
 regina e speculis ut primam albescere lucem
 vidit et aequatis classem procedere velis
 litoraue et vacuos sensit sine remige portus,
 terque quaterque manu pectus percussa decorum
 flantisque abscissa comas 'pro Iuppiter! ibit 590
 hic' ait 'et nostris inluserit advena regnis?
 non arma expedient totaque ex urbe sequentur,

deripientque rates alii navalibus? ite,
 ferte citi flammās, date tela, inpellite remos!
 quid loquor, aut ubi sum? quae mentem insania mutat, 595
 infelix Dido? nunc te facta impia tangunt?
 tum decuit, cum scepra dabas. en dextra fidesque,
 quem secum patrios aiunt portare penates,
 quem subiisse umeris confectum aetate parentem!
 non potui abreptum divellere corpus et undis 600
 spargere, non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
 verum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset:
 quem metui moritura? faces in castra tulissem
 inplessemque foros flammis natumque patremque 605
 cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 tuque harum interpres curarum et conscia luno,
 nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
 et dirae ultrices et di morientis Elissae, 610
 accipite haec meritumque malis advertite numen
 et nostras audite preces. si tangere portus
 infandum caput ac terris adnare necessest
 et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:
 at bello audacis populi vexatus et armis, 615
 finibus extorris, complexu avolsus Iuli
 auxilium inploret videatque indigna suorum
 funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
 tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
 sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
 haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
 tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 exercete odiis cinerique haec mittite nostro
 munera. nullus amor populis nec foedera sunt.
 exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
 qui face Dardanos ferroque sequare colonos,
 nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 litora litoribus contraria, fluctibus undas
 inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
 Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630

invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
 tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei,
 namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 'Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
 dic corpus properet fluviali spargere lympha, 635
 et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
 sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 perficerest animus finemque inponere curis
 Dardaniique rogam capitis permittere flammae.' 640
 sic ait. illa gradum studio celebrabat anili.
 at trepida et coeptis immanibus effera Dido,
 sanguineam volvens aciem maculisque trementis
 interfusa genas et pallida morte futura, 645
 interiora domus inrumpit limina et altos
 conscendit furibunda rogos ensemque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 conspexit, paulum lacrimis et mente morata
 incubuitque toro dixitque novissima verba: 650
 'dulces exuviae, dum fata deusque sinebant,
 accipite hanc animam meque his exsolve curis.
 vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
 et nunc magna mei sub terras ibit imago. 656
 ulta virum poenas inimico a fratre recepi,
 urbem praeclaram statui, mea moenia vidi, 655
 felix, heu nimium felix, si litora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.'
 dixit et os inpressa toro 'moriemur inultae,
 sed moriamur:' ait 'sic sic iuvat ire sub umbras. 660
 hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'
 dixerat, atque illam media inter talia ferro
 conlapsam aspiciunt comites ensemque cruore
 spumantem sparsasque manus. it clamor ad alta 665
 atria; concussam bacchatur Fama per urbem.
 lamentis gemituque et femineo ululatu
 tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether,

non aliter quam si inmissis ruat hostibus omnis
 Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes 670
 culmina perque hominum volvantur perque deorum.
 audiit exanimis trepidoque exterrita cursu,
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnīs
 per medios ruit ac morientem nomine clamat:
 'hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 hoc rogas iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 quid primum deserta querar? comitemne sororem
 sprevisi moriens? eadem me ad fata vocasses:
 idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
 his etiam struxi manibus patriosque vocavi 680
 voce deos, sic te ut posita crudelis abessem.
 extincti te meque, soror, populūque patresque
 Sidonios urbemque tuam. date, vulnera lymphis
 abluam et, extremus siquis super halitus errat,
 ore legam.' sic fata gradus evaserat altos 685
 semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 cum gemitu atque atros siccabat veste cruores.
 illa gravis oculos conata attollere rursus
 deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
 ter sese attollens cubitoque adnixa levavit, 690
 ter revoluta torost oculisque errantibus alto
 quaesivit caelo lucem ingemuitque reperta.
 Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
 difficilisque obitus Irim demisit Olympo,
 quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 nam quia nec fato merita nec morte peribat,
 sed misera ante diem subitoque accensa furore,
 nondum illi flavom Proserpina vertice crinem
 abstulerat Stygioque caput damnaverat Orco.
 ergo Iris croceis per caelum roscida pinnis, 700
 mille trahens varios adverso sole colores,
 devolat, et supra caput astitit. 'hunc ego Diti
 sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo',
 sic ait et dextra crinem secat: omnis et una
 dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER QUINTVS.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter fluctusque atros aquilone secabat,
moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
conlucent flammis. quae tantum accenderit ignem
causa latet; duri magno sed amore dolores 5
polluto notumque, furens quid femina possit,
triste per augurium Teucrorum pectora ducunt,
ut pelagus tenuere rates nec iam amplius ulla
occurrit tellus, maria undique et undique caelum:
olli caeruleus supra caput astilit imber 10
noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
ipse gubernator puppi Palinurus ab alta
'heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
quidve, pater Neptune, paras?' sic deinde locutus
colligere arma iubet validisque incumbere remis, 15
obliquatque sinus in ventum ac talia fatur:
'magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
mutati transversa fremunt et vespere ab atro
consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër. 20
nec nos obniti contra nec tendere tantum
sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur,
quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
si modo rite memor servata remetior astra.' 25

tum pius Aeneas 'equidem sic poscere ventos
 iandudum et frustra cerno te tendere contra.
 flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
 quove magis fessas optem demittere navis,
 quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten 30
 et patris Anchisae gremio complectitur ossa?'
 haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 intendunt zephyri: fertur cita gurgite classis,
 et tandem laeti notae advertuntur harenae.

At procul ex celso miratus vertice montis 35
 adventum sociasque rates occurrit Acestes,
 horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
 Troia Criniso conceptum flumine mater
 quem genuit. veterum non inmemor ille parentum
 gratatur reduces et gaza laetus agresti 40
 excipit ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
 clara dies, socios in coetum litore ab omni
 advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur:
 'Dardanidae magni, genus alto a sanguine divom, 45
 annuus exactis completur mensibus orbis,
 ex quo reliquias divinique ossa parentis
 condidimus terra maestasque sacravimus aras.
 iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
 semper honoratum (sic di voluistis) habebō. 50
 hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exul
 Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
 annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 exequerer strueremque suis altaria donis.
 nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis 55
 (haut equidem sine mente reor, sine numine divom)
 adsumus, et portus delati intramus amicos.
 ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem:
 poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
 urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 bina boum vobis Troia generatus Acestes
 dat numero capita in navis; adhibete penates
 et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.

praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 prima citae Teucris ponam certamina classis;
 quique pedum cursu valet et qui viribus audax
 aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
 seu crudo fidit pugnam committere caestu,
 cuncti adsint meritaeque expectent praemia palmae. 70
 ore favete omnes et cingite tempora ramis.
 Sic fatus velat materna tempora myrto.
 hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 ille e concilio multis cum milibus ibat 75
 ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
 purpureosque iacit flores ac talia fatur:
 'salve, sancte parens: iterum salvete, recepti 80
 nequiquam cineres animaeque umbraeque paternae!
 non licuit finis Italos fataliaque arva
 nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
 dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis 85
 septem ingens gyros, septena volumina traxit,
 amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 caeruleae cui terga notae maculosus et auro
 squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
 mille iacit varios adverso sole colores.
 obstipuit visu Aeneas. ille agmine longo 90
 tandem inter pateras et levia pocula serpens
 libavitque dapes rursusque innoxius imo
 successit tumulo et depasta altaria liquit.
 hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 incertus, geniumne loci famulumne parentis 95
 esse putet: caedit binas de more bidentis
 totque sues, totidem nigrantis terga iuencos,
 vinaque fundebat pateris animamque vocabat
 Anchisae magni manisque Acheronte remissos.
 nec non et socii, quae cuique est copia, laeti 100
 dona ferunt, onerant aras mactantque iuencos,

ordine aëna locant alii fusique per herbam
subiciunt veribus prunas et viscera torrent.

Expectata dies aderat nonamque serena
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant, 105
famaque finitimos et clari nomen Acestae
excierat: laeto complebant litora coetu
visuri Aeneadas, pars et certare parati.

munera principio ante oculos circoque locantur 110
in medio, sacri tripodes viridesque coronae
et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
perfusae vestes, argenti aurique talenta;

et tuba commissos medio canit aggere ludos.
prima pares ineunt gravibus certamina remis 115
quattuor ex omni delectae classe carinae.

velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
(mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi)
ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
impellunt, [terno consurgunt ordine remi,] 120
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
fluctibus, hiberni condunt ubi sidera cori;
tranquillo silet immotaque attollitur unda
campus et apricis statio gratissima mergis.

hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
constituit signum nautis pater, unde reverti 130
scirent et longos ubi circumflectere cursus.

tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
ductores longe effulgent ostroque decori;
cetera populea velatur fronde iuventus
nudatosque umeros oleo perfusa nitescit. 135

considunt transtris, intentaque brachia remis;
intenti expectant signum, exultantiaque haurit
corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
inde ubi clara dedit sonitum tuba, funibus omnes,

haut mora, prosiluerè suis: ferit aethera clamor 140
 nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
 infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 non tam praecipites biugo certamine campum
 corripuere ruuntque effusi carcere currus, 145
 nec sic immissis aurigae undantia lora
 concussere iugis pronique in verbera pendent.
 tum plausu fremituque virum studiisque faventum
 consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
 litora, pulsati colles clamore resultant. 150
 effugit ante alios primisque elabatur undis
 turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
 consequitur, melior remis, sed pondere pinus
 tarda tenet. post has aequo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem; 155
 et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
 Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
 frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
 iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
 cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
 rectorem navis compellat voce Menoeten:
 'quo tantum mihi dexter abis? huc derige gressum;
 litus ama et laeva stringat sine palmula cautes;
 altum alii teneant'. dixit, sed caeca Menoetes
 saxa timens proram pelagi detorquet ad undas. 165
 'quo diversus abis?' iterum 'pete saxa, Menoete!
 cum clamore Gyas revocabat: et ecce Cloanthum
 respicit instantem tergo et propiora tenentem.
 ille inter navemque Gyaee scopulosque sonantis
 radit iter laevom interior subitoque priorem 170
 praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
 tum vero exarsit iuveni dolor ossifusus ingens
 nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten
 oblitus decorisque sui sociumque salutis
 in mare praecipitem puppi deturbat ab alta: 175
 ipse gubernaculo rector subit, ipse magister
 hortaturque viros clavomque ad litora torquet.

at gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
 iam senior madidaque fluens in veste Menoetes,
 summa petit scopuli siccaque in rupe resedit. 180
 illum et labentem Teucrici et risere natantem
 et salsos rident revomentem pectore fluctus.
 hic laeta extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnesthique, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat, 185
 nec tota tamen ille prior praeceunte carina:
 parte prior, partim rostro premit aemula Pristis.
 at media socios incedens nave per ipsos
 hortatur Mnestheus: 'nunc nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema 190
 delegi comites; nunc illas promite vires,
 nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 non iam prima peto Mnestheus neque vincere certo
 (quamquam o! — sed superent, quibus hoc, Neptune, de-
 disti): 195
 extremos pudeat rediisse. hoc vincite, cives,
 et prohibete nefas.' olli certamine summo
 procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis
 subtrahiturque solum, tum creber anhelitus artus
 aridaque ora quatit, sudor fluit undique rivis. 200
 attulit ipse viris optatum casus honorem.
 namque furens animi dum proram ad saxa suburguet
 interior spatioque subit Sergestus iniquo,
 infelix saxis in procurrentibus haesit.
 concussae cautes, et acuto in murice remi 205
 obnixi crepuere, inlisaque prora pependit.
 consurgunt nautae et magno clamore morantur
 ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 expediunt fractosque legunt in gurgite remos.
 at laetus Mnestheus successuque acrior ipso 210
 agmine remorum celeri ventisque vocatis
 prona petit maria et pelago decurrit aperto.
 qualis spelunca subito commota columba,
 cui domus et dulces latebrosus in pumice nidi,

fertur in arva volans plausumque exterrita pinnis dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto radit iter liquidum celeris neque commovet alas: sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.	215
et primum in scopulo luctantem deserit alto Sergestum brevibusque vadis frustraue vocantem auxilia et fractis discentem currere remis. inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est. solus iamque ipso superest in fine Cloanthus. quem petit et summis adnixus viribus arguet. tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem instigant studiis, resonatque fragoribus aether. hi proprium decus et partum indignantur honorem ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci; hos successus alit: possunt, quia posse videntur. et fors aequatis cepissent praemia rostris, ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus fudissetque preces divosque in vota vocasset. 'di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro, vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum constituam ante aras voti reus extaque salsos proiciam in fluctus et vina liquentia fundam.' dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo, et pater ipse manu magna Portunus euntem impulit: illa noto citius volucrique sagitta ad terram fugit et portu se condidit alto. tum satus Anchisa cunctis ex more vocatis victorem magna praeconis voce Cloanthum declarat viridique advelat tempora lauro, muneraque in navis ternos optare iuencos vinaque et argenti magnum dat ferre talentum. ipsis praecipuos ductoribus addit honores: victori chlamydem auratam, quam plurima circum purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit, intextusque puer frondosa regius Ida	220 225 230 235 240 245 250

velocis iaculo cervos cursuque fatigat,
 acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis: 255
 longaevi palmas nequiquam ad sidera tendunt
 custodes, saevitque canum latratus in auras.
 at qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 levibus huic hamis consertam auroque trilicem
 loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
 donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 multiplicem conixi umeris; indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265
 tertia dona facit geminos ex aere lebetas
 cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 puniceis ibant evincti tempora taenis,
 cum saevo e scopulo multa vix arte revolsus, 270
 amissis remis atque ordine debilis uno,
 inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
 aerea quem oblicum rota transit aut gravis ictu
 seminecem liquit saxo lacerumque viator; 275
 nequiquam longos fugiens dat corpore tortus,
 parte ferox ardensque oculis et sibila colla
 arduus attollens, pars volnere clauda retentat
 nixantem nodis seque in sua membra plicantem:
 tali remigio navis se tarda movebat; 280
 vela facit tamen et plenis subit ostia velis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat
 servatam ob navem laetus sociosque reductos.
 olli serva datur, operum haut ignara Minervae,
 Cressa genus, Pholoe, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
 gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 cingebant silvae, mediaque in valle theatri
 circus erat; quo se multis cum milibus heros
 consessu medium tulit extractoque resedit 290

hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 invitat pretiis animos, et praemia ponit.
 undique conveniunt Teucris mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi,
 Euryalus forma insignis viridique iuventa, 295
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 regius egregia Priami de stirpe Diore;
 hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
 alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
 tum duo Trinacrii iuvenes Helymus Panopesque, 300
 adsueti silvis, comites senioris Acestae;
 multi praeterea, quos fama obscura recondit.
 Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 'accipite haec animis laetasque advertite mentes.
 nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Cnosia bina dabo levato lucida ferro
 spicula caelatamque argento ferre bipennem:
 omnibus hic erit unus honos. tres praemia primi
 accipient flavaque caput nectentur oliva.
 primus ecum phaleris insignem victor habeto; 310
 alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
 Thraeciis, lato quam circum amplectitur auro
 balteus et tereti subnectit fibula gemma;
 tertius Argolica hac galea contentus abito.'
 haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente 315
 corripiunt spatia audito limenque relinunt,
 effusi nimbo similes; simul ultima signant.
 primus abit: longeque ante omnia corpora Nisus
 emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
 proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 insequitur Salius; spatio post deinde relicto
 tertius Euryalus;
 Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
 ecce volat calcemque terit iam calce Diore
 incumbens umero, spatia et si plura supersint, 325
 transeat elapsus prior ambiguumque relinquat.
 iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam

finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
 labitur infelix, caesis ut forte iuvenis
 fusus humum viridisque super madefecerat herbas. 330
 hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
 haut tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
 concidit immundoque fimo sacroque cruore,
 non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
 nam sese opposuit Salio per lubrica surgens, 335
 emicat Euryalus, et munere victor amici
 prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 hic totum caveae consessum ingentis et ora 340
 prima patrum magnis Salius clamoribus implet
 ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 tutatur favor Euryalum lacrimaeque decorae
 gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
 adiuvat et magna proclamat voce Diores, 345
 qui subiit palmae frustra que ad praemia venit
 ultima, si primi Salio reddentur honores.
 tum pater Aeneas 'vestra' inquit 'munera vobis
 certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo:
 me liceat casus misereri insontis amici.' 350
 sic fatus tergum Gaetuli immane leonis
 dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 hic Nisus 'si tanta' inquit 'sunt praemia victis
 et te lapsorum miseret, quae munera Niso
 digna dabis? primam merui qui laude coronam, 355
 ni me, quae Salius, Fortuna inimica tulisset.'
 et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 turpia membra fimo. risit pater optimus olli
 et clipeum efferri iussit, Didymaonis artem,
 Neptuni sacro Danais de poste refixum, 360
 hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.
 Post ubi confecti cursus, et dona peregit:
 'nunc, sicui virtus animusque in pectore praesens,
 adsit et evinctis attollat brachia palmis.'
 sic ait et geminum pugnae proponit honorem, 365

victori velatum auro vittisque iuencum,
 ensem atque insignem galeam solacia victo.
 nec mora: continuo vastis cum viribus effert
 ora Dares magnoque virum se murmure tollit,
 solus qui Paridem solitus contendere contra, 370
 idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
 victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 perculit et fulva moribundum extendit harena.
 talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
 ostenditque umeros latos alternaque iactat
 brachia protendens et verberat ictibus auras.
 quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 audet adire virum manibusque inducere caestus.
 ergo alacris cunctosque putans excedere palma 380
 Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus
 tum laeva taurum cornu tenet atque ita fatur:
 'nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 quae finis standi? quo me decet usque teneri?
 ducere dona iube.' cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae reddique viro promissa iubebant.
 hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 proximus ut viridante toro consederat herbae:
 'Entelle heroum quondam fortissime frustra,
 tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister,
 nequiquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam et spolia illa tuis pendentia tectis?'
 ille sub haec: 'non laudis amor nec gloria cessit
 pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 si mihi, quae quondam fuerat quaque improbus iste
 exultat fidens, si nunc foret illa iuventas,
 haut equidem pretio inductus pulchroque iuenco
 venissem, nec dona moror.' sic deinde locutus 400
 in medium geminos inmani pondere caestus
 proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 ferre manum duroque intendere brachia tergo.

obstipuere animi: tantorum ingentia septem
 terga boum plumbo insuto ferroque rigebant. 405
 ante omnis stupet ipse Dares longaeque recusat;
 magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 tum senior talis referebat pectore voces:
 'quid, siquis caestus ipsius et Herculis arma 410
 vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat
 (sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro),
 his magnum Alciden contra stetit, his ego suetus, 415
 dum melior viris sanguis dabat aemula necdum
 temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 sed si nostra Dares haec Troius arma recusat
 idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
 aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto 420
 (solve metus), et tu Troianos exue caestus.'
 haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum
 et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 exiit atque ingens media consistit arena.
 tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos, 425
 et paribus palmas amborum innexuit armis.
 constitit in digitos extemplo arrectus uterque
 brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 abduxere retro longe capita ardua ab ictu
 immiscentque manus manibus, pugnamque lacesunt,
 ille pedum melior motu fretusque iuventa, 430
 hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
 multa viri nequiquam inter se volnera iactant,
 multa cavo lateri ingeminant et pectore vastos
 dant sonitus, erratque auris et tempora circum 435
 crebra manus, duro crepitant sub volnere malae.
 stat gravis Entellus nisuque inmotus eodem,
 corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem
 aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat

arte locum et variis adsultibus inritus urguet.
 ostendit dextram insurgens Entellus et alte
 extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 praevidit celerique elapsus corpore cessit; 445
 Entellus vires in ventum effudit, et ultro
 ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
 concidit, ut quondam cava concidit aut Erymantho
 aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 consurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes; 450
 it clamor caelo, primusque accurrit Acestes
 aequaevomque ab humo miserans attollit amicum.
 at non tardatus casu neque territus heros
 acrior ad pugnam redit ac vim suscitatur ira
 (tum pudor incendit vires et conscia virtus): 455
 praecipitemque Daren ardens agit aequore toto
 nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 nec mora nec requies: quam multa grandine nimbi
 culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
 creber utraque manu pulsatur versaturque Dareta. 460
 tum pater Aeneas procedere longius iras
 et saevire animis Entellum hau passus acerbis,
 sed finem inposuit pugnae fessumque Dareta
 eripuit mulcens dictis, ac talia fatur:
 'infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
 non vires alias conversa numina sentis?
 cede deo.' dixitque et proelia voce diremit.
 ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem
 iactantemque utroque caput crassumque cruorem
 ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes, 470
 ducunt ad navis, galeamque ensemque vocati
 accipiunt, palmam Entello taurumque relinunt.
 hic victor, superans animis tauroque superbus
 'nate dea vosque haec' inquit 'cognoscite, Teucris,
 et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires 475
 et qua servetis revocatum a morte Dareta.'
 dixit, et adversi contra stetit ora iuveni,
 qui donum astabat pugnae, duosque reducta
 libravit dextra media inter cornua caestus,

arduus, effractoque inlisis in ossa cerebro: 480
 sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 ille super talis effundit pectore voces:
 'hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 persolvo; hic victor caestus artemque repono.'
 Protinus Aeneas celeri certare sagitta 485
 invitat qui forte velint, et praemia dicit,
 ingentique manu malum de nave Seresti
 erigit et volucrem trajecto in fune columbam,
 quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 convenere viri, deiectamque aerea sortem 490
 accipit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidæ ante omnis exit locus Hippocoontis.
 quem modo navali Mnestheus certamine victor
 consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
 tertius Eurytion, tuus o clarissime frater 495
 Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
 in medios telum torsisti primus Achivos.
 extremus galeaque ima subsedit Acestes,
 ausus et ipse manu iuvenum temptare laborem.
 tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 pro se quisque viri et depromunt tela pharetris.
 primaque per caelum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidæ iuvenis volucris diverberat auras;
 et venit adversique infigitur arbore mali.
 intremuit malus timuitque exterrita pinnis 505
 ales [et ingenti sonuerunt omnia plausu].
 post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
 ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 non valuit: nodos et vincula linea rupit, 510
 quis-innexa pedem malo pendeat ab alto;
 illa notos atque alta volans in nubila fugit.
 tum rapidus, iandudum arcu contenta parato
 tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 iam vacuo laetam caelo speculatus, et alis 515
 plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 decidit exanimis vitamque reliquit in astris

aetheriis fixamque refert delapsa sagittam.
 amissa solus palma superabat Acestes;
 qui tamen aërias telum contorsit in auras, 520
 ostentans artemque pater arcumque sonantem.
 hic oculis subitum obicitur magnoque futurum
 augurio monstrum: docuit post exitus ingens,
 seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 namque volans liquidis in nubibus arsit harundo 525
 signavitque viam flammis tenuisque recessit
 consumpta in ventos, caelo ceu saepe refixa
 transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
 attonitis haesere animis superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri, nec maximus omen 530
 abnuit Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
 numeribus cumulat magnis ac talia fatur:
 'sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
 talibus auspiciis exsortem ducere honores.
 ipsius Anchisae longaeui hoc munus habebis, 535
 cratera inpressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 ferre sui dederat monimentum et pignus amoris.'
 sic fatus cingit viridanti tempora lauro
 et primum ante omnis victorem appellat Acesten. 540
 nec bonus Eurytion praelato invidit honore,
 quamvis solus avem caelo deiecit ab alto.
 proximus ingreditur donis qui vincula rupit,
 extremus volucris qui fixit harundine malum.
 At pater Aeneas nondum certamine misso 545
 custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 'vade age et Ascanio, si iam puerile paratum
 agmen habet secum cursusque instruxit equorum,
 ducat avo turmas et sese ostendat in armis, 550
 dic' ait. ipse omnem longo discedere circo
 infusum populum et campos iubet esse patentis.
 incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 frenatis lucent in equis, quos omnis euntis
 Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus. 555

omnibus in morem tonsa coma pressa corona; cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro, pars levis umero pharetras; it pectore summo flexilis obtorti per collum circulus auri.	
tres equitum numero turmae ternique vagantur ductores; pueri bis seni quemque secuti agmine partito fulgent paribusque magistris.	560
una acies iuvenum, ducit quam parvos ovantem nomen avi referens Priamus, tua cara, Polite, progenies, auctura Italos; quem Thracius albis	565
portat ecus bicolor maculis, vestigia primi alba pedis frontemque ostentans arduus albam. alter Atys, genus unde Atii duxere Latini, parvos Atys pueroque puer dilectus Iulo.	
* * *	
extremus formaque ante omnis pulcher Iulus Sidonios invectus equo, quem candida Dido esse sui dederat monumentum et pignus amoris. cetera Trinacrii pubes senioris Acestae fertur equis.	570
excipiunt plausu pavidos gaudentque tuentes Dardanidae veterumque adgnosunt ora parentum. postquam omnem laeti consessum oculosque suorum lustravere in equis, signum clamore paratis Epytides longe dedit insonuitque flagello.	575
olli discurrere pares, atque agmina terni diductis solvere choris rursusque vocati convertere vias infestaque tela tulere.	580
inde alios ineunt cursus aliosque recursus adversi spatiis, alternosque orbibus orbes impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis;	585
et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt inensi, facta pariter nunc pace feruntur. ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta parietibus textum caecis iter ancipitemque mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi	590
frangeret indeprensus et inremeabilis error: haut alio Teucrum nati vestigia cursu	

impediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
 delphinum similes, qui per maria umida nando
 Carpathium Libycumque secant. 595
 hunc morem cursus atque haec certamina primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 rettulit et Priscos docuit celebrare Latinos,
 quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes;
 Albani docuere suos; hinc maxima porro 600
 accepit Roma et patrium servavit honorem;
 Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
 [hac celebrata tenus sancto certamina patri.]
 Hinc primum Fortuna fidem mutata novavit,
 dum variis tumulo referunt sollemnia ludis, 605
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
 multa movens necdum anticum saturata dolorem.
 illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 nulli visa cito decurrit tramite virgo. 610
 conspicit ingentem concursum et litora lustrat,
 desertosque videt portus classemque relictam.
 at procul in sola secretae Troades acta
 amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
 pontum aspectabant flentes. heu tot vada fessis 615
 et tantum superesse maris, vox omnibus una.
 urbem orant, taedet pelagi perferre laborem.
 ergo inter medias sese haut ignara nocendi
 conicit, et faciemque deae vestemque reponit;
 fit Beroe, Tmarii coniunx longaeva Dorycli, 620
 cui genus et quondam nomen natique fuissent;
 ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.
 'o miserae, quas non manus' inquit 'Achaica bello
 traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
 infelix, cui te exitio Fortuna reservat? 625
 septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
 cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
 sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum

luduntque per undas. 595

Italiam sequimur fugientem et volvitur undis.
 hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes: 630
 'quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
 o patria et rapti nequiquam ex hoste penates,
 nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos amnis Xanthum et Simoenta videbo?
 quin agite et mecum infaustas exurite puppis. 635
 nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 ardentis dare visa faces: "hic quaerite Troiam,
 hic domus est" inquit "vobis". iam tempus agi res,
 nec tantis mora prodigiis. en quattuor arae
 Neptuno; deus ipse faces animamque ministrat.' 640
 haec memorans prima infensum vi corripit ignem
 sublataque procul dextra conixa coruscat
 et iacit. arrectae mentes stupefactaque corda
 Iliadum. hic una e multis, quae maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 'non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 est Dorycli coniunx: divini signa decoris
 ardentisque notate oculos, qui spiritus illi,
 quis voltus vocisque sonus vel gressus eunti.
 ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui 650
 aegram, indignantem, tali quod sola careret
 munere nec meritos Anchisae inferret honores.'
 haec effata.
 at matres primo ancipites oculisque malignis
 ambiguae spectare rates miserum inter amorem 655
 praesentis terrae fatisque vocantia regna:
 cum dea se paribus per caelum sustulit alis
 ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 tum vero attonitae monstris actaeque furore
 conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem, 660
 pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 coniciunt. furit inmissis Volcanus habenis
 transtra per et remos et pictas abiete puppis.
 nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
 incensas perfert navis Eumelus, et ipsi 665
 respiciunt atram in nimbo volitare favillam.

primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
 ducebat, sic acer equo turbata petivit
 castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
 quis furor iste novos? quo nunc, quo tenditis' inquit, 670
 'heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
 Argivom, vestras spes uritis. en, ego vester
 Ascanius!' galeam ante pedes proiecit inanem,
 qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675
 ast illae diversa metu per litora passim
 diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
 saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
 mutatae adgnosunt, excussaque pectore Iuno est.
 sed non idcirco flamma atque incendia vires 680
 indomitas posuere; udo sub robore vivit
 stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 est vapor, et toto descendit corpore pestis,
 nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
 tum pius Aeneas umeris abscindere vestem 685
 auxilioque vocare deos et tendere palmas:
 'Iuppiter omnipotens, si nondum exosu's ad unum
 Troianos, siquid pietas antiqua labores
 respicit humanos, da flammam evadere classi
 nunc, pater, et tenuis Teucrum res eripe leto; 690
 vel tu quod superest infesto fulmine Morti,
 si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.'
 vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
 tempestas sine more furit, tonitruque tremescunt
 ardua terrarum et campi: ruit aethere toto 695
 turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris,
 implenturque super puppes, semusta madescunt
 robora, restinctus donec vapor omnis et omnes
 quattuor amissis servatae a peste carinae.
 At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 706
 nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
 mutabat versans, Siculisne resideret arvis
 oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
 tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas

- quem docuit multaque insignem reddidit arte 705
 (hac responsa dabat vel quae portenderet ira
 magna deum vel quae fatorum posceret ordo),
 isque his Aenean solatus vocibus inquit:
 'nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur;
 quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est. 710
 est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes.
 hunc cape consiliis socium et coniunge volentem,
 huic trade amissis superant qui navibus et quos
 pertaesum magni incepti rerumque tuarum est,
 longaevosque senes ac fessas aequore matres 715
 et quidquid tecum invalidum metuensque periculi est
 delige, et his habeant terris sine moenia fessi:
 urbem appellabunt permissio nomine Acestam.'
- Talibus incensus dictis senioris amici
 tum vero in curas animo diducitur omnis. 720
 et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
 visa dehinc caelo facies delapsa parentis
 Anchisae subito talis effundere voces:
 'nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 care magis, nate, Iliacis exercite fati, 725
 imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 depulit, et caelo tandem miseratus ab alto est.
 consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautae
 dat senior: lectos iuvenes, fortissima corda,
 defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu 730
 debellanda tibi est Latio. Ditis tamen ante
 infernas accede domos et Averno per alta
 congressus pete, nate, meos. non me impia namque
 Tartara habent tristes umbrae, sed amoena piorum
 concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla 735
 nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 tum genus omne tuum et quae dentur moenia disces.
 iamque vale; torquet medios Nox umida cursus,
 et me saevos equis Oriens adflavit anhelis.'
 dixerat, et tenuis fugit ceu fumus in auras. 740
 Aeneas 'quo deinde ruis? quo proripis?' inquit,
 'quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?'

haec memorans cinerem et sopitos suscitāt ignis Pergameumque larem et canae penetrālia Vestae farre pio et plena supplex veneratur acerra.	745
Extemplo socios primumque accessit Aestes, et Iovis imperium et cari praecepta parentis edocet et quae nunc animo sententia constet. haut mora consiliis, nec iussa recusat Aestes. transcribunt urbi matres populūque volentem deponunt, animos nil magnae laudis egentes. ipsi transtra novant flammisque ambae reponunt robora navigiis, aptant remosque rudentisque, exigui numero, sed bello vivida virtus. interea Aeneas urbem designat aratro sortiturque domos, hoc Ilium et haec loca Troiam esse iubet. gaudet regno Troianus Aestes, indicitque forum et patribus dat iura vocatis. tum vicina astris Erycino in vertice sedes fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos ac lucus late sacer additur Anchiseo.	750
Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris factus honos: placidi straverunt aequora venti, creber et adspirans rursus vocat auster in altum. exoritur procurva ingens per litora fletus; complexi inter se noctemque diemque morantur. ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam visa maris facies et non tolerabile nomen, ire volunt omnemque fugae perferre laborem. quos bonus Aeneas dictis solatur amicis et consanguineo lacrimans commendat Aestae. tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam caedere deinde iubet solvique ex ordine funem. ipse caput tonsae foliis evinctus olivae, stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos proicit in fluctus ac vina liquentia fundit. certatim socii feriunt mare et aequora verrunt: prosequitur surgens a puppi ventus euntis.	765
At Venus interea Neptunum exercita curis adloquitur talisque effundit pectore questus:	770
	777
	778
	780

•Iunonis gravis ira neque exsaturabile pectus
 cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis,
 quam nec longa dies pietas nec mitigat ulla,
 nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit. 785
 non media de gente Phrygum exedissee nefandis
 urbem odiis satis est nec poenam traxe per omnem:
 reliquias Troiae, cineres atque ossa peremptae
 insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
 ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
 quam molem subito excierit: maria omnia caelo 790
 miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis,
 in regnis hoc ausa tuis.
 per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
 exussit foede puppis, et classe subegit
 amissa socios ignotae linquere terrae. 795
 quod superest oro liceat dare tuta per undas
 vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
 si concessa peto, si dant ea moenia parcae.
 tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
 'fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
 unde genus ducis. merui quoque: saepe furores
 compressi et rabiem tantam caelique marisque.
 nec minor in terris (Xanthum Simoentaque testor)
 Aeneae mihi cura tui. cum Troia Achilles
 exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
 milia multa daret leto, gementque repleti
 amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
 in mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
 congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
 nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo 810
 structa meis manibus periurae moenia Troiae.
 nunc quoque mens eadem perstat mihi, pelle timores.
 tutus quos optas portus accedet Averni.
 unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
 unum pro multis dabitur caput.' 815
 his ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
 iungit equos auro genitor spumantiaque addit
 frenas feris manibusque omnis effundit habenas.

caeruleo per summa levis volat aequora curru; subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti sternitur aequor aquis, fugiunt vasto aethere nimbi. tum variae comitum facies, inmania cete, et senior Glauci chorus Inoque Palaemon Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis....	820
laeva tenent Thetis et Melite Panopeaque virgo, Nisaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque.	825
Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim gaudia pertemptant mentem: iubet ocium omnis attolli malos, intendi bracchia velis. una omnes fecere pedem pariterque sinistros, nunc dextros solvere sinus, una ardua torquent cornua detorquentque, ferunt sua flamina classem princeps ante omnis densum Palinurus agebat agmen; ad hunc alii cursum contendere iussi.	830
iamque fere mediam caeli Nox umida metam contigerat, placida laxabant membra quiete sub remis fusi per dura sedilia nautae: cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras, te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans insonti; puppique deus consedit in alta, Phorbanti similis, funditque has ore loquellas: 'Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem; aequatae spirant aerae; datur hora quieti. pone caput fessosque oculos furare labori. ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.'	835
cui vix attollens Palinurus lumina fatur 'mene salis placidi voltum fluctusque quietos ignorare iubes? mene huic confidere monstro? Aenean credam (quid enim?) fallacibus auris et caelo, totiens deceptus fraude sereni!' talia dicta dabat, clavomque adfixus et haerens nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat. ecce deus ramum Lethaeo rore madentem vique soporatum Stygia super utraque quassat tempora, cunctantique natantia lumina solvit.	840
	845
	850
	855

vix primos inopina quies laxaverat artus,
 et super incumbens cum puppis parte revolsa
 cumque gubernaculo liquidas proiecit in undas
 praecipitem ac socios nequiquam saepe vocantem; 860
 ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
 currit iter tutum non setius aequore classis
 promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat
 difficilis quondam multorumque ossibus albos 865
 (tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant),
 cum pater amisso fluitantem errare magistro
 sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
 multa gemens casuque animum concussus amici.
 'o nimium caelo et pelago confise sereno, 870
 nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.'
 sic fatur lacrimans, classique inmittit habenas,
 et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.

VI 1.

}
 False
 times

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEXTVS

Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci 3
ancora fundabat navis et litora curvae
praetexunt puppes. iuvenum manus emicat ardens 5
litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum
tecta rapit silvas inventaque flumina monstrat.
at pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
antrum immane petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates aperitque futura.
iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.
Daedalus, ut fama est, fugiens Minoa regna, 15
praepetibus pinnis ausus se credere caelo,
insuetum per iter gelidas enavit ad arctos
Chalcidicaque levis tandem super astitit arce.
redditus his primum terris tibi, Phoebæ, sacravit
remigium alarum posuitque immania templa.
in foribus letum Androgeo, tum pendere poenas 20
Cecropidae iussi (miserum!) septena quotannis
corpora natorum, stat ductis sortibus urna;
contra elata mari respondet Cnosia tellus:
hic crudelis amor tauri suppostaque furto
Pasiphae mixtumque genus prolesque biformis 25
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae,
hic labor ille domus et inextricabilis error;

magnum reginae sed enim miseratus amorem
 Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
 caeca regens filo vestigia. tu quoque magnam 30
 partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
 bis conatus erat casus effingere in auro,
 bis patriae cecidere manus. quin protinus omnia
 perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
 adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 'non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
 nunc grege de intacto septem mactare iuencos
 praestiterit, totidem lectas de more bidentis.'
 talibus adfata Aenean (nec sacra morantur 40
 iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
 quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
 ventum erat ad limen, cum virgo 'poscere fata 45
 tempus' ait: 'deus, ecce, deus!' cui talia fanti
 ante fores subito non voltus, non color unus,
 non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
 et rabie fera corda tument; maiorque videri 50
 nec mortale sonans, adflata est numine quando
 iam propiore dei. 'cessas in vota precesque,
 Tros' ait 'Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
 attonitae magna ora domus.' et talia fata
 conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
 ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
 'Phoebe, gravis Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis derexti tela manusque
 corpus in Aeacidae, magnas obeuntia terras
 tot maria intravi duce te penitusque repostas
 Massylum gentis praetentaque Syrtibus arva, 60
 iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
 hac Troiana tenuis fuerit Fortuna secuta:
 vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
 dique deaque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
 gloria Dardaniae. tuque, o sanctissima vates, 65

praescia venturi, da (non indebita posco regna meis fati) Latio considerare Teucros errantisque deos agitataque numina Troiae. tum Phoebos et Triviae solido de marmore templum instituiam festosque dies de nomine Phoebi.	70
te quoque magna manent regnis penetrabilia nostris: hic ego namque tuas sortes arcanaque fata, dicta meae genti, ponam lectosque sacrabo, alma, viros. foliis tantum ne carmina manda, ne turbata volent rapidis ludibria ventis:	75
ipsa canas oro.' finem dedit ore loquendi. At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro bacchatur vates, magnum si pectore possit excussisse deum: tanto magis ille fatigat os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.	80
ostia iamque domus patuere ingentia centum sponte sua vatisque ferunt responsa per auras: 'o tandem magnis pelagi defuncte periculis (sed terrae graviora manent), in regna Lavini Dardanidae venient (mitte hanc de pectore curam),	85
sed non et venisse volent. bella, horrida bella et Thybrim multo spumantem sanguine cerno. non Simois tibi nec Xanthus nec Dorica castra defuerint; alius Latio iam partus Achilles, natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno	90
usquam aberit: cum tu supplex in rebus egenis quas gentis Italum aut quas non oraveris urbes! causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris externique iterum thalami.	
tu ne cede malis, sed contra audentior ito qua tua te Fortuna sinet. via prima salutis, quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.'	95
Talibus ex adyto dictis Cymaea Sibylla horrendas canit ambages antroque remugit, obscuris vera involvens: ea frena furenti concutit et stimulos sub pectore vertit Apollo.	100
ut primum cessit furor et rabida ora quierunt, incipit Aeneas heros: 'non ulla laborum,	

o virgo, nova mi facies inopinave surgit;
 omnia praecepi atque animo mecum ante peregi. 105
 unum oro: quando hic inferni ianua regis
 dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,
 ire ad conspectum cari genitoris et ora
 contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
 illum ego per flammās et mille sequentia tela 110
 eripui his umeris medioque ex hoste recepi;
 ille meum comitatus iter maria omnia mecum
 atque omnis pelagique minas caelique ferebat,
 invalidus, viris ultra sortemque senectae.
 quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem, 115
 idem orans mandata dabat. gnatique patrisque,
 alma, precor, miserere (potes namque omnia, nec te
 nequiquam lucis Hecate praefecit Avernis),
 si potuit manis arcessere coniugis Orpheus
 Thraciā fretus cithara fidibusque canoris, 120
 si fratrem Pollux alterna morte redemit
 itque reditque viam totiens. quid Thesea magnum,
 quid memorem Alciden? et mi genus ab Iove summo.
 Talibus orabat dictis arasque tenebat,
 cum sic orsa loqui vates: 'sate sanguine divom, 125
 Tros Anchisiade, facilis descensus Averno
 (noctes atque dies patet atri ianua Ditis);
 sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
 hoc opus, hic labor est. pauci, quos aecus amavit
 Iuppiter aut ardens evexit ad aethera virtus, 130
 dis geniti potuere. tenent media omnia silvae,
 Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
 quod si tantus amor menti, si tanta cupido
 bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara, et insano iuvat indulgere labori, 135
 accipe quae peragenda prius. latet arbore opaca
 aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
 lucus et obscuris claudunt convallibus umbrae.
 sed non ante datur telluris operta subire, 140
 auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.

(hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 instituit: primo avolso non deficit alter
 aureus, et simili frondescit virga metallo.)
 ergo alte vestiga oculis et rite repertum 145
 carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
 si te fata vocant: aliter non viribus ullis
 vincere nec duro poteris convellere ferro.
 praeterea iacet exanimum tibi corpus amici
 (heu nescis) totamque incestat funere classem, 150
 dum consulta petis nostroque in limine pendes.
 sedibus hunc refer ante suis et conde sepulchro.
 duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt.
 sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
 aspicias.' dixit pressoque obmutuit ore. 155

Aeneas maesto defixus lumina voltu
 ingreditur, linquens antrum, caecosque volutat
 eventus animo secum. cui fidus Achates
 it comes et paribus curis vestigia figit.
 multa inter sese vario sermone serebant, 160
 quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
 ut venere, vident indigna morte peremptum,
 Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
 aere ciere viros Martemque accendere cantu. 165
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
 postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 sed tum forte cava dum personat aequora concha,
 demens, et cantu vocat in certamina divos,
 aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
 inter saxa virum spumosa inmerserat unda.
 ergo omnes magno circum clamore fremebant, 175
 praecipue pius Aeneas. tum iussa Sibyllae,
 haut mora, festinant flentes aramque sepulchro
 congerere arboribus caeloque educere certant.
 itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,

pars calidos latices et aëna undantia flammis
 expediunt corpusque lavant frigentis et unguunt. 220
 fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt
 purpureasque super vestes, velamina nota,
 coniciunt. pars ingenti subiere feretro
 (triste ministerium) et subiectam more parentum
 aversi tenuere facem. congesta cremantur
 turea dona, dapes, fuso crateres olivo. 225
 postquam conlapsi cineres et flamma quievit,
 reliquias vino et bibulam lavere favillam,
 ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
 idem ter socios pura circumtulit unda
 spargens rore levi et ramo felicis olivae, 230
 lustravitque viros dixitque novissima verba.
 at pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
 inponit suaque arma viro remumque tubamque
 monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
 dicitur aeternumque tenet per saecula nomen. 235
 His actis propere exequitur praecepta Sibyllae.
 spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,
 scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
 quam super haut ullae poterant inpune volantes 240
 tendere iter pinnis: talis sese halitus atris
 faucibus effundens super ad convexa ferebat.
 quattuor hic primum nigrantis terga iuvenco 243
 constituit frontique invergit vina sacerdos,
 et summas carpens media inter cornua saetas 245
 ignibus inponit sacris, libamina prima,
 voce vocans Hecaten caeloque Ereboque potentem.
 supponunt alii cultros tepidumque cruorem
 succipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum magnaëque sorori 250
 ense ferit sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 tum Stygio regi nocturnas incohat aras
 et solida inponit taurorum viscera flammis,
 pingue superque oleum fundens ardentibus extis
 unde locum Grai dixerunt nomine Aornon 242

- ecce autem primi sub lumina solis et ortus 256
 sub pedibus mugire solum et iuga coepta moveri
 silvarum visaeque canes ululare per umbram
 adventante dea. 'procul o procul este, profani'
 conclamat vates, 'totoque absistite luco;
 tuque invade viam vaginaque eripe ferrum: 260
 nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.'
 tantum effata furens antro se inmisit aperto;
 ille ducem haut timidis vadentem passibus aequat.
- Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes
 et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late, 265
 sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
 pandere res alta terra et caligine mersas.
- Ibant obscuri sola sub nocte per umbram
 perque domos Ditis vacuas et inania regna:
 quale per incertam lunam sub luce maligna 270
 est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra
 Iuppiter et rebus nox abstulit atra colorem.
 vestibulum ante ipsum primis in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
 pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus 275
 et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
 terribiles visu formae, Letumque Labosque;
 tum consanguineus Leti Sopor et mala mentis
 Gaudia mortiferumque adverso in limine Bellum
 ferreique Eumenidum thalami et Discordia demens, 280
 vipereum crinem vittis innexa cruentis.
- In medio ramos annosaque bracchia pandit
 ulmus opaca ingens, quam sedem Somnia volgo
 vana tenere ferunt foliisque sub omnibus haerent.
 multaue praeterea variarum monstra ferarum 285
 Centauri in foribus stabulant Scyllaeque bifformes
 et centumgeminus Briareus ac belua Lerna
 horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
 Gorgones Harpyiaequae et forma tricorporis umbrae.
 corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Aeneas strictamque aciem venientibus offert,

et ni docta comes tenuis sine corpore vitas
 admoneat volitare cava sub imagine formae,
 inruat et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via Tartarei quae fert Acherontis ad undas. 295

turbidus hic caeno vastaque voragine gurges
 aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
 portitor has horrendus aquas et flumina servat
 terribili squalore Charon, cui plurima mento
 canities inculca iacet, stant lumina flamma,

300

sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
 ipse ratem conto subigit velisque ministrat,
 et ferruginea subvectat corpora cumba,
 iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.

huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305

matres atque viri defunctaque corpora vita
 magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae
 impositique rogis iuvenes ante ora parentum:

quam multa in silvis autumnui frigore primo
 lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310

quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
 trans pontum fugat et terris inmittit apricis.

stabant orantes primi transmittere cursum
 tendebantque manus ripae ulterioris amore.

navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos, 315

ast alios longe summos arcet harena.

Aeneas miratus enim motusque tumultu

'dic' ait, 'o virgo, quid volt concursus ad amnem?

quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas

hae lincunt, illae remis vada livida verrunt?' 320

olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:

'Anchisa generate, deum certissima proles,

Cocytii stagna alta vides Stygiamque paludem,

di cuius iurare timent et fallere numen.

haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turbast; 325

portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.

nec ripas datur horrendas et rauca fluenta

transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.

centum errant annos volitantque haec litora circum;

tum demum admissi stagna exoptata revisunt.	330
constitit Anchisa satus et vestigia pressit, multa putans sortemque animo miseratus iniquam. cernit ibi maestos et mortis honore carentis Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten, quos simul ab Troia ventosa per aequora vectos	335
obruit auster, aqua involvens navemque virosque. Ecce gubernator sese Palimurus agebat, qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat, exciderat puppi mediis effusus in undis.	340
hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra, sic prior adloquitur: 'quis te, Palinure, deorum eripuit nobis medioque sub aequore mersit? dic age. namque mihi, fallax haut ante repertus, hoc uno responso animum delusit Apollo, qui fore te ponto incolumem finisque canebat	345
venturum Ausonios. en haec promissa fides est?' ille autem: 'neque te Phoebi cortina fefellit, dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit. namque gubernaculum multa vi forte revolsum, cui datus haerebam custos cursusque regebam,	350
praecipitans traxi mecum. maria aspera iuro non ullum pro me tantum cepisse timorem, quam tua ni, spoliata armis, excussa magistro, deficeret tantis navis surgentibus undis.	355
tris notus hibernas immensa per aequora noctes vexit me violentus aqua; vix lumine quarto prospexi Italiam summa sublimis ab unda. paulatim adnabam terrae: iam tuta tenebam, ni gens crudelis madida cum veste gravatum prensantemque uncis manibus capita aspera montis	360
ferro invasisset praedamque ignara putasset. * * * nunc me fluctus habet versantque in litore venti. quod te per caeli iucundum lumen et auras, per genitorem oro, per spes surgentis Iuli, eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram	365
inice (namque potes) portusque require Velinos,	

aut tu, si qua via est, siquam tibi diva creatrix
 ostendit (neque enim, credo, sine numine divom
 flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
 da dextram misero et tecum me tolle per undas, 370
 sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
 talia fatus erat, coepit cum talia vates:
 'unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
 Eumenidum aspicias ripamve iniussus adibis? 375
 desine fata deum flecti sperare precando.
 sed cape dicta memor, duri solacia casus.
 nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt,
 et statuent tumulum et tumulo sollempnia mittent, 380
 aeternumque locus Palinuri nomen habebit.'
 his dictis curae emotae pulsusque parumper
 corde dolor tristi; gaudet cognomine terrae.
 Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
 navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda 385
 per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
 sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
 'quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 fare age, quid venias, iam istinc, et comprime gressum.
 umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae; 390
 corpora viva nefas Stygia vectare carina.
 nec vero Alciden me sum laetatus euntem
 accepisse lacu nec Thesea Pirithoumque,
 dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit 395
 ipsius a solio regis, traxitque trementem;
 hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
 quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
 'nullae hic insidiae tales (absiste moveri),
 nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro 400
 aeternum latrans exsanguis terreat umbras,
 casta licet patruī servet Proserpina limen.
 Trofus Aeneas, pietate insignis et armis,
 ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.

si te nulla movet tantae pietatis imago, at ramum hunc' (aperit ramum, qui veste latebat) 'adgnoscas.' tumida ex ira tum corda residunt, nec plura his: ille admirans venerabile donum fatalis virgae, longo post tempore visum, caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.	405 410
inde alias animas, quae per iuga longa sedebant, deturbat laxatque foros; simul accipit alveo ingentem Aenean. gemuit sub pondere cumba sutilis et multam accepit rimosa paludem. tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque inferni limo glaucaque exponit in ulva.	415
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci personat, adverso recubans immanis in antro. cui vates, horrere videns iam colla colubris, melle soporatum et medicatis frugibus offam obicit. ille fame rabida tria guttura pandens corripit obiectam atque immania terga resolvit fusus humi totoque ingens extenditur antro. occupat Aeneas aditum custode sepulto evaditque celer ripam inremeabilis undae.	420 425
Continuo auditae voces vagitus et ingens, infantumque animae flentes, in limine primo quos dulcis vitae exsortis et ab ubere raptos abstulit atra dies et funere mersit acerbo. hos iuxta falso damnati crimine mortis. nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes: quaesitor Minos urnam movet; ille silentum conciliumque vocat vitasque et crimina discit. proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum insontes peperere manu lucemque perosi proiecere animas. quam vellent aethere in alto nunc et pauperiem et duros perferre labores! fas obstat, tristisque palus inamabilis undae alligat et noviens Styx interfusa coerces. nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem lugentes campi; sic illos nomine dicunt. hic quos durus amor crudeli tabe peredit,	430 435 440

secreti celant calles et murtea circum
 silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
 his Phaedram Procrimque locis maestamque Eriphylen, 445
 crudelis nati monstrantem volnera, cernit,
 Euhadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
 it comes et iuvenis quondam, nunc femina Caeneus
 rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 inter quas Phoenissa recens a volnere Dido 450
 errabat silva in magna. quam Troius heros
 ut primum iuxta stetit adgnovitque per umbras
 obscuram, qualem primo qui surgere mense
 aut videt aut vidisse putat per nubila lunam,
 demisit lacrimas dulcique adfatus amorest: 455
 'infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 venerat extinctam ferroque extrema secutam?
 funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,
 per superos et siqua fides tellure sub ima est,
 invitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
 per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 imperiis egere suis; nec credere quivi
 hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro. 465
 quem fugis? extremum fato quod te adloquor, hoc est.
 talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
 lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
 illa solo fixos oculos aversa tenebat,
 nec magis incepto voltum sermone movetur, 470
 quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
 tandem corripuit sese atque inimica refugit
 in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
 respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
 nec minus Aeneas, casu concussus iniquo, 475
 prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.
 Inde datum molitur iter. iamque arva tenebat
 ultima, quae bello clari secreta frequentant.
 hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
 Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago, 480

hic multum fleti ad superos belloque caduci
 Dardanidae, quos ille omnis longo ordine cernens
 ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
 tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyboten
 Idaeumque etiam currus, etiam arma tenentem. 485
 circumstant animae dextra laevaue frementes.
 nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari
 et conferre gradum et veniendi discere causas.
 at Danaum procères Agamemnoniaeque phalanges
 ut videre virum fulgentiaque arma per umbras, 490
 ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
 ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
 exiguam, inceptus clamor frustratur hiantis.
 Atque hic Priamidem laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 auribus et truncas inhoneste vulnere naris.
 vix adeo adgnovit pavitantem ac dira tegentem
 supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
 'Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucris, 500
 quis tam crudelis optavit sumere poenas?
 cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
 nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
 procubuisse super confusae stragis acervom.
 tunc egomet tumulum Rhoeteo litore inanem 505
 constitui et magna manis ter voce vocavi.
 nomen et arma locum servant: te, amice, nequivi
 conspicere et patria decedens ponere terra.'
 ad quae Priamides: 'nihil o tibi amice relictum;
 omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris. 510
 sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
 his mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
 namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
 egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
 cum fatalis ecus saltu super ardua venit 515
 Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo,
 illa chorum simulans euhantis orgia circum
 ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat

hinc exaudiri gemitus et saeva sonare
 verbera tum stridor ferri tractaeque catenae.
 constitit Aeneas strepitumque exterritus hausit.
 'quae scelerum facies? o virgo, effare; quibusve 560
 urgentur poenis? quis tantus clangor ad auris?'
 tum vates sic orsa loqui: 'dux inclute Teucrum,
 nulli fas casto sceleratum insistere limen;
 set me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
 ipsa deum poenas docuit perque omnia duxit. 565
 Cnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna
 castigatque auditque dolos subigitque fateri,
 quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 distulit in seram commissa piacula mortem.
 continuo sontis ultrix accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 intentans anguis vocat agmina saeva sororum.'
 (tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
 panduntur portae.) 'cernis, custodia qualis
 vestibulo sedeat? facies quae limina servet? 575
 quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
 saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
 bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
 quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
 hic genus antiquom Terrae, Titania pubes, 580
 fulmine deiecti fundo volvontur in imo.
 hic et Aloidas geminos immania vidi
 corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
 adgressi superisque Iovem detrudere regnis.
 vidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585
 *[dum flammam Iovis et sonitus imitatur Olympi.]
 quattuor hic invectus equis et lampada quassans
 per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
 ibat ovans divomque sibi poscebat honorem,
 demens, qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
 at pater omnipotens densa inter nubila telum
 contorsit, non ille faces nec fumea taedis
 lumina praecipitemque immani turbine adegit.

nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595
 cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
 porrigitur, rostroque immanis voltur obunco
 immortale iecur tendens fecundaque poenis
 viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
 pectore, nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 [quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?]

* * *

quo super atra silex iam iam lapsura cadentique
 imminet adsimilis; lucent genialibus altis
 aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae 605
 regifico luxu; furiarum maxima iuxta
 accubat et manibus prohibet contingere mensas
 exurgitque facem attollens atque insonat ore.
 hic quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 pulsatusve parens et fraus innexa clienti, 610
 aut qui divitiis soli incubuere repertis
 nec partem posuere suis (quae maxima turba est),
 quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
 impia nec veriti dominorum fallere dextras,
 inclusi poenam expectant. ne quaere doceri 615
 quam poenam, aut quae forma viros fortunave mersit.
 saxum ingens volvont alii, radiisque rotarum
 districti pendent; sedet aeternumque sedebit
 infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
 admonet et magna testatur voce per umbras: 620
 "discite iustitiam moniti et non temnere divos."
 vendidit hic auro patriam dominumque potentem
 imposuit, fixit leges pretio atque refixit;
 hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos;
 ausi omnes immane nefas ausoque potiti. 625
 non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
 ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos,
 'sed iam age, carpe viam et susceptum perforce munus.
 adceleremus' ait: 'Cyclopum educta caminis 630
 moenia conspicio atque adverso fornice portas,

haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.
 dixerat et pariter gressi per opaca viarum
 corripiunt spatium medium foribusque propinquant.
 occupat Aeneas aditum corpusque recenti
 spargit aqua ramumque adverso in limine figit. 635

His demum exactis, perfecto munere divae,
 devenere locos laetos et amoena virecta
 fortunatorum nemorum sedesque beatas.
 largior hic campos aether et lumine vestit 640
 purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
 pars in gramineis exercent membra palaestris,
 contendunt ludo et fulva luctantur harena;
 pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.

nec non Thraecius longa cum veste sacerdos 645
 obloquitur numeris septem discrimina vocum,
 iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
 hic genus anticum Teucri, pulcherrima proles,
 magnanimi heroes, nati melioribus annis,
 Iusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor. 650

arma procul currusque virum miratur inanis.
 stant terra defixae hastae, passimque soluti
 per campum pascuntur equi. quae gratia currum
 armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655

conspicit ecce alios dextra laevaue per herbam
 vescentis laetumque choro paeana canentis
 inter odoratum lauri nemus, unde superne
 plurimus Eridani per silvam volvitur amnis. 660

hic manus ob patriam pugnando volnera passi,
 quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 quique pii vates et Phoebos digna locuti,
 inventas aut qui vitam excoluere per artis,
 quique sui memores aliquos fecere merendo:
 omnibus his nivea cinguntur tempora vitta. 665

quos circumfusos sic est adfata Sibylla,
 Musaeum ante omnis (medium nam plurima turba
 hunc habet atque umeris extantem suspicit altis):
 'dicite, felices animae tuque, optime vates,

quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo venimus et magnos Erebi transnavimus annis.	670
atque hic responsum paucis ita reddidit heros: 'nulli certa domus; lucis habitamus opacis riparumque toros et prata recentia rivis incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas, hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.'	675
dixit et ante tulit gressum camposque nitentis desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquont. At pater Anchises penitus convalle virenti inclusas animas superumque ad lumen ituras	680
lustrabat studio recolens, omnemque suorum forte recensabat numerum carosque nepotes fataque fortunasque virum moresque manusque. isque ubi tendentem adversum per gramina vidit Aenean, alacris palmas utrasque tetendit,	685
effusaeque genis lacrimae et vox excidit ore: 'venisti tandem, tuaque expectata parenti vicit iter durum pietas? datur ora tueri, nate, tua et notas audire et reddere voces?	690
sic equidem ducebam animo rebarque futurum tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit. quas ego te terras et quanta per aequora vectum accipio, quantis iactatum, nate, periclis!	695
quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent! ille autem 'tua me, genitor, tua tristis imago saepius occurrens haec limina tendere aedit; stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram, da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.'	700
sic memorans largo fletu simul ora rigabat. ter conatus ibi collo dare bracchia circum, ter frustra comprensa manus effugit imago. [par levibus ventis volucrique simillima somno.] Interea videt Aeneas in valle reducta seclusum nemus et virgulta sonantia silvae Lethaeumque domos placidas qui praenatat amnem.	705
hunc circum innumerae gentes populique volabant; ac velut in pratis ubi apes aestate serena	

floribus insidunt variis et candida circum
 lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
 horrescit visu subito causasque requirit 710
 inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 quive viri tanto compleverint agmine ripas.
 tum pater Anchises 'animae, quibus altera fato
 corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
 securos latices et longa oblivia potant. 715
 * [has equidem memorare tibi atque ostendere coram]
 iam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
 quo magis Italia mecum laetere reperta.'
 'o pater, ane aliquas ad caelum hinc ire putandumst
 sublimis animas iterumque ad tarda reverti 720
 corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?'
 'dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo'
 suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
 'principio caelum ac terram camposque liquentis
 lucentemque globum lunae Titaniaque astra 725
 spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 mens agitat molem et magno se corpore miscet.
 inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
 et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
 igneus est ollis vigor et caelestis origo 730
 seminibus, quantum non corpora noxia tardant
 terrenique hebetant artus moribundaque membra.
 hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
 dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
 quin et supremo cum lumine vita reliquit, 735
 non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
 corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
 multa diu concreta modis inolescere miris.
 ergo exercentur poenis veterumque malorum
 supplicia expendunt. aliae panduntur inanes 740
 suspensae ad ventos, alii sub gurgite vasto
 infectum eluitur scelus aut exuritur igni:
 donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
 concretam exemit labem purumque relinquit
 aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.

quisque suos patimur manis; exinde per amplum 743
 mittimur Elysium et pauci laeta arva tenemus.
 has omnis, ubi mille rotam volvere per annos, 748
 Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
 scilicet inmemores super ut convexa revisant 750
 rursus et incipiant in corpora velle reverti.'

Dixerat Anchises natumque unaque Sibyllam
 conventus trahit in medios turbamque sonantem,
 et tumulum capit, unde omnis longo ordine posset
 adversos legere et venientum discere voltus. 755

'Nunc age, Dardanium prolem quae deinde sequatur
 gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 inlustris animas nostrumque in nomen ituras
 expediam dictis et te tua fata docebo.
 ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta, 760
 proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
 aetherias Italo commixtus sanguine surget,
 Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
 quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
 educet silvis regem regumque parentem, 765
 unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
 et Capys et Numitor et qui te nomine reddet
 Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
 egregius, si umquam regnandam accoperit Albam. 770
 qui iuvenes! quantas ostentant, aspice, vires!
 atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
 hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
 hi Collatinas imponent montibus arces,
 Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque. 775
 haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
 quin et avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus, Assaraci quem sanguinis lilia mater
 educet. viden ut geminae stant vertice cristae
 et pater ipse suo superum iam signat honore? 780
 en huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
 imperium terris, animos aequabit Olympo
 septemque una sibi muro circumdabit arces,

felix prole virum: qualis Berecynthia mater
 invehitur curru Phrygias turrata per urbes, 785
 laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 omnis caelicolas, omnis super alta tenentis.
 huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
 Romanosque tuos. hic Caesar et omnis Iuli
 progenies, magnum caeli ventura sub axem. 790
 hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
 saecula qui rursus Latio regnata per arva
 Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
 proferet imperium (iacet extra sidera tellus,
 extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlans
 axem umero torquet stellis ardentibus aptum).
 huius in adventum iam nunc et Caspia regna
 responsis horrent divom et Maeotia tellus
 et septemgemini turbant trepida ostia Nili. 800
 nec vero Alcides tantum telluris obivit,
 fixerit acripedem cervam licet ut Erymanthi
 pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu,
 nec qui pampineis victor iuga flectit habenis
 Liber, agens celso Nysae de vertice tigris. 805
 et dubitamus adhuc virtute extendere vires,
 aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis
 concordēs animae nunc et dum nocte premuntur,
 heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
 attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
 aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci 830
 descendens, gener adversis instructus Eois!
 ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
 neu patriae validas in viscera vertite vires;
 tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
 proice tela manu, sanguis meus! 835
 quis procul ille autem ramis insignis olivae
 sacra ferens? nosco crinis incanaque menta 808
 regis Romani, primam qui legibus urbem
 fundabit, Curibus parvis et paupere terra 810

missus in imperium maguum. quoi deinde subibit
 otia qui rumpet patriae residesque movebit
 Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
 agmina. quem iuxta sequitur iactantior Ancus, 815
 nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
 vis et Tarquinius reges animamque superbam
 ultoris Bruti fascesque videre receptos?
 consulis imperium hic primus saevasque secures
 accipiet, natosque pater nova bella moventis 820
 ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
 infelix. utcumque ferent ea facta minores,
 vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
 quin Decios Drusosque procul saevomque securi
 aspice Torquatam et referentem signa Camillum. 825
 ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
 victor ager currum, caesis insignis Achivis.
 eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae
 ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
 ultus avos Troiae templa et temerata Minervae. 830
 quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse, relinquat?
 quis Gracchi genus aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
 Fabricium vel te sulco, Serrane, serentem?
 quo fessum rapitis, Fabii? tun Maximus ille es, 845
 unus qui nobis cunctando restituis rem?
 excudent alii spirantia mollius aera
 (cedo equidem), vivos ducent de marmore volutus,
 orabunt causas melius, caelique meatus
 describent radio et surgentia sidera dicent: 850
 tu regere imperio populos, Romane, memento
 (haec tibi erunt artes) pacique imponere morem,
 parcere subiectis et debellare superbos.
 Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
 'aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis 855
 ingreditur victorque viros super eminent omnis.
 hic rem Romanam magno turbante tumultu
 sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,

tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. atque hic Aeneas (una namque ire videbat egregium forma iuvenem et fulgentibus armis, sed frons laeta parum et deiecto lumina voltu) 'quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem? filius anne aliquis magna de stirpe nepotum? qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.' tum pater Anchises lacrimis ingressus obortis 'o gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum. ostendent terris hunc tantum fata neque ultra esse sinent. nimium vobis Romana propago visa potens, superi, propria haec si dona fuissent. quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis funera, cum tumulum praeterlabere recentem! nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos in tantum spe tollet avos, nec Romula quondam ullo se tantum tellus iactabit alumno. heu pietas, heu prisca fides invictaque bello dextera! non illi se quisquam inpune tulisset obvius armato, seu cum pedes iret in hostem seu spumantis equi foderet calcaribus armos. heu miserande puer, siqua fata aspera rumpas, tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis, purpureos spargam flores animamque nepotis his saltem adcumulem donis et fungar inani munere.' sic tota passim regione vagantur aëris in campis latis atque omnia lustrant. quae postquam Anchises natum per singula duxit incenditque animum famae venientis amore, exim bella viro memorat quae deinde gerenda Laurentisque docet populos urbemque Latini et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.	860
Sunt geminae Somni portae; quarum altera fertur cornea, qua veris facilis datur exitus umbris, altera candenti perfecta nitens elephanto,	865
	870
	875
	880
	885
	890
	895

sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes.
his ibi tum natum Anchises unaque Sibyllam
prosequitur dictis portaque emittit eburna:
ille viam secat ad navis sociosque revisit;
tum se ad Caietae recto fert litore portum.
[anchora de prora iacitur; stant litore puppes.]

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEPTIMVS

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen
Hesperia in magna, siqua est ea gloria, signat. 5
at pius exequiis Aeneas rite solutis,
aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
aequora, tendit iter velis portumque relinquit.
adspirant aerae in noctem nec candida cursus
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
proxima Circaeae raduntur litora terrae, 10
dives inaccessos ubi Solis filia lucos
adsiduo resonat cantu tectisque superbis
urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
arguto tenuis percurrens pectine telas.
hinc exaudiri gemitus iraeque leonum 15
vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
saetigerique sues atque in praesepibus ursi
saevire ac formae magnorum ululare luporum,
quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
induerat Circe in voltus ac terga ferarum, 20
quae ne monstra pii paterentur talia Troes
delati in portus neu litora dira subirent,
Neptunus ventis inplevit vela secundis
atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.

Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto 25
 Aurora in variis fulgebat lutea bigis:
 cum venti posuere omnisque repente resedit
 flatus et in lento luctantur marmore tonsae.
 atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
 prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amoeno 30
 verticibus rapidis et multa flavos harena
 in mare prorumpit. variae circumque supraque
 adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
 aethera mulcebant cantu lucoque volabant,
 flectere iter sociis terraeque advertere proras 35
 imperat et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
 quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
 cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
 expediam et primae revocabo exordia pugnae. 40
 tu vatem, tu, diva, mone. dicam horrida bella,
 dicam acies actosque animis in funera reges
 Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
 Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
 maius opus moveo.

rex arva Latinus et urbes 45
 iam senior longa placidas in pace regebat.
 hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
 accipimus, Fauno Picus pater isque parentem
 te, Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor.
 filius huic fato divom prolesque virilis 50
 nulla fuit primaque oriens erepta iuventa est.
 sola domum et tantas servabat filia sedes,
 iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 multi illam magno e Latio totaque petebant
 Ausonia. petit ante alios pulcherrimus omnis 55
 Turnus, avis atavisque potens, quem regia coniunx
 adiungi generum miro properabat amore;
 sed variis portenta deum terroribus obstant.
 laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 sacra comam multosque metu servata per annos, 60
 quam pater inventam, primas cum conderet arces,

ipse ferebatur Phoebosacrasse Latinus
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 huius apes summum densae (mirabile dictu),
 stridore ingenti liquidum trans aethera vectae, 65
 obsedere apicem, et pedibus per mutua nexis
 examen subitum ramo frondente pependit.
 continuo vates 'externum cernimus' inquit
 'adventare virum et partis petere agmen easdem
 partibus ex isdem et summa dominarier arce.' 70
 praeterea, castis adolet dum altaria taedis
 et iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 * [atque omnem ornatum flamma crepitante cremari]
 regalisque accensa comas, accensa coronam 75
 insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
 involvi ac totis Vulcanum spargere tectis.
 id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 namque fore inlustrem fama fatisque canebant
 ipsam, sed populo magnum portendere bellum. 80
 at rex sollicitis monstris oracula Fauni,
 fatidici genitoris, adit lucosque sub alta
 consulit Albunea, nemorum quae maxima sacro
 fonte sonat saevamque exhalat opaca mephitim.
 hinc Italiae gentes omnisque Oenotria tellus 85
 in dubiis responsa petunt; huc dona sacerdos
 cum tulit et caesarum ovium sub nocte silenti
 pellibus incubuit stratis somnosque petivit,
 multa modis simulacra videt volitantia miris
 et varias audit voces fruiturque deorum 90
 conloquio atque imis Acheronta adfatur Avernis.
 hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 centum lanigeras mactabat rite bidentis
 atque harum effultus tergo stratisque iacebat
 velleribus: subita ex alto vox reddita luco est 95
 'ne pete conubiis natam sociare Latinis,
 o mea progenies, thalamis neu crede paratis:
 externi venient generi, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant quorumque a stirpe nepotes

omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.	100
haec responsa patris Fauni monitusque silenti nocte datos non ipse suo premit ore Latinus, sed circum late volitans iam Fama per urbes Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes	105
gramineo ripae religavit ab aggere classem. Aeneas primique duces et pulcher Iulus corpora sub ramis deponunt arboris altae instituuntque dapes et adorea liba per herbam subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)	110
et Cereale solum pomis agrestibus augent. consumptis hic forte aliis ut vertere morsus exiguam in Cererem penuria adegit edendi et violare manu malisque audacibus orbem fatalis crusti patulis nec parcere quadris:	115
'heus! etiam mensas consumimus' inquit Iulus, nec plura adludens. ea vox audita laborum prima tulit finem, primamque loquentis ab ore eripuit pater ac stupefactus numine pressit. continuo 'salve fatis mihi, debita tellus	120
vosque' ait, 'o fidi Troiae salvete penates: hic domus, haec patria est. genitor mihi talia namque (nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit: cum te, nate, famas ignota ad litora vectum accisis coget dapibus consumere mensas,	125
tum sperare domos defessus ibique memento prima locare manu molirique aggere tecta. haec erat illa famas; haec nos suprema manebat, exiliis positura modum. quare agite et primo laeti cum lumine solis	130
quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis, vestigemus et a portu diversa petamus. nunc pateras libate Iovi precibusque vocate Anchisen genitorem [et vina reponite mensis].	
sic deinde effatus frondenti tempora ramo	135
implicat et geniumque loci primamque deorum Tellurem nymphasque et adhuc ignota precatur	

flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine matrem invocat et duplicis caeloque ereboque parentis.	140
hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto intonuit radiisque ardentem lucis et auro ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem. diditur hic subito Troiana per agmina rumor advenisse diem, quo debita moenia condant.	145
[certatim instaurant epulas atque omine magno crateras laeti statuunt et vina coronant.]	
Postera cum prima lustrabat lampade terras orta dies, urbem et finis et litora gentis diversi explorant: haec fontis stagna Numici, hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.	150
tum satus Anchisa delectos ordine ab omni centum oratores augusta ad moenia regis ire iubet, ramis velatos Palladis omnis, donaque ferre viro pacemque exposcere Teucris.	155
haut mora, festinant iussi rapidisque feruntur passibus. ipse humili designat moenia fossa moliturque locum primasque in litore sedes castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.	160
iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum ardua cernebant iuvenes muroque subibant. ante urbem pueri et primaevae flore iuventus exercentur equis domitantque in pulvere currus aut acris tendunt arcus aut lenta lacertis spicula contorquent cursuque ictuque lacessunt:	165
cum praevectus equo longaevi regis ad auris nuntius ingentis ignota in veste reportat advenisse viros, ille intra tecta vocari imperat et solio medius consedit avito.	
tectum augustum ingens, centum sublime columnis, urbe fuit summa, Laurentis regia Pici, horrendum silvis et religione parentum. hic sceptrum accipere et primos attollere fasces regibus omen erat, hoc illis curia templum, haec sacris sedes epulis, hic ariete caeso	170 175

- perpetuis soliti patres considerare mensis.
 quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 antiqua e cedro, Italusque paterque Sabinus
 vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
 Saturnusque senex Ianique bifrontis imago 180
 vestibulo astabant, aliique ab origine reges
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 multaque praeterea sacris in postibus arma,
 captivi pendent currus curvaeque secures
 et cristae capitum et portarum ingentia claustra 185
 spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.
 ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
 succinctus trabea laevaue ancile gerebat
 Picus, e cum domitor; quem capta cupidine coniunx
 aurea percussum virga versumque venenis 190
 fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.
 tali intus templo divom patriaque Latinus
 sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit,
 atque haec ingressis placido prior edidit ore:
 'Dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem 195
 et genus, auditique advertitis aequore cursum),
 quid petitis? quae causa rates aut cuius egentis
 litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
 sive errore viae seu tempestatibus acti
 (qualia multa mari nautae patiuntur in alto) 200
 fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
 ne fugite hospitium neve ignorete Latinos
 Saturni gentem, haut vinclo nec legibus aequam,
 sponte sua veterisque dei se more tenentem.
 atque equidem memini (fama est obscurior annis) 205
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
 Dardanus Idaeas Phrygiae penetravit ad urbes
 Thraeciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
 aurea nunc solio stellantis regia caeli 210
 accipit et numerum divorum altaribus auget.'
- Dixerat, et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 'rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos

atra subegit hiemps vestris succedere terris
nec sidus regione viae litusve fefellit: 215

consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
adferimur, pulsī regnis, quae maxima quondam
extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.

ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes
gaudet avo, rex ipse Iovis de gente suprema, 220
Troius Aeneas, tua nos ad limina misit.

quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
audit et siquem tellus extrema refuso 225

summovet oceano et siquem extenta plagarum
quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
innocuum et cunctis undamque auramque patentem. 230

non erimus regno indecores, nec vestra fereur-
fama levis tantique abolescet gratia facti,
nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
fata per Aeneae iuro dextramque potentem
sive fide seu quis bello est expertus et armis: 235

multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
et petiere sibi et voluere adiungere gentes;
sed nos fata deum vestras exquirere terras
imperiiis egere suis. hinc Dardanus ortus; 240
huc repetit iussisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.

. . . . .
dat tibi praeterea fortunae parva prioris
munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
hoc pater Anchises auro libabat ad aras; 245
hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
more daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
obtutu tenet ora soloque immobilis haeret 250

intentos volvens oculos. nec purpura regem
 picta movet nec sceptrā movent Priameia tantum,
 quantum in conubio natae thalamoque moratur;
 et veteris Faunū volvit sub pectore sortem,
 hunc illum fati externa ab sede profectum 255
 portendi generum paribusque in regna vocari
 auspiciis, huic progeniem virtute futuram
 egregiam et totum quae viribus occupet orbem.
 tandem laetus ait: 'di nostra incepta secundant
 auguriumque suum! dabitur, Troiane, quod optas; 260
 munera nec sperno. non vobis rege Latino
 divitis uber agri Troiaeve opulentia derit.
 ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupidost,
 si iungi hospitio properat sociusque vocari,
 adveniat voltus neve exhorrescat amicos: 265
 pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 vos contra regi mea nunc mandata referte.
 est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
 non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo 270
 monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,
 hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
 et reor et, siquid veri mens augurat, opto.'
 haec effatus equos numero pater eligit omni
 (stabant ter centum nitidi in praesaepibus altis): 275
 omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 instratos ostro alipedes pictisque tapetis
 (aurea pectoribus demissa monilia pendent,
 tecti auro fulvom mandunt sub dentibus aurum),
 absentī Aeneae currum geminosque iugalis 280
 semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
 illorum de gente, patri quos daedala Circe
 supposita de matre nothos furata creavit.
 talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 sublimes in equis redeunt pacemque reportant. 285
 Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 saeva Iovis coniunx aurasque invecta tenebat,
 et laetum Aenean classemque ex aethere longe

Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno. moliri iam tecta videt, iam fidere terrae, deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.	290
tum quassans caput haec effundit pectore dicta: 'heu stirpem invisam et fatis contraria nostris fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis, num capti potuere capi? num incensa cremavit Troia viros? medias acies mediosque per ignis invenere viam. at, credo, mea numina tandem fessa iacent odiis aut exsaturata quievi, quin etiam patria excussos infesta per undas ausa sequi et profugis toto me opponere ponto!	295
absumptae in Teucros vires caelique marisque. quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis profuit? optato conduntur Thybridis alveo, securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem immanem Lapithum valuit, concessit in iras	300
ipse deum antiquam genitor Calydonia Dianae, quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente? ast ego magna Iovis coniunx, nil linquere inausum quae potui infelix, quae memet in omnia verti, vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt	305
magna satis, dubitem haut equidem inplorare quod us- quam est: flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis, atque immota manet fatis Lavinia coniunx: at trahere atque moras tantis licet addere rebus,	310
at licet amborum populos excindere regum. hac gener atque socer coeant mercede suorum: sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo, et Bellona manet te pronuba. nec face tantum Cisseis praegnas ignis enixa iugalis;	315
quin idem Veneri partus suus et Paris alter funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.'	320
Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit: luctificam Allecto dirarum ab sede dearum infernisque ciet tenebris, cui tristia bella	325

iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
 odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 tam saevae facies, tot pullulat atra colubris. 330
 quam, Iuno his acuit verbis ac talia fatur:
 'hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 hanc operam, ne noster honos infractave cedat
 fama loco neu conubiis ambire Latinum
 Aeneadae possint Italosve obsidere finis. 335
 tu potes unanimos armare in proelia fratres
 atque odiis versare domos, tu verbera tectis
 funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
 mille nocendi artes. fecundum concute pectus,
 dissice compositam pacem, sere crimina belli:
 arma velit poscatque simul rapiatque iuventus.' 340
 Exim Gorgoneis Allecto infecta venenis
 principio Latium et Laurentis tecta tyranni
 celsa petit tacitumque obsedit limen Amatae,
 quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
 femineae ardentem curaeque iraeque coquebant. 345
 huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
 conicit inque sinum praecordia ad intuma subdit,
 quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 ille inter vestes et levia pectora lapsus
 volvitur attactu nullo fallitque furentem, 350
 vipeream spirans animam; fit tortile collo
 aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
 innectitque comas, et membris lubricus errat.
 ac dum prima lues udo sublapsa veneno
 pertemptat sensus atque ossibus implicat ignem 355
 necdum animus toto percepit pectore flammam,
 mollius et solito matrum de more locuta est,
 multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
 'exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
 o genitor, nec te miseret gnataeque tuique? 360
 nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 perfidus alta petens abducta virgine praedo?
 an non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor

gratia, si iuris materni cura remordet,
 solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
 talem inter silvas, inter deserta ferarum,
 reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi. 405

Postquam visa satis primos acuisse furores
 consiliumque omnemque domum vertisse Latini,
 protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
 Acrisioneis Danae fundasse colonis, 410

praecipiti delata noto. locus Ardea quondam
 dictus avis (et nunc magnum manet Ardea nomen,
 sed fortuna fuit): tectis hic Turnus in altis
 iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 Allecto torvam faciem et furialia membra
 exiit, in vultus sese transformat anilis; 415

et frontem obscenam rugis arat, induit albos
 cum vitta crinis, tum ramum innectit olivae;
 fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos
 et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert: 420

‘Turne, tot incassum fusos patiere labores
 et tua Dardaniis transcribi scepra colonis?
 rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
 i nunc, ingratis offer te, inrise, periclis; 425

Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
 haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
 ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 quare age et armari pubem portisque moveri
 laetus in arva iube, et Phrygios qui flumine pulchro 430
 consedere duces pictasque exure carinas.
 caelestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
 ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.’

Hic iuvenis vatem inridens sic orsa vicissim 435
 ore refert: ‘classis invectas Thybridis undam
 non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
 ne tantos mihi finge metus; nec regia Iuno
 inmemor est nostri.

sed te victa situ verique effeta senectus,	440
o mater, curis nequiquam exercet et arma	
regum inter falsa vatem formidine ludit.	
cura tibi divom effigies et templa tueri:	
bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.'	
Talibus Allecto dictis exarsit in iras,	445
at iuveni oranti subitus tremor occupat artus,	
deriguere oculi: tot erinys sibilat hydris	
tantaque se facies aperit; tum flammea torquens	
lumina cunctantem et quaerentem dicere plura	
reppulit et geminos erexit crinibus anguis	450
verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:	
'en ego victa situ, quam veri effeta senectus	
arma inter regum falsa formidine ludit.	
respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,	
bella manu letumque gero.'	455
sic effata facem iuveni coniecit et atro	
lumine fumantis fixit sub pectore taedas.	
olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus	
perfundit toto proruptus corpore sudor.	
arma amens fremit, arma toro tectisque requirit;	460
saevit amor ferri et scelerata insania belli,	
ira super: magno veluti cum flamma sonore	
virgea suggeritur costis undantis aëni	
exultantque aestu latices, furit intus aquai	
fumidus atque alte spumis exuberat amnis,	465
nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.	
ergo iter ad regem polluta pace Latinum	
indicit primis iuvenum et iubet arma parari,	
tutari Italiam, detrudere finibus hostem:	
se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.	470
haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,	
certatim sese Rutuli exhortantur in arma:	
hunc decus egregium formae movet atque iuventae,	
hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.	
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,	475
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.	
arte nova speculata locum, quo litore pulcher	

insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
 hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 obicit et noto naris contingit odore, 480
 ut cervom ardentem agerent; quae prima laborum
 causa fuit belloque animos accendit agrestis.
 cervos erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
 nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent 485
 armenta et late custodia credita campi.
 adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
 mollibus intexens ornabat cornua sertis
 pectebatque ferum puroque in fonte lavabat.
 ille, manum patiens mensaeque adsuetus erili, 490
 errabat silvis rursusque ad limina nota
 ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
 hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 commovere canes, fluvio cum forte secundo
 deflueret ripaque aestus viridante levaret. 495
 ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Ascanius curvo derexit spicula cornu;
 nec dextrae erranti deus afuit, actaque multo
 perque uterum sonitu perque ilia venit harundo.
 saucius at quadrupes nota intra tecta refugit 500
 successitque gemens stabulis questuque cruentus
 atque imploranti similis tectum omne replebat.
 Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
 auxilium vocat et duros conclamat agrestis.
 olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis) 505
 improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
 stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
 rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,
 quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 scindebat, rapta spirans immane securi. 510
 at saeva e speculis tempus dea nancta nocendi
 ardua tecta petit stabuli et de culmine summo
 pastorale canit signum cornuque recurvo
 Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
 contremuit nemus et silvae insonuere profundae; 515

audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
 sulphurea Nar albus aqua fontesque Velini,
 et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 tum vero ad vocem celeres, qua bucina signum
 dira dedit, raptis concurrunt undique telis 520
 indomiti agricolae; nec non et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 derexere acies. non iam certamine agresti,
 stipitibus duris agitur sudibusve praeustis,
 sed ferro ancipiti decernunt atraque late 525
 horrescit strictis seges ensibus aeraque fulgent
 sole lacessita et lucem sub nubila iactant:
 fluctus uti primo coepit cum albescere vento,
 paulatim sese tollit mare et altius undas
 erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo. 530
 hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
 natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo,
 sternitur; haesit enim sub gutture volnus et udae
 vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
 corpora multa virum circa seniorque Galaesus, 535
 dum paci medium se offert, iustissimus unus
 qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis:
 quinque greges illi balantum, quina redibant
 armenta, et terram centum vertebat aratris.
 Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur, 540
 promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
 imbuit et primae commisit funera pugnae,
 deserit Hesperiam et caeli convexa per auras . . .
 Iunonem victrix adfatur voce superba:
 'en, perfecta tibi bello discordia tristi: 545
 dic in amicitiam coeant et foedera iungant.
 quando quidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
 hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
 finitimas in bella feram rumoribus urbes
 accendamque animos insani Martis amore, 550
 undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.'
 tum contra Iuno 'terrorum et fraudis abundest.
 stant belli causae, pugnatur comminus armis,

quae fors prima dedit sanguis novos imbuat arma.
 talia coniugia et talis celebrent hymenaeos 555
 egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 te super aetherias errare licentius auras
 haut pater ille velit, summi regnator Olympi:
 cede locis; ego, siqua super fortuna laborum est,
 ipsa regam.' talis dederat Saturnia voces. 560
 illa autem attollit stridentis anguibus alas
 Cocytique petit sedem, super ardua linquens.
 est locus Italiae medio sub montibus altis,
 nobilis et fama multis memoratus in oris,
 ampsancti valles: densis hunc frondibus atrum 565
 urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 dat sonitum saxi et torto vertice torrens.
 hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis
 monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 pestiferas aperit fauces, quis condita erinyes; 570
 invisum numen, terras caelumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 imponit regina manum. ruit omnis in urbem
 pastorum ex acie numerus caesosque reportant
 Almonem puerum foedatique ora Galaesi 575
 implorantque deos obtestanturque Latinum.
 Turnus adest medioque in crimine caedis et igni
 terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
 stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
 tum quorum attonitae Baccho nemora avia matres 580
 insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatae),
 undique collecti coeunt Martemque fatigant.
 ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
 contra fata deum perverso numine poscunt.
 certatim regis circumstant tecta Latini. 585
 ille velut pelagi rupes immota resistit,
 ut pelagi rupes magno veniente fragore,
 quae sese multis circum latrantibus undis
 mole tenet; scopuli nequiquam et spumaea circum
 saxa fremunt laterique inlisa refunditur alga. 590
 verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas

consilium et saevae nutu Iunonis eunt res,
 multa deos aurasque pater testatus inanis
 'frangimur heu fatis' inquit 'ferimurque procella!
 ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas, 595
 o miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
 supplicium, votisque deos venerabere seris.
 nam mihi parta quies, omnisque in limine portus
 funere felici spoliior.' nec plura locutus
 saepsit se tectis rerumque reliquit habenas. 600
 Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
 Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
 Roma colit, cum prima movent in proelia Martem,
 sive Getis inferre manu lacrimabile bellum
 Hyrcanisve Arabisque parant seu tendere ad Indos 605
 Auroramque sequi Parthosque reposita signa.
 sunt geminae belli portae (sic nomine dicunt)
 religione sacrae et saevi formidine Martis;
 centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri
 roborata, nec custos absistit limine Ianus: 610
 has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
 ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
 insignis reserat stridentia limina consul,
 ipse vocat pugnas; sequitur tum cetera pubes,
 aereaque adsensu conspirant cornua rauco. 615
 hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 more iubebatur tristisque recludere portas.
 abstinuit tactu pater aversusque refugit
 foeda ministeria et caecis se condidit umbris.
 tum regina deum caelo delapsa morantis 620
 impulit ipsa manu portas, et cardine verso
 belli ferratos rumpit Saturnia postes.
 ardet inexcitata Ausonia atque immobilis ante; 623
 signaque ferre iuvat sonitusque audire tubarum. 628
 quinque adeo magnae positae incudibus urbes
 tela novant, Atina potens Tiburque superbum, 630
 Ardea Crustumerique et turrigerae Antemnae.
 tegmina tuta cavant capitum flectuntque salignas
 umbonum cratis; alii thoracae aënos

aut levis ocreas lento ducunt argento ;
 vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635
 cessit amor ; recoquont patrios fornacibus enses.
 classica iamque sonant ; it bello tessera signum. 637
 * [pars pedes ire parat campis, pars arduus altis 624
 pulverulentus equis furit ; omnes arma requirunt.
 pars levis clipeos et spicula lucida tergent
 arvina pingui subiguntque in cote secures ;] 627
 hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementis 638
 ad iuga cogit equos clipeumque auroque trilicem
 lorica induitur fidoque accingitur ense. 640

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 qui bello exciti reges, quae quemque secutae
 complerint campos acies, quibus Itala iam tum
 floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
 et meministis enim, divae, et memorare potestis : 645
 ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 contemptor divom Mezentius agminaque armat.
 filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter 650
 non fuit excepto Laurentis corpore Turni,
 Lausus, eum domitor debellatorque ferarum,
 ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
 mille viros, dignus, patriis qui laetior esset
 imperiis et cui pater haut Mezentius esset. 655

Post hos insignem palma per gramina currum 655
 victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
 pulcher Aventinus, clipeoque insigne paternum
 centum angues cinctamque gerit serpentibus hydram ;
 collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 furtivom partu sub luminis edidit oras, 660
 mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
 Geryone extincto Tirynthius attigit arva
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.

* * *

pila manu saevosque gerunt in bella dolones
 et tereti pugnans mucrone veruque Sabello. 665
 ipse pedes, tegimen torquens immane leonis,

horridus, Herculeoque umeros innexus amictu, 669
 terribili inpexum os saeta cum dentibus albis 667
 indutus capiti, sic regia tecta subibat.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia lincunt, 670
 fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque acerque Coras, Argiva iuentus,
 et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto
 descendunt centauri, Homolen Othrymque nivalem 675
 linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
 silva locum et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Volcano genitum pecora inter agrestia regem
 inventumque focus omnis quem credidit aetas 680
 Caeculus. hunc late legio comitatur agrestis:
 quique altum Praeneste viri quique arva Gabinae
 Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
 Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit,
 quos, Amasene pater. non illis omnibus arma, 685
 nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
 liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
 bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri
 instituere pedis, crudus tegit altera pero. 690

At Messapus, ecum domitor, Neptunia proles,
 quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 iam pridem resides populos desuetaque bello
 agmina in arma vocat subito ferrumque retractat.
 hi Fescenninas acies aequosque Faliscos 695

hi Soractis habent arces Flaviniaque arva
 et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos. 703
 nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
 misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
 urgueri volucrum raucarum ad litora nubem. 705
 ibant aequati numero regemque canebant, 698
 ceu quondam nivei liquida inter flumina cycni,
 cum sese e pastu referunt et longa canoros 700

dant per colla modos, sonat amnis et Asia longe
pulsa palus.

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum 706
agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
Claudia pumc a quo diffunditur et tribus et gens
per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.

una ingens Amiterna cohors priscique Quirites, 710
Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae;

qui Nomentum urbem, qui Rosia rura Velini,
qui Tetricae horrentis rupes montemque Severum
Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae,
qui Tiberim Fabarimque hibunt, quos frigida misit 715
Nursia, et Ortinae classes populique Latini,
quosque secans infaustum interluit Alia nomen:
quam multi Libyco voluntur marmore fluctus,
saevos ubi Orion hibernis conditur undis;

vel cum sole novo densae torrentur aristae 720
aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis.
scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
curru iungit Halaesus equos Turnoque ferocis 725
mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris et quos de collibus altis

Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
aequora quique Cales lincunt, amnisque vadosi
accola Volturni, pariterque Saticulus asper
Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis 730
tela, sed haec lento mos est aptare flagello;
laevas caetra tegit, falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nymphae 735
fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret,
iam senior; patriis sed non et filius arvis

contentus late iam tum dicione premebat
Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarnus
quique Ruffras Batulumque tenent atque arva Celemnae
et quos maliferae despectant moenia Bellae, 740
Teutonico ritu soliti torquere cateias,

tegmina quis capitum raptus de subere cortex,
aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis; 745

horrida praecipue cui gens adsuetaque multo
venatu nemorum, duris Aequicula glaebis.
armati terram exercent, semperque recentis
convectare iuvat praedas et vivere raptō.

Quin et Marruvia venit de gente sacerdos, 750

fronde super galeam et felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Ūmbro,
vipereo generi et graviter spirantibus hydris
spargere qui somnos cantuque manuque solebat
mulcebatque iras et morsus arte levabat. 755

sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
evaluit, neque eum iuvere in volnera cantus
somniafer. et Marsis quaesitae montibus herbae.
te nemus Angitiaē, vitrea te Fucinus unda,
te liquidi flevere lacus. 760

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
eductum Egeriae lucis umentia circum
litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae 765

occiderit patriasque explerit sanguine poenas
turbatis distractus equis, ad sidera rursus
aetheria et superas caeli venisse sub auras,
Paeoniū revocatum herbis et amore Dianae.
tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris 770

mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
ipse repertorem medicinae talis et artis
fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.

at Trivia Hippolytum secretis alma recondit
sedibus et nymphae Egeriae nemorique relegat, 775

solus ubi in silvis Italis ignobilis aevom
exigeret versoque ubi nomine Virbius esset.
unde etiam templo Triviae lucisque sacris
cornipedes arcentur equi, quod litore currum

et iuvenem monstris pavidum effudere marinis. 780
 filius ardentis haut setius aequore campi
 exercebat equos curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
 vertitur arma tenens et toto vertice supra est. 785
 cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
 sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:

tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
 quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
 at levem clipeum sublatis cornibus Io
 auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos 790

(argumentum ingens), et custos virginis Argus
 caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 insequitur nimbus peditum clipeataque totis
 agmina densentur campis, Argivaque pubes
 Auruncaequae manus, Rutuli veteresque Sicani 795
 et Sacrae acies et picti scuta Labici;

qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
 litus arant Rutulosque exercent vomere colles
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus arvis
 praesidet et viridi gaudens Feronia luco; 800
 qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas
 quaerit iter vallis atque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla
 agmen agens equitum et florentis aere catervas,
 bellatrix, non illa colo calathisque Minervae 805
 femineas adsueta manus, sed proelia virgo
 dura pati cursuque pedum praevertere ventos.

illa vel intactae segetis per summa volaret
 gramina nec teneras cursu laessisset aristas,
 vel mare per medium fluctu suspensa tumentis 810
 ferret iter celeris nec tingeret aequore plantas.

illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
 turbaque miratur matrum et prospectat euntem,
 attonitis inhians animis, ut regius ostro
 velet honos levis umeros, ut fibula crinem 815
 auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
 et pastorem praefixa cuspide myrtum.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER OCTAVUS

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
[utque acris concussit equos utque impulit arma,]
extemplo turbati animi, simul omne tumultu
coniurat trepido Latium saevitque iuventus
effera. ductores primi Messapus et Ufens
contemptorque deum Mezentius undique cogunt
auxilia et latos vastant cultoribus agros.
mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
qui petat auxilium et Latio consistere Teucros,
advectum Aenean classi victosque penatis
inferre et fatis regem se dicere posci
edoceat [multasque viro se adiungere gentis
Dardanio et late Latio increbrescere nomen].
quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi
quam Turno regi aut regi apparere Latino.
Talia per Latium. quae Laomedontius heros
cuncta videns magno curarum fluctuat aestu,
atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
in partisque rapit varias perque omnia versat:
sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
sole repercusso aut radiantis imagine lunae
omnia pervolitat late loca iamque sub auras

erigitur summique ferit lacuaria tecti.	25
nox erat, et terras animalia fessa per omnis alituum pecudumque genus sopor altus habebat: cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe Aeneas, tristi turbatus pectora bello, procubuit seramque dedit per membra quietem.	30
huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno populeas inter senior se attollere frondes visus (eum tenuis glauco velabat amictu carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo), tum sic adfari et curas his demere dictis:	35
‘O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem qui revehis nobis aeternaque Pergama servas, expectate solo Laurenti arvisque Latinis, hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates; neu belli terrere minis: tumor omnis et irae concessere deum.	40
[iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum, litoreis ingens inventa sub ilicibus sus, triginta capitum fetus enixa, iacebit, alba, solo recubans, albi circum ubera nati. ex quo ter denis urbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam. haut incerta cano.] nunc qua ratione quod instat expedias victor, paucis (adverte) docebo.	45 47
Arcades his oris, genus a Pallante profectum, qui regem Euandrum comites, qui signa secuti, delegere locum et posuere in montibus urbem Pallantis proavi de nomine Pallanteum.	50
hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina; hos castris adhibe socios et foedera iunge. ipse ego te ripis et recto flumine ducam, adversum remis superes subvectus ut amnem. surge age, nate dea, primisque cadentibus astris Iunoni fer rite preces iramque minasque supplicibus supera votis. mihi victor honorem	55 60
hic locus urbis erit, requies ea certa laborum	46

persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
stringentem ripas et pingua culta secantem,
caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.' 65

Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
surgit et aetherii spectans orientia solis
lumina rite cavis undam de flumine palmis
sustinet ac talis effundit ad aethera voces: 70

'nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus undest,
tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
accipite Aenean et tandem arcete periclis.
quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis, 75
semper honore meo, semper celebrabere donis,
corniger hesperidum fluvius regnator aquarum.
adsis o tantum et propius tua numina firmes.'
sic memorat geminasque legit de classe biremis
remigioque aptat, socios simul instruit armis. 80

Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
candida per silvam cum fetu concolor albo
procubuit viridique in litore conspicitur sus.
quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
mactat sacra ferens et cum græge sistit ad aram. 85
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
ergo iter inceptum celerant rumore secundo. 90
labitur uncta vadis abies: mirantur et undae,
miratur nemus insuetum fulgentia longe
scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
olli remigio noctemque diemque fatigant
et longos superant flexus variisque teguntur 95
arboribus viridisque secant placido aequore silvas.
sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
cum muros arcemque procul ac rara domorum
tectâ vident, quae nunc Romana potentia caelo

aequavit (tum res inopes Euandrus habebat): 100
 ocius advertunt proras urbique propinquant.
 Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno divisque ferebat
 ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 una omnes iuvenum primi pauperque senatus 105
 tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
 ut celsas videre rates atque inter opacum
 adlabi nemus et tactis incumbere remis,
 terrentur visu subito cunctique relictis
 consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas 110
 sacra vetat raptoque volat telo obvius ipse
 et procul e tumulo 'iuvenes, quae causa subegit
 ignotas temptare vias? quo tenditis?' inquit.
 'qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?'
 tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta 115
 paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
 'Troiuigenas ac tela vides inimica Latinis,
 quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. ferte haec et dicite lectos
 Dardaniae venisse duces socia arma rogantis.' 120
 obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
 'egredere o quicumque es' ait 'coramque parentem
 adloquere ac nostris succede penatibus hospes;
 excepitque manu dextramque amplexus inhaesit.
 progressi subeunt luco fluviumque relinunt. 125
 Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis
 'optume Graiugenum, cui me Fortuna precari
 et vitta comptos voluit praetendere ramos,
 non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
 quodque a stirpe fores geminis coniunctos Atridis; 130
 sed mea me virtus et sancta oracula divom
 cognatique patres, tua terris didita fama,
 coniunxere tibi et fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus, 135
 advehitur Teucros; Electram maxumus Atlans
 edidit, aetherios umero qui sustinet orbes.

vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
 at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlans, 140
 idem Atlans generat, caeli qui sidera tollit.
 sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 his fretus non legatos neque prima per artem
 temptamenta tui pepigi: me, me ipse meumque
 obieci caput et supplex ad limina veni, 145
 gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
 quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant
 [et mare quod supra teneant quodque adluit infra].
 accipe daque fidem: sunt nobis fortia bello 150
 pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.'

Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
 iandudum et totum lustrabat lumine corpus.
 tum sic pauca refert: 'ut te, fortissime Teucrum,
 accipio adgnoscoque libens! ut verba parentis 155
 et vocem Anchisae magni voltumque recorder!
 nam memini Hesionae visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
 tum mihi prima genas vestibat flore iuventas, 160
 mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden, sed cunctis altior ibat
 Anchises: mihi mens iuvenali ardebat amore
 compellare virum et dextrae coniungere dextram.
 accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi. 165
 ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 discedens chlamydemque auro dedit intertextam
 frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas.
 ergo et quam petitis iuncta est mihi foedere dextra,
 et lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 auxilio laetos dimittam opibusque iuvabo.
 interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 annua, quae differre nefas, celebrate faventes
 nobiscum et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175

pocula gramineoque viros locat ipse sedili
 praecipuumque toro et villosi pelle leonis
 accipit Aenean solioque invitat acerno.
 tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
 viscera tosta ferunt taurorum onerantque canistris 180
 dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant.
 vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus
 perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
 rex Euandrus ait: 'non haec sollemnia nobis, 185
 has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
 vana superstitio veterumque ignara deorum
 inposuit: saevis, hospes Troiane, periclis
 servati facimus meritosque novamus honores.
 iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem, 190
 disiectae procul ut moles desertaque montis
 stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
 hic spelunca fuit, vasto summota recessu,
 semihominis Caci facies quam dira tenebat,
 solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 caede tepebat humus, foribusque adfixa superbis
 ora virum tristi pendebant squallida tabo.
 huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
 ore vomens ignis magna se mole ferebat.
 attulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
 auxilium adventumque dei. nam maximus ultor,
 tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
 Alcides aderat taurosque hac victor agebat
 ingentis, vallemque boves amnemque tenebant.
 at furtis Caci mens effera, nequid inausum 205
 aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
 avertit, totidem forma superante iuencas;
 atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
 cauda in speluncam tractos versisque viarum 210
 indiciis raptor saxo occultabat opaco:
 quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 ¶ interea, cum iam stabulis saturata moveret

Amphitryoniades armenta abiturque pararet,
 discessu mugire boves atque omne querellis
 impleri nemus et colles clamore relinqui. 21
 reddidit una bovom vocem vastoque sub antro
 mugit et Caci spem custodita fefellit.
 hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum 220
 robur et aërii cursu petit ardua montis.
 tum primum nostri Cacum videre timentem
 turbatumque oculis: fugit illicet ocior euro
 speluncamque petit (pedibus timor addidit alas).
 ut sese inclusit ruptisque immane catenis 225
 deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 pendebat, fultosque emuniit obice postis,
 ecce furens animis aderat Tiryntius omnemque
 accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 dentibus infrendens. ter totum fervidus ira 230
 lustrat Aventini montem, ter saxea temptat
 limina nequiquam, ter fessus valle resedit.
 stabat acuta silex, praecisis undique saxis
 speluncae dorso insurgens, altissima visu,
 dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235
 hanc, ut prona iugo laevom incumbibat in amnem,
 dexter in adversum nitens concussit et imis
 avolsam solvit radicibus; inde repente
 inpulit, impulsu quo maximus intonat aether,
 dissultant ripae refluitque exterritus amnis. 240
 at specus et Caci detecta apparuit ingens
 regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:
 non secus ac siqua penitus vi terra dehiscens
 infernas reseret sedes et regna recludat
 pallida, dis invisae, superque immane barathrum 245
 cernatur, trepidant inmisso lumine manes.
 ergo insperata deprensam luce repente
 inclusumque cavo saxo atque insueta rudentem
 desuper Alcides telis premit omniaque arma
 advocat et ramis vastisque molaribus instat. 250
 ille autem (neque enim fuga iam super ulla pericli)

faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
 pavomit involvitque domum caligine caeca,
 prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 ac tumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 non tulit Alcides animis seque ipse per ignem
 praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
 hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 corripit in nodum complexus et angit inhaerens 260
 elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 panditur extemplo foribus domus atra revolsis,
 abstractaeque boves abiurataeque rapinae
 caelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo 265
 terribilis oculos, voltum villosaque saetis
 pectora semiferi atque extinctos faucibus ignis.
 ex illo celebratus honos, laetique minores
 servavere diem, primusque Potitius auctor
 et domus Herculei custos Pinaria sacri. 270
 hanc aram luco statuit, quae maxuma semper
 dicetur nobis et erit quae maxuma semper.
 quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
 cingite fronde comas et pocula porgite dextris
 communemque vocate deum et date vina volentes.' 275
 dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra
 velavitque comas foliisque innexa pependit
 et sacer implevit dextram scyphus. ocius omnes
 in mensam laeti libant divosque precantur.
 Devexo interea propior fit Vesper Olympo. 280
 iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
 [instaurant epulas et mensae grata secundae
 dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.]
 tum salii ad cantus incensa altaria circum 285
 populais adsunt evincti tempora ramis,
 hic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
 monstra manu geminosque premens eliserit angues,

u. bello egregias idem disiecerit urbes, Troiamque Oechaliamque, ut duros mille labores rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae pertulerit. 'tu nubigenas, invicte, bimbis Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem.	290 295
te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci ossa super recubans antro semesa cruento; nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus, arduus arma tenens; non te rationis egentem Lernaes turba capitum circumstetit anguis.	300
salve, vera Iovis proles, decus addite divi, et nos et tua dexter adi pede sacra secundo. taliam carminibus celebrant; super omnia Caci speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum. consonat omne nemus strepitu collesque resultant.	305
Exim se cuncti divinis rebus ad urbem perfectis referunt. ibat rex obsitus aevo et comitem Aenean iuxta natumque tenebat ingrediens varioque viam sermone levabat. miratur facilisque oculos fert omnia circum	310
Aeneas capiturque locis et singula laetus exquirique auditque virum monumenta priorum. tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis, 'haec nemora indigenae fauni nymphaeque tenebant gensque virum truncis et duro robore nata,	315
quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros aut componere opes norant aut parcere parto, sed rami atque asper victu venatus alebat. primus ab aethereo venit Saturnus Olympo, arma Iovis fugiens et regnis exul adeptis.	320
is genus indocile ac dispersum montibus altis composuit legesque dedit Latiumque vocari maluit, his quoniam latuisset tutus in oris. aurea quae perhibent illo sub rege fuere saecula. sic placida populos in pace regebat,	325
deterior donec paulatim ac decolor aetas et belli rabies et amor successit habendi.	

tum manus Ausonia et gentes venero Sicanae,
 saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 tum reges asperque immani corpore Thybris, 330
 a quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 diximus (amisit verum vetus Albula nomen).
 me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 his posuere locis matrisque egere tremenda 335
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.
 vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram
 et Carmentalem Romani nomine portam
 quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 hinc lucum ingentem quem Romulus acer Asylum
 rettulit et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
 nec non et sacri monstrat nemus Argileti 345
 testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
 hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 iam tum religio pavidos terrebat agrestis
 dira loci, iam tum silvam saxumque tremebant. 350
 'hoc nemus, hunc' inquit 'frondoso vertice collem
 (quis deus incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
 credunt se vidisse Iovem, cum saepe nigrantem
 aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
 haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 reliquias veterumque vides monimenta virorum.
 hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.'
 talibus inter se dictis ad tecta subibant
 pauperis Euandri passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 ut ventum ad sedes, 'haec' inquit 'limina victor
 Alcides subiit, haec illum regia cepit.
 aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
 finge deo rebusque veni non asper egenis. 365

dixit et angusti supter fastigia tecti
ingentem Aenean duxit stratisque locavit
effultum foliis et pelle Libystidis ursae.

Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis.
at Venus haut animo nequiquam exterrita mater 370
Laurentumque minis et duro mota tumultu
Volcanum adloquitur thalamoque haec coniugis aureo
incipit et dictis divinum adspirat amorem:
'dum bello Argolici vastabant Pergama reges
debita casurasque inimicis ignibus arces, 375
non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
artis opisque tuae nec te, carissime coniunx,
incassumve tuos volui exercere labores,
quamvis et Priami deberem plurima natis
et durum Aeneae flevissem saepe laborem. 380
nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
ergo eadem supplex venio et (sanctum mihi nomen)
arma rogo genetrix nato. te filia Nerei,
te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
aspice qui coeant populi, quae moenia clausis 385
ferrum acuunt portis in me excidiumque meorum.'
dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
accepit solitam flammam, notusque medullas
intravit calor et labefacta per ossa cucurrit: 390
non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
tum pater aeterno fatur devinctus amore
'quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395
quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
stare decemque alios Priamum superesse per annos.
et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est, 400
quidquid in arte mea possum promittere curae,
quod fieri ferro liquidove potest electro,
quantum ignes animaeque valent, absiste precando

viribus indubitare tuis.' ea verba locutus
optatos dedit amplexus placidumque petivit 405
coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam Noctis abactae
curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
impositum, cinerem et sopitos suscitatur ignes, 410

noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
exercet penso, castum ut servare cubile
coniugis et possit parvos educere natos:
haut secus ignipotens nec tempore signior illo
mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415

insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis,
quam supter specus et Cycloperum exesa caminis
antra Aetnaea tonant validique incudibus ictus
auditi referunt gemitus striduntque cavernis 420
stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
Volcani domus et Volcania nomine tellus.

hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
ferrum exercebant vasto Cycloper in antro,
Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon. 425

his informatum manibus iam parte polita
fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
deicit in terras, pars imperfecta manebat.
tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
addiderant, rutili tris ignis et alitis austri: 430

fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
miscabant operi flammisque sequacibus iras.
parte alia Marti currumque rotasque volucris
instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
aegidaeque horriferae, turbatae Palladis arma, 435
certatim squamis serpentum auroque polibant
conexosque anguis ipsamque in pectore divae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

'tollite cuncta' inquit 'coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cycloper, et huc advertite mentem: 440
arma acri facienda viro. nunc viribus usus,

nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 praecipitate moras.' nec plura effatus; at illi
 ocios incubuere omnes pariterque laborem
 sortiti. fluit aes rivis aurique metallum, 445
 volnificusque chalyps vasta fornace liquescit.
 ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 tela Latinorum, septenosque orbibus orbis
 impediunt. alii ventosis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt 450
 aera lacu. gemit impositis incudibus antrum.
 illi inter sese multa vi braccia tollunt
 in numerum versantque tenaci forcipe massam.
 Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux suscitât alma 455
 et matutini volucrum sub culmine cantus.
 consurgit senior tunicaque inducitur artus
 et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
 tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ense,
 demissa ab laeva pantherea terga retorquens. 460
 nec non et gemini custodes limine ab alto
 praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
 hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
 sermonum memor et promissi muneris heros.
 nec minus Aeneas se matutinus agebat. 465
 filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 congressi iungunt dextras mediisque residunt
 aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
 rex prior haec:
 'maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam 470
 res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
 nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
 hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
 sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis 475
 iungere castra paro, quam fors inopina salutem
 ostentat: fatis huc te poscentibus adfers.
 haut procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam

gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 effera? di capiti ipsius generique reservent!
 mortua quin etiam iungebat corpora vivis 485
 componens manibusque manus atque oribus ora,
 tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 complexu in misero longa sic morte necabat.
 at fessi tandem cives infanda furentem
 armati circumstant ipsumque domumque, 490
 obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 confugere et Turni defendier hospitis armis.
 ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
 regem ad supplicium praesenti Marte repossunt. 495
 his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 toto namque fremunt condensae litore puppes
 signaque ferre iubent; retinet longaevos haruspex
 fata canens "o Maeoniae delecta iuventus,
 flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem 500
 fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 externos optate duces": tum Etrusca resedit
 hoc acies campo, monitis exterrita divom.
 ipse oratores ad me regnique coronam 505
 cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
 succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
 sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 invidet imperium seraeque ad fortia vires.
 gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
 hinc partem patriae traheret. tu, cuius et annis
 et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 ingredi, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515
 militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 adsuescat primis et te miretur ab annis.

- Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 ecta dabo totidemque suo sibi munere Pallas.' 520
- Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates
 multaque dura suo tristi cum corde putabant,
 ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 namque inproviso vibratus ab aethere fulgor
 cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat ingens:
 arma inter nubem caeli regione serena
 per sudium rutilare vident et pulsa tonare.
 obstipuerunt animis alii, sed Troius heros 530
 agnovit sonitum et divae promissa parentis.
 tum memorat 'ne vero, hospes, ne quaere profecto,
 quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
 si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras 535
 laturam auxilio.
 heu quanta miseri caedes Laurentibus instant!
 quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
 scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
 Thybri pater! poscant acies et foedera rumpant.' 540
- Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
 et primum Herculeis sopitas ignibus aras
 excitat hesternumque larem parvosque penatis
 laetus adit: mactant lectas de more bidentis
 Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus. 545
 post hinc ad navis graditur sociosque revisit.
 quorum de numero qui sese in bella sequantur
 praestantis virtute legit; pars cetera prona
 fertur aqua segnisque secundo defluit amni,
 nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque. 550
 dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
 ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis
 pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.
 Fama volat parvam subito volgata per urbem,
 ocuis ire equites Tyrrheni ad litora regis. 555

vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 it timor, et maior Martis iam apparet imago.
 tum pater Euandrus dextram complexus euntis
 haeret, inexpletus lacrimans, ac talia fatur:
 'o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 560
 qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
 stravi scutorumque incendi victor acervos
 et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,
 nascenti cui tris animas Feronia mater
 (horrendum dictu) dederat (terna arma movenda, 565
 ter Leto sternendus erat; cui tum tamen omnis
 abstulit haec animas dextra et totidem exiit armis):
 non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 nate, tuo, neque finitimos Mezentius unquam
 huic capiti insultans tot ferro saeva dedisset 570
 funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 at vos, o superi, et divom tu maxume rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
 et patrias audite preces. si numina vestra
 incolumem Pallanta mihi, si fata reservant, 575
 si visurus eum vivo et venturus in unum:
 vitam oro, patior quemvis durare laborem.
 sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
 nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
 complexu teneo, gravior neu nuntius auris
 volneret.' haec genitor digressu dicta supremo
 fundebat: famuli conlapsum in tecta ferebant. 585
 Iamque adeo exierat portis equitatus apertis,
 Aeneas inter primos et fidus Achates,
 inde alii Troiae proceres, ipse agmine Pallas
 in medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
 qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.
 stant pavidae in muris matres oculisque secuntur
 pulveream nubem et fulgentis aere catervas.

olli per dumos, qua proxuma meta viarum,
armati tendunt; it clamor, et agmine facto 595
quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
religione patrum late sacer; undique colles
inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.

Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos, 600
arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
qui primi finis aliquando habuere Latinos:

haut procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
castra locis, celsoque omnis de colle videri
iam poterat legio et latis tendebat in arvis. 605

huc pater Aeneas et bello lecta iuventus
succedunt fessique et equos et corpora curant.

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
dona ferens aderat; natumque in valle reducta
ut procul egelido secretum flumine vidit, 610
talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:

'en perfecta mei promissa coniugis arte
munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos
aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.'

dixit et amplexus nati Cytherea petivit, 615
arma sub adversa posuit radiantia quercu.

ille, deae donis et tanto laetus honore,
expleri nequit atque oculos per singula volvit
miraturque interque manus et brachia versat

terribilem cristis galeam flammisque minantem 620
fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem
sanguineam ingentem, qualis cum caerulea nubes

solis inardescit radiis longeque refulget;
tum levis ocreas electro auroque recocto
hastamque et clipei non enarrabile textum. 625

illic res Italas Romanorumque triumphos
haut vatam ignarus venturique aevi
fecerat ignipotens, illic genus omne futurae

stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
fecerat et viridi fetam Mavortis in antro 630
procubuisse lupam, geminos huic ubera circum

ludere pendentis pueros et lambere matrem
 inpavidos, illam tereti cervice reflexa
 mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas 635
 consessu caveae magnis circensibus actis
 addiderat subitoque novom consurgere bellum
 Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
 post idem inter se posito certamine reges
 armati Iovis ante aram paterasque tenentes 640
 stabant et caesa iungebant foedera porca,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo. 654
 haut procul inde citae Mettum in diversa quadrigae 642
 distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!)
 raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 nec non Tarquinius eiectum Porsenna iubebat
 accipere ingentique urbem obsidione premebat:
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 illum indignanti similem similemque minanti
 aspiceres, pontem auferet quia vellere Cocles 650
 et fluvium vinculis innaret Cloelia ruptis.
 in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat, 653
 atque hic auratis volitans argenteus anser 655
 porticibus Gallos in limine adesse canebat.
 Galli per dumos aderant arcemque tenebant,
 defensi tenebris et dono noctis opacae:
 aurea caesaries ollis atque aurea vestis,
 virgatis lucent sagulis, tum lactea colla 660
 auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
 gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 hic exultantis salios nudosque lupercos
 lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
 extuderat, castae ducebant sacra per urbem 665
 pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
 et scelerum poenas et te, Catilina, minaci
 pendentem scopulo furiarumque ora trementem,

secretosque pios, his dantem iura Catonem. 670
 haec inter tumidi late maris ibat imago
 aurea, sed fluctu spumabant caerulea cano;
 et circum argento clari delphines in orbem
 aequora verrebant caudis aestumque secabant.
 in medio classis aeratas, Actia bella, 675
 cernere erat totumque instructo Marte videres
 fervere Leucaten auroque effulgere fluctus.
 hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 cum patribus populoque, penatibus et magnis dis,
 stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammās 680
 laeta vomunt patriumque aperitur vertice sidus.
 parte alia ventis et dis Agrippa secundis
 arduos agmen agens; cui (belli insigne superbum)
 tempora navali fulgent rostrata corona.
 hinc ope barbarica variisque Antonius armis, 685
 victor ab Aurorae populis et litore rubro,
 Aegyptum viresque Orientis et ultima secum
 Bactra vehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 una omnes ruere, ac totum spumare reductis
 convolsum remis rostrisque tridentibus aequor. 690
 alta petunt: pelago credas innare revolsas
 Cycladas aut montis concurrere montibus altos,
 tanta mole viri turritis puppibus instant.
 stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
 spargitur, arva nova Neptunia caede rubescunt. 695
 regina in mediis patrio vocat agmina sistro
 necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
 tela tenent. saevit medio in certamine Mavors 700
 caelatus ferro tristesque ex aethere Dirae,
 et scissa gaudens vadit Discordia palla,
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum tendebat Apollo
 desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi, 705
 omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 ipsa videbatur ventis regina vocatis

vela dare et laxos iam iamque immittere funis.
illam inter caedes pallentem morte futura
fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri, 710
contra autem magno maerentem corpore Nilum
pandentemque sinus et tota veste vocantem
caeruleum in gremium latebrosaue flumina victos.
at Caesar, triplici invectus Romana triumpho
moenia, dis Italis votum immortale sacrabat, 715
maxuma tercentum totam delubra per urbem.
laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
ante aras terram caesi stravere iuveni.
ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi, 720
dona recognoscit populorum aptatque superbis
postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos 725
finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis,
extremique hominum Morini Rhenusque bicornis
indomitique Dahae et pontem indignatus Araxes.
talìa per clipeum Volcani, dona parentis,
miratur rerumque ignarus imagine gaudet, 730
attollens umero famamque et fata nepotum.

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER NONUS

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
audacem ad Turnum. Iuoco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
'Turne, quod optanti divom promittere nemo
auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Aeneas urbe et sociis et classe relicta
scepra Palatini sedemque petit Euandri.
nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes 10
Lydorumque manum collectos armat agrestis.
quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'
dixit et in caelum paribus se sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. 15
adgnovit iuvenis duplicisque ad sidera palmas
sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras? unde haec tam clara repente
tempestat? medium video discedere caelum 20
palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
quisquis in arma vocas.' et sic effatus ad undam
processit summoque hausit de gurgite lymphas,
multa deos orans, oneravitque aethera votis.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,	25
dives ecum, dives pictai vestis et auri	
(Messapus primas acies, postrema coercent	
Tyrrhidae iuvenes, medio dux agmine Turnus),	28
ceu septem surgens sedatis amnibus altus	30
per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus	
cum refluit campis et iam se condidit alveo.	
hic subitam nigro glomerari pulvere nubem	
prospiciunt Teucri ac tenebras insurgere campis.	
primus ab adversa conclamat mole Caicus:	35
'quis globus, o cives, caligine volvitur atra?	
ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,	
hostis adest, heia!' ingenti clamore per omnis	
condunt se Teucri portas et moenia complent.	
namque ita discedens praeceperat optumus armis	40
Aeneas: siqua interea fortuna fuisset,	
neu struere auderent aciem neu credere campo;	
castra modo et tutos servarent aggere muros.	
ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,	
obiciunt portas tamen et praecepta facessunt	45
armatique cavis expectant turribus hostem.	
Turnus ut ante volans tardum praecesserat agmen	
viginti lectis equitum comitatus, et urbi	
inprovisus adest; maculis quem Thracius albis	
portat equos cristaque tegit galea aurea rubra.	50
'ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem?	
en' ail et iaculum attorquens emittit in auras,	
principium pugnae, et campo sese arduos infert.	
clamorem excipiunt socii fremituque secuntur	
horrisono: Teucrum mirantur inertia corda,	55
non aequo dare se campo, non obvia ferre	
arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc	
lustrat equo muros aditumque per avia quaerit.	
ac veluti pleno lupus insidiatus ovili	
quom fremit ad caulas, ventos perpessus et imbris,	60
nocte super media (tuti sub matribus agni	
vertitur arma tenens et toto vertice supra est.	29

balatum exercent, ille asper et improbus ira saevit in absentis, collecta fatigat edendi ex longo rabies et siccae sanguine fauces): haud aliter Rutulo muros et castra tuenti	65
ignescunt irae, duris dolor ossibus ardet. qua temptet ratione aditus et qua vi clausos excutiat Teucros vallo atque effundat in aequor? classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat, aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,	70
invadit sociosque incendia poscit ovantis atque manum pinu flagranti fervidus implet.	72
'sic vos, o lecti, ferro qui scindere vallum apparat et mecum invadit trepidantia castra.'	146
tum vero incumbunt (urget praesentia Turni), atque omnis facibus pubes accingitur atris.	147
diripuere focus; piceum fert fumida lumen taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam.	75
Quis deus, o musae, tam saeva incendia Teucris avertit? tantos ratibus quis depulit ignes? dicite. prisca fides facta, sed fama perennis. tempore quo primum Phrygia formabat in Ida	80
Aeneas classem et pelagi petere alta parabat, ipsa deum fertur genetrix Berecyntia magnum vocibus his adfata Iovem: 'da, gnate, petenti, quod tua cara parens domito te poscit Olympo.	85
*[pinea silva mihi, multos dilecta per annos]. lucis in arce fuit summa, quo sacra ferebant, nigranti picea trabibusque obscurus acernis: has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret, laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.	90
solve metus atque hoc precibus sine posse parentem: ne cursu quassatae ullo neu turbine venti vincantur, prosit nostris in montibus ortas.'	95
filius huic contra, torquet qui sidera mundi: 'o genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis? mortaline manu factae immortale carinae fas habeant certusque incerta pericula lustret Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?	95

immo ubi defunctae finem portusque tenebunt
 Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva, 100
 mortalem eripiam formam magnique iubebo
 aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
 et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 dixerat idque ratum Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque voragine ripas 105
 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies et tempora parcae
 debita complebant, cum Turni iniuria Matrem
 admonuit ratibus sacris depellere taedas.
 hic primum nova lux oculis offulsit et ingens 110
 visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
 Idaei que chori; tum vox horrenda per auras
 excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
 'ne trepidate meas, Teucris, defendere navis
 neve armate manus: maria ante exurere Turno 115
 quam sacras dabitur pinus. vos ite solutae,
 ite deae pelagi: genetrix iubet.' et sua quaeque
 continuo puppes abrumpunt vincula ripis
 delphinumque modo demersis aequora rostris
 ima petunt. hinc virgineae (mirabile monstrum) 120
 reddunt se totidem facies pontoque feruntur. 122

Obstipuerunt animis Rutuli, conterritus ipse
 turbatis Messapus equis, cunctatur et amnis
 rauca sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
 at non audaci Turno fiducia cessit;
 ultro animos tollit dictis atque increpat ultro
 'Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
 auxilium solitum eripuit, non tela neque ignes
 expectans Rutulos. ergo maria in via Teucris 130
 nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est.
 terra autem in nostris manibus, tot milia gentes
 arna ferunt Italiae. nil me fatalia terrent,
 siqua Phryges prae se iactant, responsa deorum:

quot prius aeratae steterant ad litora prorae 121

sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva fertilis Ausoniae Troes. sunt et mea contra fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem, coniuge praerepta: nec solos tangit Atridas iste dolor solisque licet capere arma Mycenis.	135
“sed periisse semel satis est”: peccare fuisset ante satis penitus modo nunc genus omne perosos femineum. quibus haec medii fiducia valli fossarumque morae, leti discrimina parva, dant animos. at non viderunt moenia Troiae Neptuni fabricata manu considerare in ignis?	140
non armis mihi Volcani, non mille carinis est opus in Teucros (addant se protinus omnes Etrusci socios); tenebras et inertia furta	145
[Palladii caesis summae custodibus arcis] ne timeant, nec equi caeca condemur in alvo: luce palam certum est igni circumdare muros. haut sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga esse ferant, decumum quos distulit Hector in annum.	148
nunc adeo, melior quoniam pars acta diei, quod superest, laeti bene gestis corpora rebus procurate, viri, et pugnam sperate parari. interea vigilum excubiis obsidere portas cura datur Messapo et moenia cingere flammis.	155
bis septem Rutuli, muros qui milite servant, delecti; ast illos centeni quemque secuntur purpurei cristis iuvenes auroque corusci. discurrunt variantque vices fusique per herbam indulgent vino et vertunt crateras aënos.	160
conluent ignes, noctem custodia ducit insomnem ludo.	165
Haec super e vallo prospectant Troes et armis alta tenent, nec non trepidi formidine portas explorant pontisque et propugnacula iungunt, tela gerunt. instat Mnestheus acerque Serestus, quos pater Aeneas, siquando adversa vocarent, rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros. omnis per muros legio, sortita periculum,	170

excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est.	175
Nisus erat portae custos, acerrimus armis, Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida venatrix iaculo celerem levibusque sagittis; it iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma,	180
ora puer prima signans intonsa iuventa. his amor unus erat, pariterque in bella ruebant: tum quoque communi portam statione tenebant. Nisus ait: 'dine hunc ardorem mentibus addunt, Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?	185
aut pugnam aut aliquid iandudum invadere magnum mens agitat mihi nec placida contenta quietest. cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum. lumina rara micant; somno vinoque soluti procubuere; silent late loca: percipe porro,	190
quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat. Aenean acciri omnes, populusque patresque, exposcunt mittique viros, qui certa reportent. si tibi quae posco promittunt (nam mihi facti fama sat est), tumulo videor reperire sub illo	195
posse viam ad muros et moenia Pallantea.' opstipuit magno laudum percussus amore Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum: 'mene igitur socium summis adiungere rebus, Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?	200
non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltis, Argolicum terrorem inter Troiaequae labores sublatum erudiit, nec tecum talia gessi, magnanimum Aenean et fata extrema secutus: est hic, est animus lucis contemptor et istum	205
qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.' Nisus ad haec: 'equidem de te nil tale verebar nec fas, non, ita me referat tibi magnus ovantem Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis. sed siquis, quae multa vides discrimine tali,	210
siquis in adversum rapiat casusve deusve, te supercesse velim; tua vita dignior aetas.	

sit qui me raptum pugna pretiove redemptum
 mandat humo, solita aut siqua id Fortuna vetabit,
 absenti ferat inferias decoretque sepulchro. 215
 neu matri miseræ tantî sim causa doloris,
 quæ te sola, puer, multis e matribus ausa
 persequitur magni nec moenia curat Acestæe.
 ille autem 'causas nequiquam nectis inanis,
 nec mea iam mutata loco sententia cedit: 220
 adceleremus' ait. vigiles simul excitat, illi
 succedunt servantque vices: statione relicta
 ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
 Cetera per terras omnis animalia somno
 laxabant curas et corda oblita laborum: 225
 ductores Teucrum primi et delecta iuventus
 consilium summis regni de rebus habebant,
 quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
 stant longis adnixa hastis, in scuta tuentes,
 castrorum et campi medio. tum Nisus et una 230
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iulus
 accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
 tum sic Hyrtacides: 'audite o mentibus aequis,
 Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis, 235
 quæ ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
 qui patet in bivio portae, quæ proxuma ponto;
 interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 erigitur: si fortuna permittitis uti 240
 quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
 mōx hic cum spoliis ingenti caede peracta
 adfore cernetis. nec nos via fallit euntis:
 vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.' 245
 hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 'di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
 non tamen omnino Teucros delere paratis,
 cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
 pectora.' (sic memorans umeros dextrasque tenebat 250

amborum et voltum lacrimis atque ora rigabat.)
 'quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
 praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
 di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
 actutum pius Aeneas atque integer aevi 255
 Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.'
 'immo ego vos, cui sola salus genitore reducto'
 excipit Ascanius, 'per magnos, Nise, penatis
 Assaracique larem et canae penetralia Vestae
 obtestor; quaecumque mihi fortuna fidesque est, 260
 in vestris pono gremiis: revocate parentem,
 reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
 et tripodas geminos, auri duo magna talenta, 265
 cratera anticum, quem dat Sidonia Dido.
 si vero capere Italiam sceptrisque potiri
 contigerit victori et praedae dicere sortem,
 vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis 270
 excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
 praeterea bis sex genitor lectissima matrum
 corpora captivosque dabit suaque omnibus arma,
 insuper his campi quod rex habet ipse Latinus.
 te vero, mea quem spatiis propioribus aetas 275
 insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 accipio et comitem casus complector in omnis.
 nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
 verborumque fides.' contra quem talia fatur 280
 Euryalus: 'me nulla dies tam fortibus ausis
 dissimilem arguerit; tantum: fortuna secunda
 aut adversa cadat. sed te super omnia dona
 unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
 mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
 hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
 inque salutatam linquo: nox et tua testis

- dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis
 at tu, oro, solare inopem et succurre relictæ. 290
 hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 in casus omnis.' percussa mente dedere
 Dardanidæ lacrimas; ante omnis pulcher Iulus,
 atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 tum sic effatur: 295
 'sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
 namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusæ
 solum defuerit, nec partum gratia talem
 parva manet. casus factum quicumque sequentur,
 per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat: 300
 quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.'
 sic ait inlacrimans; umero simul exiit ense
 auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna. 305
 dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
 protinus armati incedunt; quos omnis euntis
 primorum manus ad portas iuvenumque senumque
 prosequitur votis. nec non et pulcher Iulus, 310
 ante annos animumque gerens curamque virilem,
 multa patri mandata dabat portanda: sed auræ
 omnia discerpunt et nubibus inrita donant.
 Egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 exitio. passim somno vinoque per herbam
 corpora fusa vident, arrectos litore currus,
 inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
 vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
 'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res. 320
 hac iter est. tu, ne qua manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longe;
 hæc ego vasta dabo et lato te limite ducam.'
 sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis 325
 extractus toto proflabat pectore somnum,

rex idem et regi Turno gratissimus augur,
 sed non augurio potuit depellere pestem.
 tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis   330
 nactus equis ferroque secat pendentia colla;
 tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
 sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque
 et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte   335
 luserat, insignis facie, multoque iacebat
 membra deo victus: felix, si protinus illum
 aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
 inpastus ceu plena leo per ovilia turbans
 (suadet enim vaesana fames) manditque trahitque   340
 molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento:
 nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
 perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
 ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem,   345
 sed magnum metuens se post cratera tegebat;
 pectore in adverso totum cui comminus ensem
 condidit adsurgenti et multa morte recepit.
 purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
 vina refert moriens; hic furto fervidus instat.   350
 iamque ad Messæpi socios tendebat; ibi ignem
 deficere extremum et religatos rite videbat
 carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus
 (sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
 'absistamus' ait, 'nam lux inimica propinquat.   355
 poenarum exhaustum satis est, via facta per hostis.'
 inulta virum solido argento perfecta relinunt
 armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
 cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim   360
 quae mittit dona hospitio cum iungeret absens
 Caedicus (ille suo moriens dat habere nepoti),
 [post mortem bello Rutuli pugnaque potiti]
 haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.

tum galeam Messapi habilem cristisque decoram induit. excedunt castris et tuta capessunt.	385
Interea praemissi equites ex urbe Latina, cetera dum legio campis instructa moratur, ibant et Turno regi responsa ferebant, tercentum, scutati omnes, Volcente magistro.	370
iamque propinquabant castris murosque subibant, cum procul hos laevo flectentis limite cernunt et galea Euryalum sublustri noctis in umbra prodidit inmemorem radiisque adversa refulsit. haut temere est visum. conclamat ab agmine Volcens:	375
‘state, viri. quae causa viae? quive estis in armis? quove tenetis iter?’ nihil illi tendere contra, sed celerare fugam in silvas et fidere nocti. obiciunt equites sese ad divortia nota hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant.	380
silva fuit late dumis atque ilice nigra horrida, quam densi complerant undique sentes; rara per occultos lucebat semita calles. Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda impediunt fallitque timor regione viarum;	385
Nisus abit. iamque inprudens evaserat hostis atque locos, qui post Albae de nomine dicti Albani (tum rex stabula alta Latinus habebat): ut stetit et frustra absentem respexit amicum. ‘Euryale infelix, qua te regione reliqui?	390
quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens fallacis silvae?’ simul et vestigia retro observata legit dumisque silentibus errat. audit equos, audit strepitus et signa sequentum. nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris	395
pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis fraude loci et noctis, subito turbante tumultu, oppressum rapit et conantem plurima frustra. quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis eripere? an sese medios moriturus in enses	400
inferat et pulchram properet per vulnere mortem? ocius adducto torquens hastile lacerto,	

suspiciens altum, Lunam sic voce precatur:
 'tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 astrorum decus et nemorum Latonia custos. 405
 siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi
 suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi:
 hunc sine me turbare globum et rege tela per auras.'
 dixerat, et toto conixus corpore ferrum 410
 conicit: hasta volans noctis diverberat umbras
 et venit aversi in tergum Sulmonis ibique
 frangitur ac fisso transit praecordia ligno.
 volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 frigidus et longis singultibus ilia pulsat. 415
 diversi circumspiciunt. hoc acrior idem
 ecce aliud summa telum librabat ab aure.
 dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque
 stridens traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 saevit atrox Volcens nec teli conspicit usquam 420
 auctorem nec quo se ardens inmittere possit.
 'tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 persolves amborum' inquit; simul ense recluso
 ibat in Euryalum. tum vero exterritus, amens
 conclamat Nisus, nec se celare tenebris 425
 amplius aut tantum potuit perferre dolorem.
 'me me (adsum qui feci), in me convertite ferrum,
 o Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
 nec potuit (caelum hoc et conscia sidera testor),
 tantum infelicem nimium dilexit amicum,' 430
 talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
 transabiit costas et candida pectora rumpit.
 volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 it ruor; inque umeros cervix conlapsa recumbit:
 purpureus veluti cum flos succisus aratro 435
 languescit moriens lassove papavera collo
 demsere caput, pluvia cum forte gravantur.
 at Nisus ruit in medios solumque per omnis
 Volcentem petit, in solo Volcente moratur.
 quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc 440

proturbant. instat non setius ac rotat ensem
fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
condidit advorso et moriens animam abstulit hosti.
tum super exanimum sese proiecit amicum
confossus placidaque ibi demum morte quievit. 445

Fortunati ambo! siquid mea carmina possunt,
nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
accolet imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti 450
Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
nec minor in castris luctus Rhamneta reperto
exangui et primis una tot caede peremptis,
Serranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa
corpora seminecisque viros tepidaque recentem 455
caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
adgnosunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
iam sole infuso, iam rebus luce relectis
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
suscitat, aeratasque acies in proelia cogit
quisque suas variisque acuunt rumoribus iras.
quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis 465
praefigunt capita et multo clamore secuntur
Euryali et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
opposuere aciem (nam dextera cingitur amni)
ingentisque tenent fossas et turribus altis 470
stant maesti; simul ora virum praefixa movebant,
nota nimis miseris atroque fluentia tabo.

Interea pavidam volitans pinnata per urbem
nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris
Euryali. at subitus miserae calor ossa reliquit, 475
excussi manibus radii revolutaque pensa.
evolat infelix et femineo ululatu,
scissa comam, muros amens atque agmina cursu

prima petit, non illa virum, non illa pericli
 telorumque memor; caelum dehinc questibus implet: 480
 'hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectae
 sera meae requies, potuisti linqere solam,
 crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 adfari extremum miserae data copia matri?
 heu, terra ignota canibus data praeda Latinis 485
 alitibusque iaces, nec te, tua funera mater
 produxi pressive oculos aut volnera lavi,
 veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
 urgebam et tela curas solabar anilis.
 quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque membra 490
 et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 figite me, siqua est pietas, in me omnia tela
 conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro;
 aut tu, magne pater divom, miserere tuoque 495
 invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
 quando aliter nequeo crudelem abrumperé vitam.
 hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 it gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
 illam incendentes luctus Idaeus et Actor 590
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
 corripiunt interque manus sub tecta reponunt.
 At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 increpuit; sequitur clamor caelumque remugit.
 adcelerant acta pariter festudine Volsci 505
 et fossas implere parant ac vellere vallum.
 quaerunt pars aditum et scalis aescendere muros,
 qua rara est acies interlucetque corona
 non tam spissa viris. telorum effundere contra
 omne genus Teucris ac duris detrudere contis, 510
 adsueti longo muros defendere bello.
 saxa quoque infesto volvebant pondere, siqua
 possent tectam aciem perrumpere: num tamen omnis
 ferre iuvat supter densa testudine casus?
 nec iam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens, 515
 immanem Teucris molem volvontque ruuntque,

quae stravit Rutulos late armorumque resolvit
tegmina. nec curant caeco contendere Marte
amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
missilibus certant. 520

parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;
at Messapus ecum domitor, Neptunia proles,
rescindit vallum et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti, 525
quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
et necum ingentis oras evolvite belli.

Turris erat vasto suspectu et pontibus altis, 530
opportuna loco, summis quam viribus omnes
expugnare Itali summaque evertere opum vi
certabant, Troes contra defendere saxis
perque cavas densi tela intorquere fenestras.

princeps ardentem coniecit lampada Turnus 535
et flammam adfixit lateri, quae plurima vento
corripuit tabulas et postibus haesit adesit.

turbati trepidare intus frustra^{que} malorum
velle fugam. dum se glomerant retroque residunt
in partem, quae peste caret, tum pondere turris 540
procubuit subito et caelum tonat omne fragore.

semineces ad terram, immani mole secuta,
confixique suis telis et pectora duro
transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor
et Lycus elapsi. quorum primaevos Helenor, 545
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,

ense levis nudo parmaque inglorius alba;
isque ubi se Turni media inter milia vidit,
hinc acies atque hinc acies adstare Latinas: 550
ut fera, quae densa venantum saepta corona
contra tela furit seseque haut nescia morti
inicit et saltu supra venabula fertur,

et meministis enim, divae, et memorare potestis. 529

haut aliter iuvenis medios moriturus in hostis inruit et, qua tela videt densissima, tendit.	555
at pedibus longe melior Lycus inter et hostis inter et arma fuga muros tenet atlaque certat prendere tecta manu sociumque attingere dextras. quem Turnus, pariter cursu teloque secutus, increpat his victor: 'nostrasne evadere, demens, sperasti te posse manus?' simul arripit ipsum pendentem et magna muri cum parte revellit. qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis quaesitum aut matri multis balatibus agnum	560
Martius a stabulis rapuit lupus. undique clamor tollitur: invadunt et fossas aggere complent; ardentis taedas alii ad fastigia iactant. Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem,	570
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas, hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta, Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus, Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan,	575
Privernum Capys. hunc primo levis hasta Themillae strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens ad volnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta et laevo infixata est lateri manus abditaque intus spiramenta animae letali volnere rupit.	580
stabat in egregiis Arcentis filius armis, pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera, insignis facie, genitor quem miserat Arcens, eductum Matris luco Symaethia circum flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici:	585
stridentem fundam positus Mezentius hastis ipse ter adducta circum caput egit habena et media adversi liquefacto tempora plumbo diffidit ac multa porrectum extendit harena. Tum primum bello celerem intendisse sagittam dicitur ante feras solitus terrere fugaces	590

Ascanius fortemque manu fudisse Numanum,
 cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
 germanam nuper thalamo socialus habebat.
 is primam ante aciem digna atque indigna relatu   595
 vociferans tumidusque novo praecordia regno
 ibat et ingentem sese clamore ferebat:
 'non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
 en qui nostra sibi bello conubia poscunt!   600
 quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
 non hic Atridae nec fandi fictor Ulixes:
 durum a stirpe genus natos ad flumina primum
 deferimus saevoque gelu duramus et undis,
 venatu invigilant pueri silvasque fatigant,   605
 flectere ludus equos et spicula tendere cornu.
 at patiens operum parvoque adsueta iuventus
 aut rastris terram domat aut quatit oppida bello.
 omne aevom ferro teritur, versaque iuencum
 terga fatigamus hasta; nec tarda senectus   610
 debilitat vires animi mutatque vigorem:
 canitiem galea premimus, semperque recentis
 comportare iuvat praedas et vivere rapto.
 vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
 desidiae cordi, iuvat indulgere choreis,   615
 et tunicae manicas et habent redimicula mitrae.
 o vere Phrygiae (neque enim Phryges), ite per alta
 Dindyma, ubi adsuetis biforem dat tibia cantum!
 tympana vos buxusque vocat Berecynthia Matris
 Idaeae: sinite arma viris et cedite ferro.'   620

Talia iactantem dictis ac dira canentem
 non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
 intendit telum diversaue brachchia ducens
 constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
 'Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.   625
 ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona
 et statuam ante aras aurata fronte iuencum
 candentem pariterque caput cum matre ferentem,
 iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.'

audiit et caeli genitor de parte serena intonuit laevom, sonat una fatifer arcus: effugit horrendum stridens adducta sagitta perque caput Remuli venit et cava tempora ferro transigit. 'i, verbis virtutem inlude superbis!	630
bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt. hoc tantum Ascanius. Teucri clamore secuntur laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt. aetheria tum forte plaga crinitus Apollo desuper Ausonias acies urbemque videbat, nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:	635
'macte nova virtute, puer: sic itur ad astra, dis genite et geniture deos. iure omnia bella gente sub Assaraci fato ventura resident, nec te Troia capit.' simul haec effatus ab alto aethere se misit, spirantis dimovet auras Ascaniumque petit. forma tum vertitur oris antiquom in Buten (hic Dardanio Anchisae armiger ante fuit fidusque ad limina custos, tum comitem Ascanio pater addidit). ibat Apollo omnia longaevo similis, vocemque coloremque	640
et crinis albos et saeva sonoribus arma, atque his ardentem dictis adfatur Iulum: 'sit satis, Aenide, telis inpune Numanum oppetisse tuis; primam hanc tibi magnus Apollo concedit laudem et paribus non invidet armis: cetera parce, puer, bello.' sic orsus Apollo mortalis medio aspectus sermone reliquit et procul in tenuem ex oculis evanuit auram. adgnovere deum proceres divinaque tela Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem.	645
ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus succedunt animasque in aperta pericula mittunt. it clamor totis per propugnacula muris, intendunt acris arcus ammentaque torquent.	650
sternitur omne solum telis, tum scuta cavaeque dant sonitum flictu galeae, pugna aspera surgit:	655

quantus ab occasu veniens pluvialibus haedis
 verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
 in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris 670
 torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 quos Iovis eduxit luco silvestris laera
 abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
 portam, quae ducis imperio commissa, recludunt, 675
 freti animis, utroque invitant moenibus hostem.
 ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
 armati ferro et cristis capita alta corusci:

quales aëriae liquentia flumina circum,
 sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum, 680
 consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
 attollunt capita et sublimi vertice nutant.

inrumpunt aditus Rutuli ut videre patentis
 continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
 et praeceps animi Tmarus et Mavortius Haemon 685
 agminibus totis: at versi terga dedere
 aut ipso portae posuere in limine vitam.
 tum magis increscunt animis discordibus irae;
 et iam collecti Troes glomerantur eodem
 et conferre manum et procurrere longius audent. 690

Ductori Turno diversa in parte furenti
 turbantique viros perfertur nuntius, hostem
 fervere caede nova et portas praebere patentis.
 deserit inceptum atque immani concitus ira
 Dardanium ruit ad portam fratresque superbos. 695

et primum Antiphaten (is enim se primus agebat),
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
 coniecto sternit iaculo; volat Itala cornus
 aëra per tenerum stomachoque infixam sub altum
 pectus abit: reddit specus atri volneris undam 700
 spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.

tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
 tum Bitian ardentem oculis animisque frementem
 non iaculo (neque enim iaculo vitam ille dedisset),
 sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705

fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
 nec duplici squama lorica fidelis et auro
 sustinuit: conlapsa ruunt immania membra.
 dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens. 710
 talis in Euboico Baiarum litore quondam
 saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 constructam ponto faciunt; sic illa ruinam
 prona trahit penitusque vadis inlisa recumbit:
 miscent se maria; et nigrae attolluntur harenae;
 tum sonitu Prochyta alta tremit durumque cubile 715
 Inarime Iovis imperiis inposta Typhoeo.

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 addidit et stimulos acris sub pectore vertit
 inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
 undique conveniunt, quoniam data copia pugnae 720
 bellatorque animo deus incidit.

Pandarus ut fuso germanum corpore cernit
 et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
 portam vi magna converso cardine torquet,
 obnixus latis umeris, multosque suorum 725
 moenibus exclusos duro in certamine linquit;
 ast alios secum includit recipitque ruentis,
 demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
 viderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
 immanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730

continuo nova lux oculis effulsit, et arma
 horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae
 sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittit:
 agnoscunt faciem invisam atque immania membra
 turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens 735
 emicat et mortis fraternae fervidus ira
 effatur: 'non haec dotalis regia Amatae,
 nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.'
 olli subridens sedato pectore Turnus 740
 'incipere, siqua animo virtus, et consere dextram:
 hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.'
 dixerat. ille rudem nodis et cortice crudo

intorquet summis adnixus viribus hastam:
 excepere aurae; volnus Saturnia luno 745
 detorsit veniens, portaeque infigitur hasta.
 'at non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor,'
 sic ait et sublatum alte consurgit in ense
 et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 dividit inpubesque immani vulnere malas.
 fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus:
 conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
 sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
 huc caput atque illuc umero ex utroque pependit. 755
 diffugiunt versi trepida formidine Troes:
 et si continuo victorem ea cura subisset,
 rumpere claustra manu sociosque inmittere portis,
 ultimus ille dies bello gentique fuisset;
 sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
 egit in adversos.
 principio Phalerim et succiso poplite Gygen
 excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 in tergum (luno vires animumque ministrat);
 addit Halym comitem et confixa Phegea parma, 765
 ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque.
 Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
 vibranti gladio conixus ab aggere dexter
 occupat (huic uno desectum comminus ictu 770
 cum galea longe iacuit caput), inde ferarum
 vastatorem Amycum, quo non felicior alter
 ungere tela manu ferrumque armare veneno,
 et Clytium Aeoliden et amicum Crethea musis,
 Crethea musarum comitem, cui carmina semper 775
 et citharae cordi numerosque intendere nervis.
 [æmper equos atque arma virum pignasque canebat.]
 Tandem ductores audita caede suorum
 conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
 palantisque vident socios hostemque receptum. 780
 et Mnestheus 'quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.

'quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
 unus homo et vestris, o cives, undique saeptus
 aggeribus tantas strages inpune per urbem
 ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco? 785
 non infelicis patriae veterumque deorum
 et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?'
 talibus accensi firmantur et agmine denso
 consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
 et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda; 790
 acrius hoc Teucris clamore incumbere magno
 et glomerare manum. ceu saevom turba leonem
 cum telis premit infensis, at territus ille,
 asper, acerba tuens, retro redit, et neque terga
 ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra 795
 ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque:
 haut aliter retro dubius vestigia Turnus
 inproperata refert, et mens exaestuat ira.
 quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
 bis confusa fuga per muros agmina vertit; 800
 sed manus e castris propere coit omnis in unum,
 nec contra vires audet Saturnia Iuno
 sufficere, aëriam caelo nam Iuppiter Irim
 demisit germanae haud mollia iussa ferentem,
 ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis. 805
 ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
 nec dextra valet: iniectis sic undique telis
 obruitur. strepit adsiduo cava tempora circum
 tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt,
 discussaeque iubae capiti, nec sufficit umbo 810
 ictibus: ingeminant hastis et Troes et ipse.
 fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
 liquitur et piceum (nec respirare potestas)
 flumen agit; fessos quatit aeger anhelitus artus.
 tum demum praeceps saltu sese omnibus armis 815
 in fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
 accepit venientem ac mollibus extulit undis
 et laetum sociis abluta caede remisit.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER DECIMUS

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
conciliumque vocat divom pater atque hominum rex
sideream in sedem, terras unde arduus omnis
castraque Dardanidum aspectat populosque Latinos.
considunt tectis bipatentibus, incipit ipse: 5
‘caelicolae magni, quianam sententia vobis
versa retro tantumque animis certatis iniquis?
abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit? 10
adveniet iustum pugnae (ne arcessite) tempus,
cum fera Karthago Romanis arcibus olim
exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
nunc sinite et placitum laeti componite foedus.’ 15
Iuppiter haec paucis; at non Venus aurea contra
pauca refert:
‘o pater, o hominum rerumque aeterna potestas!
(namque aliud quid sit, quod iam inplorare queamus?)
cernis ut insultent Rutuli Turnusque [feratur 20
per medios insignis equis tumidusque] secundo
Marte ruat? non clausa tegunt iam moenia Teucros:
quin intra portas atque ipsis proelia miscent
aggeribus moerorum et inundant sanguine fossas.

Aeneas ignarus abest. numquamne levari obsidione sines? muris iterum imminet hostis nascentis Troiae [nec non exercitus alter;] atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis Tydides. equidem credo, mea volnera restant et tua progenies mortalia demoror arma.	25 30
si sine pace tua atque invito numine Troes Italiam petiere, luant peccata neque illos iuveris auxilio; sin tot responsa secuti, quae superi manesque dabant: cur nunc tua quisquam vertere iussa potest aut cur nova condere fata?	35
quid repetam exustas Erycino in litore classes, quid tempestatum regem ventosque furentis Aeolia excitos aut actam nubibus Irim? nunc etiam manis (haec intemptata manebat sors rerum) movet et superis inmissa repente	40
Allecto, medias Italum bacchata per urbes. nil super imperio moveor: speravimus ista, dum fortuna fuit; vincant quos vincere mavis. si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx dura, per eversae, genitor, fumantia Troiae	45
excidia obstestor, liceat dimittere ab armis incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem. Aeneas sane ignotis iactetur in undis et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur: hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.	50
est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera Idaliaeque domus: positis inglorius armis exigat hic aevom. magna dicione iubeto Karthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli	55
iuvit et Argolicos medium fugisse per ignes totque maris vastaeque exhausta pericula terrae, dum Latium Teucris recidivaeque Pergama quaerunt? non satius cineres patriae insedissem supremos atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta	60
redde, oro, miseris iterumque revolvere casus da, pater, Iliacos Teucris.' tum regia Iuno	

acta furore gravi 'quid me alta silentia cogis rumpere et obductum verbis volgare dolorem? Aenean hominum quisquam divomque subegit bella sequi aut hostem regi se inferre Latino? Italiam petiit fatis auctoribus (esto)	65
Cassandrae impulsus furiis: num linquere castra hortati sumus aut vitam committere ventis, num puero summam belli, num credere muros Tyrrhenamque fidem, aut gentis agitare quietas? quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra egit? ubi hic Iuno demissave nubibus Iris? indignum est Italos Troiam circumdare flammis nascentem et patria Turnum consistere terra, cui Pilumnus avos, cui diva Venilia mater: quid face Troianos atra vim ferre Latinis, arva aliena iugo premere atque avertere praedas? quid soceros legere et gremiis abducere pactas, pacem orare manu, praefigere puppibus arma? tu potes Aenean manibus subducere Graium proque viro nebulam et ventos obtendere inanis, tu potes in totidem classem convertere nymphas: nos aliquid Rutulos contra iuisse nefandum est? "Aeneas ignarus abest": ignarus et absit.	70
est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera: quid gravidam bellis urbem et corda aspera temptas? nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo conamur? nos, an miseros qui Troas Achivis obiecit? quae causa fuit, consurgere in arma Europamque Asiamque et foedera solvere furto? me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter, aut ego tela dedi fovive Cupidine bella? tum decuit metuisse tuis: nunc sera querellis haut iustis adsurgis et inrita iurgia iactas.'	75
Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant caelicolae adsensu vario, ceu flamina prima cum deprensa fremunt silvis et caeca volutant murmura, venturos nautis prodentia ventos, tum pater omnipotens, rerum cui prima potestas,	80
	85
	90
	95
	100

infit (eo dicente deum domus alta silēscit
 et tremefacta solo tellus, silet arduos aether,
 tum zephyri posuere, premit placida aequora pontus):
 'accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
 quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris 105
 hau licitum, nec vestra capit discordia finem:
 quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusne fuit nullo discrimine habebō.
 [seu fatis Italum castra obsidione tenentur
 sive errore malo Troiae monitisque sinistris.] 110
 nec populos solvo: sua cuique exorsa laborem
 fortunamque ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
 fata viam invenient.' Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque voragine ripas
 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo
 surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 sternere caede viros et moenia cingere flammis.
 at legio Aeneadum vallis obsessa tenetur, 120
 nec spes ulla fugae. miseri stant turribus altis
 nequiquam et rara muros cinxere corona
 Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes
 Assaracique duo et senior cum Castore Thybris,
 prima acies; hos germani Sarpedonis ambo 125
 et Clarus et Thaemon Lycia comitantur ab alta.
 fert ingens toto conixus corpore saxum,
 haut partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
 nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.
 hi iaculis, illi certant defendere saxis 130
 molirique ignem nervoque aptare sagittas.
 ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
 qualis gemma micat, fulvom quae dividit aurum,
 aut collo decus aut capiti; vel quale per artem 135
 inclusum buxo aut Oricia terebintho
 lucet ebur; fusos cervix cui lactea crinis
 accipit et molli subnectens circulus auro.

te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 volnera derigere et calamos armare veneno, 140
 Maeonia generose domo, ubi pingua culta
 exercentque viri Pactolusque inrigat auro.
 adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 aggere moerorum sublimem gloria tollit,
 et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi. 145

Illi inter sese duri certamina belli
 contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis
 regem adit et regi memorat nomenque genusque,
 quidve petat quidve ipse ferat, Mezentius arma 150
 quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
 edocet, humanis quae sit fiducia rebus
 admonet inmiscetque preces: haut fit mora, Tarchon
 iungit opes foedusque ferit; tum libera fati
 classem conscendit iussis gens Lydia divom,
 externo commissa duci. Aeneia puppis 155
 prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones,
 imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 hic magnus sedet Aeneas secumque volutat
 eventus belli varios, Pallasque sinistro 160
 adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 noctis iter, iam quae passus terraque marique.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean armetque rates pelagoque vehatur. 165

Massicus aerata princeps secat aequora tigris:
 sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusi
 quique urbem liquere Cosas, quis tela sagittae
 gorytique leves umeris et letifer arcus. 170
 una torvos Abas: huic totum insignibus armis
 agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
 sescentos illi dederat Populonia mater
 expertos belli iuvenes, ast Ilva trecentos
 insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 tertius ille hominum divomque interpretas Asilas, 175
 cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent

et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,
 mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 hos parere iubent Alpheae origine Pisae,
 urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur, 180
 Astur equo fidens et versicoloribus armis.
 tercentum adiciunt (mens omnibus una sequendi)
 qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
 et Pyrgi veteres intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185
 transierim, Cinyre, et paucis comitate Cupavo,
 cuius olorinae surgunt de vertice pinnae,
 crimen, Amor, vestrum formaeque insigne paternae.

namque ferunt luctu Cynum Phaethontis amati,
 populeas inter frondes umbramque sororum 190
 dum canit et maestum musa solatur amorem,
 canentem molli pluma duxisse senectam,
 linquentem terras et sidera voce sequentem.

filius, aequalis comitatus classe catervas, 195
 ingentem remis Centaurum promovet: ille
 instat aquae saxumque undis immane minatur
 arduus et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
 qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen 200
 (Mantua, dives avis; sed non genus omnibus unum:
 gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
 ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires).

hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 quos patre Benaco velatus harundine glauca 205
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.

it gravis Aulestes centenaque arbore fluctum
 verberat adsurgens, spumant vada marmore verso.
 hunc vehit immanis Triton et caerulea concha
 exterrens freta, cui laterum tenuis hispida nanti 210
 frons hominem praefert, in pristim desinit alvos:
 spumea semifero sub pectore murmurat unda.

Tot lecti proceres ter denis navibus ibant.
 subsidio Troiae et campos salis aere secabant.

Iamque dies caelo concesserat almaque curru 215
 noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
 ipse sedens clavomque regit velisque ministrat.
 atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
 occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe 220
 numen habere maris nymphasque e navibus esse
 iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
 quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 adgnoscent longe regem lustrantque choreis.
 quarum quae fandi doctissima Cymodocea 225
 pone sequens dextra puppim tenet ipsaque dorso
 eminent ac laeva tacitis subremigat undis,
 tum sic ignarum adloquitur: 'vigilasne, deum gens,
 Aenea? vigila et velis inmitte rudentis.
 nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus, 230
 nunc pelagi nymphae, classis tua. perfidus ut nos
 praecipitis ferro Rutulus flammaque premebat,
 rupimus invitae tua vincula teque per aequor
 quaerimus. hanc genetrix faciem miserata refecit
 et dedit esse deas aevomque agitare sub undis. 235
 at puer Ascanius muro fossisque tenetur
 tela inter media atque ardentis Marte Latinos.
 iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
 Arcas eques: medias illis opponere turmas,
 ne castris iungant, certast sententia Turno. 240
 surge age et Aurora socios veniente vocari
 primus in arma iube et clupeum cape, quem dedit ipse
 invictum Ignipotens atque oras ambiit auro.
 crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
 ingentis Rutulae spectabit caedis acervos.' 245
 dixerat, et dextra discedens inpulit altam
 haut ignara modi puppim: fugit illa per undas
 ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
 inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit. 250
 tum breviter super aspectans convexa precatur:
 'alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi

per remos alii. speculatus litora Tarchon, 290
 qua vada non sperat nec fracta remurmurat unda,
 sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
 advertit subito proram sociosque precatur:
 'nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295
 hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 frangere nec tali puppim statione recuso
 arrepta tellure semel.' quae talia postquam
 effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
 spumantisque rates arvis inferre Latinis, 300
 donec rostra tenent siccum et sedere carinae
 omnes innocuae, sed non puppis tua, Tarchon.
 namque inflicta vadi dorso dum pendet iniquo,
 anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
 solvitur atque viros mediis exponit in undis 305
 fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
 totam aciem in Teucros et contra in litore sistit.
 signa canunt. primus turmas invasit agrestis 310
 Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos
 occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Aenean petit: huic gladio perque aerea suta,
 per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.
 inde Lichan ferit, exsectum iam matre perempta 315
 et tibi, Phoebe, sacrum: casus evadere ferri
 quo licuit parvo? nec longe Cissea durum
 immanemque Gyan, sternentis agmina clava,
 deiecit Leto: nihil illos Herculis arma
 nec validae iuvere manus genitorque Melampus, 320
 Alcidae comes usque gravis dum terra labores
 praebuit. ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
 intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
 tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon, 325
 Dardania stratus dextra, securus amorum,
 qui iuvenum tibi semper erant, miserande iaceres,

ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 progenies, septem numero: septenaque tela
 coniciunt, partim galea clipeoque resultant 330
 inrita, deflexit partim stringentia corpus
 alma Venus. fidum Aeneas adfatur Achaten:
 'suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
 torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
 Iliacis campis.' tum magnam corripit hastam 335
 et iacit: illa volans clipei transverberat aera
 Maeonis et thoraca simul cum pectore rumpit.
 huic frater subit Alcanor fratremque ruentem
 sustentat dextra: traiecto missa lacerto
 protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem, 340
 dexteraque ex umero nervis moribunda pependit.
 tum Numitor iaculo fratris de corpore rpto
 Aenean petiit; sed non et figere contra
 est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
 hic Curibus fidens primaevo corpore Clausus 345
 advenit et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 sub mentum graviter pressa pariterque loquentis
 vocem animamque rapit traiecto gutture; at ille
 fronte ferit terram et crassum vomit ore cruorem.
 tres quoque Thraecios Boreae de gente suprema 350
 et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 per varios sternit casus. accurrit Halaesus
 Auruncaequae manus, subit et Neptunia proles,
 insignis Messapus equis. expellere tendunt
 nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso 355
 Ausoniae. magno discordes aethere venti
 proelia ceu tollunt animis et viribus aequis
 (non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
 anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra):
 haut aliter Troianae acies aciesque Latinae 360
 concurrunt; haeret pede pes densusque viro vir.
 At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 infulerat torrens arbustaque diruta ripis,
 Arcadas insuetos acies inferre pedestris
 ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci 365

(aspera quis natura loci dimittere quando
 suavit equos), unum quod rebus restat egenis,
 nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 'quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
 per ducis Euandri nomen devictaque bella 370
 spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
 fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostis
 est via. qua globus ille virum densissimus urget,
 hac vos et Pallanta duces patria alta reposit.
 numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste 375
 mortales, totidem nobis animaeque manusque.
 ecce, maris magna claudit nos obice pontus,
 dest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?'
 haec ait et medius densos prorumpit in hostis.
 obivus huic primum, fatis adductus iniquis, 380
 fit Lagus. hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 intorto figit telo, discrimina costis
 per medium qua spina dabat, hastamque receptat
 ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbo,
 ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem, 385
 dum furit, incautum crudeli morte sodalis
 excipit atque ense tumido in pulmone recondit.
 hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolun, thalamos ausum incestare novercae.
 vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in agris, 390
 Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
 indiscreta suis gratusque parentibus error;
 at nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis;
 te decisa suum, Laride, dextera quaerit 395
 semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis
 facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostis.
 tum Pallas biugis fugientem Rhoetea praeter
 traicit. hoc spatium tantumque morae fuit illo; 400
 illo namque procul validam derexerat hastam,
 quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 te fugiens fratremque Tyren, curruque volutus

caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 ac velut optato ventis aestate coortis 405
 dispersa inmittit silvis incendia pastor
 (correptis subito mediis extenditur una
 horrida per latos acies Volcania campos;
 ille sedens victor flammam despectat ovantis):
 non aliter socium virtus coit omnis in unum 410
 teque iuvat, Palla. sed bellis acer Halaesus
 tendit in adversos seque in sua colligit arma.
 hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis 415
 ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
 fata cavens silvis genitor celarat Halaesum:
 ut senior leto canentia lumina solvit,
 iniecere manum parcae telisque sacrarunt
 Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 'da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
 haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.'
 audiit illa deus: dum texit Imaona Halaesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 at non caede viri tanta perterrita Lausus,
 pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
 oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci
 et vos, o Grais inperdita corpora, Teucri. 430
 agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 extremi addensent acies nec turba moveri
 tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
 hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas:
 egregii forma, sed quis Fortuna negarat 435
 in patriam reditus. ipsos concurrere passus
 haut tamen inter se magni regnator Olympi:
 mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
 Interea soror alma monet succedere Lauso
 Turnum, qui volucris curru medium secat agmen. 440
 ut vidit socios, 'tempus desistere pugnae:

solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
 debetur; cuperem ipse parens spectator adesset,
 haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.

at Rutulum abscessu iuvenis tum iussa superba 445
 miratus stupet in Turno corpusque per ingens
 lumina volvit obitque truci procul omnia visu
 talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 'aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
 aut leto insigni: sorti pater aecus utriquest. 450
 tolle minas.' fatus medium procedit in aequor.
 frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 desiluit Turnus biugis, pedes apparat ire
 comminus; utque leo, specula cum vidit ab alta
 stare procul campis meditantem in proelia taurum, 455
 advolat: haut alia est Turni venientis imago.
 hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 ire prior Pallas, siqua fors adiuvet ausum
 viribus inparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
 'per patris hospitium et mensas, quas advena adisti, 460
 te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.
 cernat semineci sibi me rapere arma cruenta
 victoremque ferant morientia lumina Turni.'
 audiit Alcides iuvenem magnumque sub imo
 corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis. 465
 tum genitor natum dictis adfatur amicis:
 'stat sua cuique dies, breve et inreparabile tempus
 omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
 hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
 tot gnati cecidere deum; quin occidit una 470
 Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum
 fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.'
 sic ait atque oculos Rutulorum reicit arvis.
 at Pallas magnis emittit viribus hastam
 [vaginaque cava fulgentem deripit ense]. 475
 illa volans umeri surgunt qua tegmina summa
 incidit atque viam clipei molita per oras
 tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 hic Turnus ferro praefixum robur acuto

in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur: 480
 'aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.'
 dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
 quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
 vibranti cuspis medium transverberat ictu
 loricaeque moras et pectus perforat ingens. 485
 ille rapit calidum frustra de corpore telum:
 una eademque via sanguis animusque secuntur.
 corruit in volnus (sonitum super arma dedere)
 et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 quem Turnus super adsistens 490
 Arcades, haec' inquit 'memores mea dicta referte
 Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
 quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
 largior. haut illi stabunt Aeneia parvo
 hospitia.' et laevo pressit pede talia fatus 495
 exanimem, rapiens inmania pondera baltei
 inpressumque nefas: una sub nocte iugali
 caesa manus iuvenum foede thalamicque cruenti,
 quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
 quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus. 500
 nescia mens hominum fati sortisque futurae
 et servare modum, rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
 intactum Pallanta et cum spolia ista diemque
 oderit. at socii multo gemitu lacrimisque 505
 inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 o dolor atque decus magnum rediture parenti!
 haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentis Rutulorum linqvis acervos.
 Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 advolat Aeneae, tenui discrimine leti
 esse suos, versis tempus succurrere Teucris.
 proxima quaeque metit gladio latumque per agmen
 ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
 caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis 515
 omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas
 tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos

quattuor hic iuvenes, totidem, quos educat Ufens,
 viventis rapit, inferias quos immolet umbris
 captivoque rogi perfundat sanguine flammās. 520
 inde Mago procul infensam contenderat hastam.
 ille astu subit ac tremibunda supervolat hasta,
 et genua amplectens effatur talia supplex:
 'per patrios manis et spes surgentis Iuli
 te precor, hanc animam serves gnatoque patrique. 525
 est domus alta, iacent penitus defossa talenta
 caelati argenti, sunt auri pondera facti
 infectique mihi. non hic victoria Teucrum
 vertitur aut anima una dabit discrimina tanta.'
 dixerat. Aeneas contra cui talia reddit: 530
 'argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.'
 sic fatus galeam laeva tenet atque reflexa 535
 cervice orantis capulo tenus applicat ense.
 nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
 infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 totus conlucescens veste atque insignibus albis.
 quem congressus agit campo lapsumque superstans 540
 immolat ingentique umbra tegit; arma Serestus
 lecta refert umeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
 instaurant acies Volcani stirpe creatus
 Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbrō:
 Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram 545
 et totum clipei ferro deiecerat orbem
 (dixerat ille aliquid magnum vimque adfore verbo
 crediderat caeloque animum fortasse ferebat
 canitiemque sibi et longos promiserat annos):
 Tarquitis exultans contra fulgentibus armis, 550
 silvicolae Fauno Dryope quem nympha creat,
 obvius ardenti sese optulit. ille reducta
 loricam clipeique ingens onus impedit hasta;
 tum caput orantis nequiquam et multa parantis
 dicere deturbat terrae truncumque tepentem 555

provolvens super haec inimico pectore fatur:
 'isti nunc, metuende, iace. non te optima mater
 condet humi patrioque onerabit membra sepulchro:
 alitibus linquere feris aut gurgite mersum
 unda feret piscesque inpasti volnera lambent.' 560
 protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
 persequitur fortemque Numam fulvomque Camertem,
 magnanimo Volcente satum, ditissimus agri
 qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum quoi bracchia dicunt 565
 centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 pectoribusque arsisse, Iovis cum fulmina contra
 tot paribus streperet clupeis, tot stringeret enses:
 sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
 ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphaei 570
 quadriiugis in equos adversaque pectora tendit.
 atque illi longe gradientem et dira frementem
 ut videre, metu versi retroque ruentes
 effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
 interea biugis infert se Lucagus albis 575
 in medios fraterque Liger; sed frater habenis
 flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
 haut tulit Aeneas tanto fervore furentis:
 inruit adversaque ingens apparuit hasta.
 cui Liger 580
 'non Diomedis equos nec currum cernis Achillis
 aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
 his dabitur terris.' vaesano talia late
 dicta volant Ligeri. sed non et Troius heros
 dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostem. 585
 Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
 admonuit biugos, proiecto dum pede laevo
 aptet se pugnae, subit oras hasta per imas
 fulgentis clipei, tum laevom perforat inguen:
 excussus curru moribundus volvitur arvis. 590
 quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 'Lucage, nulla tuos currus fuga segnīs equorum
 prodidit aut vanae vertere ex hostibus umbrae:

ipse rotis saltens iuga deseris.' haec ita fatus
 arripuit bliugos; frater tendebat inertis 595
 infelix palmas, curru delapsus eodem:
 'per te, per qui te talem genuere parentes,
 vir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis.'
 pluribus oranti Aeneas 'haut talia dudum
 dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.' 600
 tum latebras animae pectus mucrone recludit.
 talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
 more furens. tandem erumpunt et castra relinunt
 Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus. 605
 Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
 'o germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
 ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
 Troianas sustentat opes, non vivida bello
 dextra viris animusque ferox patiensque pericli.' 610
 cui Iuno summissa 'quid, o pulcherrime coniunx,
 sollicitas aegram et tua tristia iussa timentem?
 si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decebat,
 vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
 omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum 615
 et Dauno possem incolumem servare parenti.
 nunc pereat Teucrisque pio det sanguine poenas.
 ille tamen nostra deducit origine nomen
 (Pitumnusque illi quartus pater) et tua larga
 saepe manu multisque oneravit limina donis.' 620
 cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
 'si mora praesentis leti tempusque caduco
 oratur iuveni meque hoc ita ponere sentis,
 tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fati
 hactenus indulsisse vacat. sin altior istis 625
 sub precibus venia ulla latet totumque moveri
 mutarive putas bellum, spes pascis inanis.'
 et Iuno adlacrimans 'quid si, quae voce gravaris,
 mente dares atque haec Turno rata vita maneret?
 nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri 630
 vana feror. quod ut o potius formidine falsa

ludar et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 misit, agens hiemem nimbo succincta per auras, 635
 Hiacamque aciem et Laurentia castra petivit.
 tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 in faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis clipeumque iubasque
 divini adsimulat capitis, dat inania verba,
 dat sine mente sonum gressusque effingit euntis, 640
 morte obita qualis fama est volitare figuras
 aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
 at primas laeta ante acies exultat imago
 inritatque virum telis et voce lacessit.
 instat cui Turnus stridentemque eminus hastam 645
 conicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
 credidit atque animo spem turbidus hausit inanem,
 'quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos;
 hac dabitur dextra tellus quaesita per undas,' 650
 talia vociferans sequitur strictumque coruscant
 mucronem nec ferre videt sua gaudia ventos.
 forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
 expositis stabat scalis et ponte parato,
 qua rex Clusinis advectus Osinius oris, 655
 huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 conicit in latebras; nec Turnus segnior instat
 exsuperatque moras et pontis transilit altos.
 vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem
 avolsamque rapit revoluta per aequora navem. 660
 tum levis haut ultra latebras iam quaerit imago,
 sed sublime volans nubi se inmiscuit atrae. 663
 illum autem Aeneas absentem in proelia poscit; 664
 obvia multa virum demittit corpora Morti: 662
 cum Turnum medio interea fert aequore turbo. 665
 respicit ignarus rerum ingratusque salutis
 et duplicis cum voce manus ad sidera tendit.
 'omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
 duxisti et talis voluisti expendere poenas?

quo feror? unde abii? quae me fuga quemve reducit? 674
 Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
 quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?
 quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui
 et nunc palantis video gemitumque cadentum
 accipio! quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat 675
 terra mihi? vos o potius miserescite, venti:
 in rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 ferte ratem saevisque vadis inmittite syrtis,
 quo neque me Rutuli nec conscia fama sequatur.
 haec memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc, 680
 an sese mucrone ob tantum dedecus amens
 induat et crudum per costas exigat ensem,
 fluctibus an iaciat mediis et litora nando
 curva petat Teucrumque iterum se reddat in arma.
 ter conatus utramque viam, ter maxima Iuno 685
 continuit iuvenemque animi miserata repressit.
 labitur alta secans fluctuque aestuque secundo
 et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Iovis interea monitis Mezentius ardens
 succedit pugnae Teucrosque invadit ovantis. 690
 concurrunt Tyrrhenae acies atque omnibus uni,
 uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 ille velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
 obvia ventorum furiis expostaque ponto,
 vim cunctam atque minas perfert caelique marisque, 695
 ipsa immota manens, prolem Dolichaonis Hebrum
 sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
 sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
 succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso 700
 donat habere umeris et vertice figere cristas.
 nec non Euanthen Phrygium Paridisque Mimanta
 aequalem comitemque, una quem nocte Theano
 in lucem genitori Amyco dedit et face praegnas
 Cisseis regina Parin: Paris urbe paterna 705
 occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 ac velut ille canum morsu de montibus altis

actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos defendit multosve palus Laurentia, silva pastus harundinea, postquam inter retia ventumst,	710
substitit infremuitque ferox et inhorruit armos, nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus, sed iaculis tutisque procul clamoribus instant;	
ille autem inpavidus partis cunctatur in omnis,	717
dentibus infrendens, et tergo decutit hastas:	718
haut aliter, iustae quibus est Mezentius irae,	714
non ulli est animus stricto concurrere ferro;	715
missilibus longe et vasto clamore lacessunt.	716
venerat antiquis Corythi de finibus Acron,	719
Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos. hunc ubi miscentem longe media agmina vidit, purpureum pinnis et pactae coniugis ostro: inpastus stabula alta leo ceu saepe peragrans (suadet enim vaesana fames), si forte fugacem conspexit capream aut surgentem in cornua cervom,	725
gaudet, hians immane, comasque arrexit et haeret visceribus super incumbens, lavit inproba taeter ora cruor, sic ruit in densos alacer Mezentius hostis. sternitur infelix Acron et calcibus atram	730
tundit humum expirans infractaque tela cruentat. atque idem fugientem haut est dignatus Oroden sternere nec iacta caecum dare cuspide volnus: obvius adversoque occurrit seque viro vir contulit, haut furto melior, sed fortibus armis.	735
tum super abiectum posito pede nixus et hasta 'pars belli hau temnenda, viri, iacet altus Orodes.' conclamant socii laetum paeana secuti. ille autem expirans 'non me, quicumque es, inulto, victor, nec longum laetabere: te quoque fata	740
prospectant paria atque eadem mox arva tenebis.' ad quae subridens mixta Mezentius ira 'nunc morere. ast de me divom pater atque hominum rex viderit.' hoc dicens eduxit corpore telum: olli dura quies oculos et ferreus urget	745

somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
 Caedicus Alcathoum obruncat, Sacrator Hydaspem
 Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen,
 Messapus Croniumque Lucaoniumque Erichaeten, 750
 illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
 hunc peditem. pedes et Lycius processerat Agis,
 quem tamen haut expers Valerus virtutis avitae
 deicit; at Thronium Salius Saliumque Nealces
 insidiis, iaculo et longe fallente sagitta.
 Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors 755
 funera: caedebant pariter pariterque ruebant
 victores victique, neque his fuga nota neque illis.
 di Iovis in tectis iram miserantur inanem
 amborum et tantos mortalibus esse labores:
 hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno, 760
 pallida Tisiphone media inter milia saevit.
 at vero ingentem quatiens Mezentius hastam
 turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,
 cum pedes incedit medii per maxima Nerei
 stagna viam scindens, umero supereminet undas 765
 aut summis referens annosam montibus ornum
 ingrediturque solo et caput inter nubila condit:
 talis se vastis infert Mezentius armis.
 huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
 obvius ire parat. manet inperterritus ille, 770
 hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
 atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae,
 'dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
 nunc adsint! voveo praedonis corpore raptis
 indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum 775
 Aeneae.' dixit stridentemque eminus hastam
 iecit; at illa volans clipeost excussa proculque
 egregium Antoren latus inter et ilia figit,
 Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
 haeserat Euandro atque Itala consederat urbe. 780
 sternitur infelix alieno vulnere caelumque
 aspicit et dulcis moriens reminiscitur Argos.
 tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem

aere cavom triplici, per linea terga tribusque transit intextum tauris opus imaque sedit inguine, sed viris haut pertulit. ocius ense Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus, eripit a femine et trepidanti fervidus instat. ingemuit cari graviter genitoris amore,	785
ut vidit, Lausus, lacrimaeque per ora volutae. hic mortis durae casum tuaque optima facta, siqua fidem tantost operi latura vetustas, non equidem nec te, iuvenis memorande, silebo. ille pedem referens et inutilis inque ligatus cedebat clipeoque inimicum hastile trahebat:	790 795
prorupit iuvenis seseque inmiscuit armis iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis Aeneae subiit mucronem ipsumque morando sustinuit. socii magno clamore secuntur, dum genitor nati parma protectus abiret, telaque coniciunt proturbantque eminus hostem missilibus. furit Aeneas tectusque tenet se. ac velut effusa siquando grandine nimbi praecipitant, omnis [campis diffugit arator omnis et agricola et] tuta latet arce viator,	800 805
aut amnis ripis aut alti fornice saxi, dum pluvit in terris, ut possint sole reducto exercere diem: sic obrutus undique telis Aeneas nubem belli, dum detonet omnis, sustinet et Lausum increpitat Lausoque minatur:	810
'quo moriture ruis maioraque viribus audes? fallit te incautum pietas tua.' nec minus ille exultat demens; saevae iamque altius irae Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso parcae fila legunt: validum namque exigit ense per medium Aeneas iuvenem totumque recondit. transilit et parmam mucro, levia arma minacis, et tunicam, molli mater quam neverat auro, implevitque sinum sanguis; tum vita per auras concessit maesta ad manis corpusque reliquit.	815
at vero ut voltum vidit morientis et ora,	820

ora modis Anchisiades pallentia miris,
 ingemuit miserans graviter dextramque tetendit,
 et mentem patriae subiit pietatis imago.
 'quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
 quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
 arma, quibus laetatus, habe tua, teque parentum
 manibus et cineri, siqua est ea cura, remitto.
 hoc tamen infelix miseram solabere mortem.
 Aeneae magni dextra cadis.' increpat ultro 830
 cunctantis socios et terra sublevat ipsum,
 sanguine turpantem comptos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 volnera siccat lymphis corpusque levabat
 arboris adclinis trunco. procul aerea ramis 835
 dependet galea et prato gravia arma quiescunt.
 stant lecti circum iuvenes: ipse aeger anhelans
 colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;
 multa super Lauso rogitat multumque remittit
 qui revocent maestique ferant mandata parentis. 840
 at Lausum socii exanimem super arma ferebant
 flentes, ingentem atque ingenti volnere victum.
 adgnovit longe gemitum praesaga mali mens:
 canitiem multo deformat pulvere et ambas
 ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret. 845
 'tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
 quem genui? tuane haec genitor per volnera servor,
 morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
 exitium infelix, nunc alte volnus adactum! 850
 idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
 debueram patriae poenas odiisque meorum:
 omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
 nunc vivo neque adhuc homines lucemque relinquo. 855
 sed linquam.' simul hoc dicens attollit in aegrum
 se femur et, quamvis dolor alto volnere tardet,
 haut deiectus eum duci iubet. hoc decus illi,
 hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat

omnibus. adloquitur maerentem et talibus inquit:	860
‘Rhaebe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est,	
viximus. aut hodie victor spolia illa cruenti	
et caput Aeneae referes Lausique dolorum	
ultor eris mecum aut, aperit si nulla viam vis,	
occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo,	865
iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.’	
dixit, et exceptus tergo consueta locavit	
membra manusque ambas iaculis oneravit acutis,	
aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.	
sic cursum in medios rapidus dedit: aestuat ingens	870
uno in corde pudor mixtoque insania luctu.	
atque hic Aenean magna ter voce vocavit.	873
Aeneas agnovit enim laetusque precatur:	
‘sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo!	875
incipias conferre manum.’	
tantum effatus et infesta subit obuius hasta.	
ille autem ‘quid me erepto, saevissime, nato	
terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.	
nec mortem horremus nec divom parcimus ulli.	880
desine: nam venio moriturus et haec tibi porto	
dona prius.’ dixit telumque intorsit in hostem;	
inde aliud super atque aliud figitque volatque	
ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.	
ter circum astantem laevos equitavit in orbis	885
tela manu iaciens, ter secum Troius heros	
inmanem aerato circumfert tegmine silvam.	
inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet	
vellere et urgetur pugna congressus iniqua,	
multa movens animo iam tandem erumpit et inter	890
bellatoris equi cava tempora conicit hastam.	
tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras	
verberat effusumque equitem super ipse secutus	
implicat eiectoque incumbit cernuus armo.	
clamore incendunt caelum Troesque Latinique.	895
advolat Aeneas vaginaque eripit ensem	
et furiis agitatus amor et conscia virtus.	872

et super haec: 'ubi nunc Mezentius acer et illa
effera vis animi?' contra Tyrrhenus, ut auras
suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
'hostis amare, quid increpitas mortemque minaris?' 900
nullum in caede nefas, nec sic ad proelia veni,
nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
unum hoc per siqua est victis venia hostibus oro:
corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
circumstare odia: hunc, oro, defende furorem 905
et me consortem nati concede sepulchro.'
haec loquitur iuguloque haut inscius accipit ense
undantique animam diffundit in arva cruore.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER UNDECIMUS

Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humanis
praecipitant curae turbataque funere mens est,
vota deum primo victor solvebat Eoo. 5
ingentem quercum decisis undique ramis
constituit tumulo fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas
telaque trunca viri et bis sex thoraca petitem
perfossumque locis clipeumque ex aere sinistrae 10
subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
turba ducum) sic incipiens hortatur ovantis:
'maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
quod superest: haec sunt spolia et de rege superbo 15
primitiae, manibusque meis Mezentius hic est.
nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
arma parate animis et spe praesumite bellum,
nequa mora ignaros, ubi primum vellere signa
adnuerint superi pubemque educere castris, 20
inpediat segnisque metu sententia tardet.
interea socios inhumataque corpora terrae
mandemus, qui solus honos Acheronte sub imost.
ite' ait, 'egregias animas, quae sanguine nobis

hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
 muneribus, maestamque Euandri primus ad urbem
 mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 abstulit atra dies et funere mersit acerbo.'

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum,
 corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
 servabat senior, qui Parrhasio Euandro
 armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
 tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 circum omnis famulumque manus Troianaque turba
 et maestum Iliades crinem de more solutae. 35

ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
 ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
 ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
 ut vidit levique patens in pectore volnus 40
 cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis.

'tene' inquit, 'miserande puer, cum laeta veniret,
 invidit Fortuna mihi, ne regna videres
 nostra neque ad sedes victor veherere paternas?
 non haec Euandro de te promissa parenti 45
 discedens dederam, cum me complexus euntem
 mitteret in magnum imperium metuensque moneret
 acris esse viros, cum dura proelia gente.
 et nunc ille quidem spe multum captus inani
 fors et vota facit cumulatque altaria donis: 50
 nos hūvenem exanimum et nil iam caelestibus ullis
 debentem vano maesti comitamur honore.
 infelix, nati funus crudele videbis!

hi nostri reditus expectatique triumphi!
 haec mea magna fides. at non, Euandre, pudendis, 55
 volneribus pulsum aspicias nec sospite dirum
 optabis nato funus pater. ei mihi, quantum
 praesidium Ausonia et quantum tu perdis, Iule!'

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
 imperat et toto lectos ex agmine mittit 60
 mille viros. qui supremum comitentur honorem
 intersintque patris lacrumis, solacia luctus

exigua ingentis, misero sed debita patri.
 haut segnes alii crates et molle feretrum
 arbuteis texunt virgis et vimine querno 65
 extractosque toros obtentu frondis inumbrant.
 hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt,
 qualem virgineo demessum pollice florem
 seu mollis violae seu languentis hyacinthi,
 cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit: 70
 non iam mater alit tellus viresque ministrat.
 tum geminas vestes auroque ostroque rigentis
 extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
 ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 fecerat et tenui telas discreverat auro. 75
 harum unam iuveni supremum maestus honorem
 induit arsurasque comas obnubit amictu,
 multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 aggerat et longo praedam iubet ordine duci.
 [addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.] 80
 vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 inferias, caeso sparsurus sanguine flammis,
 indutosque iubet truncos hostilibus armis
 ipsos ferre duces inimicaeque nomina figi.
 ducitur infelix aevo confectus Acoetes: 85
 pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora
 sternitur et toto proiectus corpore terrae....
 ducunt et Rutulo perfusus sanguine currus.
 post bellator ecus positus insignibus Aethon
 it lacrimans guttisque umectat grandibus ora. 90
 hastam alii galeamque ferunt, nam cetera Turnus
 victor habet. tum maesta phalanx Teucrique secuntur
 Tyrrhenique omnes et versis Arcades armis.
 postquam omnis longe comitum praecesserat ordo,
 substitit Aeneas gemituque haec addidit alto: 95
 'nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 fata vocant: salve aeternum mihi, maxime Palla,
 aeternumque vale.' nec plura effatus ad altos
 tendebat muros gressumque in castra ferebat.
 iamque oratores aderant ex urbe Latina, 100

velati ramis oleae veniamque rogantes:
 corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
 redderet ac tumulto sineret succedere terrae;
 nullum cum victis certamen et aethere cassis;
 parceret hospitibus quondam socerisque vocatis. 105
 quos bonus Aeneas haut aspernanda precantis
 prosequitur venia et verbis haec insuper addit:
 'quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
 implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 pacem me exanimis et Martis sorte peremptis 110
 oratis? equidem et vivis concedere vellem.
 nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent,
 nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
 hospitia et Turni potius se credidit armis.
 aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
 si bellum finire manu, si pellere Teucros
 apparat, his mecum decuit concurrere telis:
 vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 nunc ite et miseris supponite civibus ignem.'
 dixerat Aeneas. illi obstipuere silentes 120
 conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 tum senior semperque odiis et crimine Drances
 infensus iuveni Turno sic ore vicissim
 orsa refert: 'o fama ingens, ingentior armis
 vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem? 125
 iustitiaene prius mirer belline laborum?
 nos vero haec patriam grati referemus ad urbem
 et te, siqua viam dederit fortuna, Latino
 iungemus regi: quaerat sibi foedera Turnus.
 quin et fatalis murorum attollere moles 130
 saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.'
 dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
 bis senos pepigere dies et pace sequestra
 per silvas Teucri mixtique inpune Latini
 erravere iugis. ferro sonat alta bipenni 135
 fraxinus, evertunt actas ad sidera pinus,
 robora nec cuneis et olentem scindere cedrum
 nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 Euandrum Euandrique domos et moenia replet, 140
 quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere et de more vetusto
 funereas rapuere faces; lucet via longo
 ordine flammaram et late discriminat agros.
 contra turba Phrygum veniens plangentia iungit 145
 agmina. quae postquam matres succedere tectis
 viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
 at non Euandrum potis est vis ulla tenere,
 sed venit in medios. feretro Pallanta reposito
 procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque, 150
 et via vix tandem voci laxata dolorest.
 'non haec, o Palla, dederas promissa parenti,
 cautius ut saevo velles te credere Marti:
 haut ignarus eram, quantum nova gloria in armis
 atque praedulce decus primo certamine posset. 155
 primitiae iuvenis miserae bellique propinqui
 dura rudimenta et nulli exaudita deorum
 vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
 felix morte tua neque in hunc servata dolorem!
 contra ego vivendo vici mea fata, superstes 160
 restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem
 atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
 nec vos arguerim, Teucro, nec foedera nec quas 165
 iunximus hospitio dextras: sors ista senectae
 debita erat nostrae. quod si inmaturo manebat
 mors gnatum, caesis Volscorum milibus ante
 ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
 quin ego non alio digner te funere, Palla,
 quam pius Aeneas [et quam magni Phryges et quam 170
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.]
 magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera Leto:
 tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis,
 esset par aetas et idem si robur ab annis,
 Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
 vadite et haec memores regi mandata referte:

quod vitam moror invisam Pallante perempto,
 dextera causa tuast, Turnum gnatoque patrique
 quam debere vides. meritis vacat hic tibi solus
 fortunaeque locus. non vitae gaudia quaero 180
 (nec fas), sed gnato manis perferre sub imos.'

Aurora interea miseris mortalibus almam
 extulerat lucem, referens opera atque labores:
 iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
 constituere pyras. huc corpora quisque suorum 185
 more tulere patrum, subiectisque ignibus atris
 conditur in tenebras altum caligine caelum.

ter circum accensos cincti fulgentibus armis
 decurrere rogos, ter maestum funeris ignem
 lustravere in equis ululatusque ore dedere; 190

spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma:
 it caelo clamorque virum clangorque tubarum.
 hic alii spolia occisis derepta Latinis
 coniciunt igni, galeas ensesque decoros
 frenaque ferventisque rotas; pars munera nota, 195
 ipsorum clipeos et non felicia tela.

multa boum circa mactantur corpora Morti,
 saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
 in flammam iugulant pecudes. tum litore toto
 ardentis spectant socios semustaque servant 200
 busta neque avelli possunt, nox umida donec
 invertit caelum stellis ardentibus aptum.

Nec minus et miseri diversa in parte Latini
 innumeras struxere pyras, et corpora partim
 multa virum terrae infodiunt avectaque partim 205
 finitimos tollunt in agros ubique remittunt,
 cetera confusaeque ingentem caedis acervom
 nec numero nec honore cremant: tunc undique vasti
 certatim crebris conlucent ignibus agri.

tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram: 210
 maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 ossa focis tepidoque onerabant aggere terrae.
 iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
 praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.

hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum   215
 pectora maerentum puerique parentibus orbi
 dirum execrantur bellum Turnique hymenaeos:
 ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,
 qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
 ingravat haec saevos Drances solumque vocari   220
 testatur, solum posci in certamina Turnum.
 multa simul contra variis sententia dictis
 pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat,
 multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,   225
 ecce super maesti magna Diomedis ab urbe
 legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 tantorum inpensis operum, nil dona neque aurum
 nec magnas valuisse preces, alia arma Latinis
 quaerenda aut pacem Troiano ab rege petendum.   230
 deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 fatalem Aenean manifesto numine ferri
 admonet ira deum tumulique ante ora recentes.
 ergo concilium magnum primosque suorum
 imperio accitos alta intra limina cogit.   235
 olli convenere fluuntque ad regia plenis
 tecta viis. sedet in mediis et maximus aevo
 et primus sceptris haut laeta fronte Latinus.
 atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
 quae referant, fari iubet et responsa reposcit   240
 ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
 et Venulus dicto parens ita farier infit:
 'Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra
 atque iter emensi casus superavimus omnis
 contigimusque manum, qua concidit Iliia tellus.   245
 ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis
 victor Gargani condebat Iapygis agris.
 postquam introgressi et coram data copia fandi,
 munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
 qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos.   250
 auditis ille haec placido sic reddidit ore:
 "o fortunatae gentes, Saturnia regna,

ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
 hic pietate prior. coeant in foedera dextrae,
 qua datur; ast armis concurrant arma cavele."
 et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 audisti et quae sit magno sententia bello. 295

Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
 cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur
 vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
 ut primum placati animi et trepida ora quierunt, 300
 praefatus divos solio rex infit ab alto:
 'ante equidem summa de re statuisset, Latini,
 et vellem et fuerat melius, non tempore tali
 cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
 bellum inportunum, cives, cum gente deorum 305
 invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
 proelia: nec victi possunt absistere ferro.
 spem siquam ascitis Aetolum habuistis in armis,
 ponite: spes sibi quisque. sed haec quam angusta videtis;
 cetera qua rerum iaceant percussa ruina, 310
 ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
 esse, fuit; toto certatum est corpore regni.
 nunc adeo quae sit dubiae sententia menti
 expediam et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 est anticus ager Tusco mihi proximus amni,
 longus in occasum, finis super usque Sicanos;
 Aurunci Rutulique serunt et vomere duros
 exercent colles atque horum asperrima pascunt.
 haec omnis regio et celsi plaga pinea montis 320
 cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
 dicamus leges sociosque in regna vocemus.
 considant, si tantus amor, et moenia condant.
 sin alios finis aliamque capessere gentem
 est animus possuntque solo decedere nostro: 325
 bis denas Italo texamus robore navis
 seu pluris complere valent (iacet omnis ad undam
 materies), ipsi numerumque modumque carinis

praecipiant, nos aera manus navalia demus.
 praeterea qui dicta ferant et foedera firment 330
 centum oratores prima de gente Latinos
 ire placet pacisque manu praetendere ramos,
 munera portantis aurique eborisque talenta
 et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 consulite in medium et rebus succurrite fessis.' 335

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 largus opum et lingua melior, sed frigida bello
 dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 seditione potens (genus huic materna superbum 340
 nobilitas dabat, incertum de patre serebat),
 surgit et his onerat dictis atque aggerat iras:
 'rem nulli obscuram nostrae nec vocis egentem
 consulis, o bone rex: cuncti se scire fatentur,
 quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant. 345
 det libertatem fandi flatusque remittat
 cuius ob auspiciam infaustum mōresque sinistros
 (dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 lumina tot cecidisse ducum totamque videmus
 consedissee urbem luctu, dum Troja temptat 350
 castra fugae fidens et caelum territat armis.
 unum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicitque iubes, unum, optime regum,
 adicias, nec te ullius violentia vincat,
 quin gnatam egregio genero dignisque hymenaeis 355
 des, pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
 quod si tantus habet mentes et pectora terror,
 ipsum obtestemur veniamque oremus ab ipso:
 cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
 quid miseros totiens in aperta pericula cives 360
 prociis, o Latio caput horum et causa malorum?
 nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
 primus ego, invisum quem tu tibi fingis (et esse
 nil moror), en supplex venio. miserere tuorum, 365
 pone animos et pulsus abi. sat funera fusi

vidimus ingentis et desolavimus agros.
 aut si fama movet, si tantum pectore robur
 concipis et si adeo dotalis regia cordist,
 aude atque adversum fidens fer pectus in hostem. 370
 scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
 nos animae viles, inhumata infletaque turba,
 sternamur campis. etiam tu, siqua tibi vis,
 si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
 qui vocat. 375

Talibus exarsit dictis violentia Turni.
 dat gemitum rumpitque has imo pectore voces
 'larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
 tum, cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
 primus ades. sed non replenda est curia verbis, 380
 quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 agger moerorum nec inundant sanguine fossae.
 proinde tona eloquio (solitum tibi) meque timoris
 argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit passimque tropaeis 385
 insignis agros. possit quid vivida virtus,
 experiare licet; nec longe scilicet hostes
 quaerendi nobis: circumstant undique muros.
 imus in adversos: quid cessas? an tibi Mavors
 ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis 390
 semper erit?

pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 sanguine et Euandri totam cum stirpe videbit
 procubuisse domum atque exutos Arcadas armis? 395
 haut ita me experti Bitias et Pandarus ingens
 et quos mille die victor sub Tartara misi,
 inclusus muris hostilique aggere saeptus.
 "nulla salus bello." capiti cane talia, demens,
 Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno 400
 ne cessa turbare metu atque extollere vires
 gentis bis victae, contra premere arma Latini.
 nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,
 nunc et Tydides et Larisaeus Achilles,

amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
 vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
 artificis scelus et formidine crimen acerbat.
 numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
 amittes: habitet tecum et sit pectore in isto.
 nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor. 410
 si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
 si tam deserti sumus et semel agmine verso
 funditus occidimus neque habet Fortuna regressum,
 oremus pacem et dextras tendamus inertis.
 quamquam o, si solitae quicquam virtutis adesses! 415
 ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 egregiusque animi, qui, nequid tale videret,
 procubuit moriens et humum simul ore memordit.
 sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus
 auxilioque urbes Italiae populique supersunt, 420
 sin et Troianis cum multo gloria venit
 sanguine (sunt illis sua funera parque per omnis
 tempestas): cur indecores in limine primo
 deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 multa dies variusque labor mutabilis aevi 425
 rettulit in melius, multos alterna revisens
 lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
 non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
 at Messapus erit felixque Tolumnius et quos
 tot populi misere duces, nec parva sequetur 430
 gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 agmen agens equitum et florentis aere catervas.
 quod si me solum Teucris in certamina poscunt
 idque placet tantumque bonis communibus obsto, 435
 non adeo has exosa manus Victoria fugit,
 ut tanta quicquam pro spe temptare recusem.
 ibo animis contra, vel magnum praestet Achillem
 factaque Volcani manibus paria induat arma
 ille licet. vobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego, haut ulli veterum virtute secundus,
 devovi. "solum Aeneas vocat": et vocet oro,

nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.'

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant 445
certantes; castra Aeneas aciemque movebat:

nuntius ingenti per regia tecta tumultu
ecce ruit magnisque urbem terroribus implet,
instructos acie Tiberino a flumine Teucros
Tyrrhenamque manum totis descendere campis. 450

extemplo turbati animi concussaue volgi
pectora et arrectae stimulis haud mollibus irae.
arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuventus,
fient maesti mussantque patres. hic undique clamor 455
dissensu vario magnus se tollit in auras
haut secus atque alto in luco cum forte catervae
consedere avium piscosove amne Padusae

dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
'immo' ait 'o cives' arrepto tempore Turnus,
'cogite concilium et pacem laudate sedentes: 460
illi armis in regna ruunt.' nec plura locutus
corripuit sese et tectis citus extulit altis.

'tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplos,
duc' ait 'et Rutulos. equitem Messapus in armis
et cum fratre Coras latis diffundite campis. 465
pars aditus urbis firmet turrisque capessat,
cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'

ilicet in muros tota discurritur urbe.
*consilium ipse pater et magna incepta Latinus
deserit ac tristi turbatus tempore differt 470
multaque se incusat, qui non asciverit ultro
Dardanium Aenean generumque acceperit urbi.*
praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
subvectant. bello dat signum rauca cruentum
bucina. tum muros varia cinxere corona 475
matronae puerique: vocat labor ultimus omnis.
nec non ad templum summasque ad Palladis arces
subvehitur magna matrum regina caterva
dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
causa mali tanti, oculos deiecta decoros. 480

succedunt matres et templum ture vaporant
 et maestas alto fundunt de limine voces:
 'armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
 pronum sterne solo portisque effunde sub altis.' 485
 cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 iamque adeo rutilum thoraca indutus aënis
 horrebat squamis surasque incluserat auro,
 tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem
 fulgebatque alta decurrens aureus arce, 490
 exultatque animis et spe iam praecipit hostem:
 qualis ubi abruptis fugit praesaepia vinclis
 tandem liber ecus campoque potitus aperto
 aut ille in pastus armentaque tendit equarum
 aut adsuetus aquae perfundi flumine noto 495
 emicat arrectisque fremit cervicibus alte
 luxurians, luduntque iubae per colla, per armos.
 obvia cui Volscorum acie comitante Camilla
 occurrit portisque ab equo regina sub ipsis
 desiluit, quam tota cohors imitata relictis 500
 ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 'Turne, sui merito siqua est fiducia forti,
 audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae
 solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 me sine prima manu temptare pericula belli 505
 tu pedes ad muros subsiste et moenia serva.'
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 'o decus Italiae virgo, quas dicere grates
 quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
 iste animus supera, mecum partire laborem. 510
 Aeneas, ut fama fidem missique reportant
 exploratores, equitum levia improbus arma
 praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
 per deserta iugo superans adventat ad urbem.
 furta paro belli convexo in tramite silvae, 515
 ut bivas armato obsidam milite fauces.
 tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis;
 tecum acer Messapus erit turmaeque Latinae

Tiburtique manus, ducis et tu concipe curam.
 sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis 520
 hortatur sociosque duces et pergit in hostem.
 est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
 armorumque dolis, [quam densis frondibus atrum
 urget utrimque latus,] tenuis quo semita ducit
 angustaeque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 hanc super in speculis summoque in vertice montis
 planities ignota iacet tutique receptus,
 seu dextra laevaue velis occurrere pugnae,
 sive instare iugis et grandia volvere saxa.
 huc iuvenis nota fertur regione viarum 530
 arripuitque locum et silvis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 unam ex virginibus sociis sacraque cetera,
 compellabat et has tristis Latonia voces
 ore dabat: 'graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 o virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
 cara mihi ante alias.' (neque enim novos iste Dianae
 venit amor subitaque animum dulcedine movit.
 pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe, 540
 infantem fugiens media inter proelia belli
 sustulit exilio comitem matrisque vocavit
 nomine Casmillae mutata parte Camillam.
 ipse sinu prae se portans iuga longa pelebant
 solorum nemorum: tela undique saeva premebant 545
 et circumfuso volitabant milite Volsci.
 ecce fugae medio summis Amasenus abundans
 spumabat ripis: tantus se nubibus imber
 ruperat. ille, innare parans, infantis amore
 tardatur caroque oneri timet. omnia secum 550
 versanti subito vix haec sententia sedit.
 telum immane manu valida quod forte gerebat
 bellator, solidum nodis et robore cocto,
 huic natam, libro et silvestri subere clausam,
 implicat atqueabilem mediae circumligat hastae; 555
 quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:

'alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
 tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor,
 diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.' 560
 dixit et adducto contortum hastile lacerto
 inmittit: sonuere undae, rapidum super amnem
 infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 at Metabus, magna propius iam urgente caterva,
 dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor 565
 gramineo donum Triviae de caespite vellit.
 non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 accipere neque ipse manus feritate dedisset:
 pastorum et solis exegit montibus aevom.
 hic natam in dumis interque horrentia lustra 570
 armentalis equae mammis et lacte ferino
 nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
 utque pedum primis infans vestigia plantis
 institerat, iaculo palmas armavit acuto
 spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum. 575
 pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
 tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 tela manu iam tum tenera puerilia torsit
 et fundam tereti circum caput egit habena
 Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem. 580
 multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 optavere nurum: sola contenta Diana
 aeternum telorum et virginitatis amorem
 intemerata colit.) 'vellem haut correpta fuisset
 militia tali, conata lacessere Teucros: 585
 cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
 labere, nympha, polo finisque invise Latinos,
 tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam: 590
 hac quicumque sacrum violarit volnere corpus,
 Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas.
 post ego nube cava miserandae corpus et arma
 inspoliata feram tumulto patriaeque reponam.'

dixit; at illa levis caeli delapsa per auras 595
insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat
Etruscique duces equitumque exercitus omnis,
compositi numero in turmas. fremit aequore toto
insultans sonipes et pressis pugnat habenis 600
huc conversus et huc; tum late ferreus hastis
horret ager campique armis sublimibus ardent.
nec non Messapus contra celeresque Latini
et cum fratre Coras et virginis ala Camillae
adversi campo apparent hastasque reductis 605
protendunt longe dextris et spicula vibrant,
[adventusque virum fremitusque ardescit equorum].
iamque intra iactum teli progressus uterque
substiterat: subito erumpunt clamore furentisque
exhortantur equos; fundunt simul undique tela 610
crebra nivis ritu caelumque obtexitur umbra.
continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
conixi incurrunt hastis primique ruina
dant sonitum ingenti perfractaque quadrupedantium
pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus 615
fulminis in morem aut tormento ponderis acti
praecipitat longe et vitam dispergit in auras.
extemplo turbatae acies, versique Latini
reiciunt parmas et equos ad moenia vertunt.
Troes agunt, princeps turmas inducit Asilas. 620
iamque propinquabant portis, rursusque Latini
clamorem tollunt et mollia colla reflectunt:
hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis.
qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
nunc ruit ad terram scopulosque superiacit unda 625
spumeus extremamque sinu perfundit harenam,
nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
saxa fugit litusque vado labente relinquit:
bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos,
bis reiecti armis respectant terga tegentes. 630
tertia sed postquam congressi in proelia totas
implicuere inter se acies legitque virum vir:

tum vero et gemitus morientum et sanguine in alto
 armaque corporaque et permixti caede virorum
 semianimes volvuntur equi, pugna aspera surgit. 635
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 hastam intorsit equo ferrumque sub aure reliquit.
 quo sonipes ictu furit arduus altaque iactat
 volneris inpatiens arrecto pectore crura:
 volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan 640
 ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 deicit Herminium, nudo cui vertice fulva
 caesaries nudique umeri, nec volnera terrent:
 tanta in arma patet. latos huic hasta per armos
 acta tremit duplicatque virum transfixa dolore. 645
 funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
 certantes pulchramque petunt per volnera mortem.
 At medias inter caedes exultat Amazon,
 unum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla,
 et nunc lenta manu spargens hastilia denset, 650
 nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
 aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
 illa etiam in tergum, siquando pulsa recessit,
 spicula converso fugientia derigit arcu.
 at circum lectae comites, Larinaque virgo 655
 Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securem,
 Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
 delegit pacisque bonas bellique ministras:
 quales Thraeciae cum flumina Thermodontis
 pulsant et pictis bellantur Amazones armis 660
 seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 feminea exultant lunatis agmina peltis.
 quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 deicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665
 Euneum Clytio primum patre, cuius apertum
 adversi longa transverberat abiete pectus:
 sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
 mandit humum moriensque suo se in volnere versat.
 sum Lirim Pagasumque super; quorum alter habenas 670

suffuso revolutus equo dum colligit, alter
 dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
 praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
 Hippotaden, sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chrominque; 675
 quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
 ignotis et equo venator Iapyge fertur,
 cui pellis latos umeros erepta iuvenco
 pugnatori operit, caput ingens oris hiatus . 680
 et malae texere lupi cum dentibus albis,
 agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
 vertitur in mediis et toto vertice suprast.
 hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
 traicit et super haec inimico pectore fatur: 685
 'silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 advenit qui vestra dies muliebribus armis
 verba redarguerit. nomen tamen haut leve patrum
 manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.'
 protinus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrum 690
 corpora, sed Buten aversum cuspide fixit
 loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 lucent et laevo dependet parma lacerto,
 Orsilochum fugiens magnumque agitata per orbem
 eludit gyro interior sequiturque sequentem, 695
 tum validam perque arma viro perque ossa securim
 altior exurgens oranti et multa precanti
 congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
 incidit huic subitoque aspectu territus haesit
 Appennicolae bellator filius Auni, 700
 haut Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 isque ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
 posse neque instantem reginam avertere cernit,
 consilio versare dolos ingressus et astu
 incipit haec: 'quid tam egregium, si femina forti 705
 fidis equo? dimitte fugam et te comminus aequo
 mecum crede solo pugnaeque accinge pedestri:
 iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.'

dixit, at illa furens acrique accensa dolore
 tradit eum comiti paribusque resistit in armis, 710
 ense pedes nudo puraque interrita parma.
 at iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse
 (haut mora) conversisque fugax aufertur habenis
 quadripedemque citum ferrata calce fatigat.
 'vane Ligus frustra que animis elate superbis, 715
 nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
 nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno,'
 haec fatur virgo et pernicious ignea plantis
 transit eum cursu frenisque adversa prehensis
 congregitur poenasque inimico ex sanguine sumit: 720
 quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 consequitur pinnis sublimem in nube columbam
 comprehensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
 tum cruor et volsae labuntur ab aethere plumae.
 At non haec nullis hominum sator atque decorum 725
 observans oculis summo sedet altus Olympo:
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
 suscitavit et stimulis haut mollibus incutit iras.
 ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
 fertur equo variisque instigat vocibus alas, 730
 nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
 'quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 femina palantis agit atque haec agmina vertit!
 quo ferrum quidve haec gerimus tela inrita dextris? 735
 at non in Venerem segnes nocturna que bella
 aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi
 expectate dapes et plenae pocula mensae
 (hic amor, hoc studium), dum sacra secundus haruspex
 nuntiet ac lucos vocet hostia pinguis in altos!' 740
 haec effatus eum in medios, moriturus et ipse,
 concitat et Venulo adversum se turbidus infert
 dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
 et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 tollitur in caelum clamor, cunctique Latini 745
 convertere oculos. volat igneus aequore Tarchon

arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 defringit ferrum et partis rimatur apertas,
 qua volnus letale ferat; contra ille repugnans
 sustinet a iugulo dextram et vim viribus exit. 750
 utque volans alte raptum cum fulva draconem
 fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit,
 saucius at serpens sinuosa volumina versat
 arrectisque horret squamis et sibilat ore,
 arduus insurgens; illa haut minus urget obunco 755
 luctantem rostro, simul aethera verberat alis:
 haut aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
 Maeonidae incurrunt. tum fatis debitus Arruns
 velocem iaculo et multa prior arte Camillam 760
 circuit et quae sit fortuna facillima, temptat.
 qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
 hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
 qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
 hac iuvenis furtim celeris detorquet habenas. 765
 hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
 undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
 forte sacer Cybelo Chloreus oimque sacerdos
 insignis longe Phrygiis fulgebat in armis
 spumantemque agitabat ecum, quem pellis aënis 770
 in plumam squamis auro conserta tegebat.
 ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 aureus ex umeris erat arcus et aurea vati
 cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis 775
 carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
 pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro
 venatrix, unum ex omni certamine pugnae 780
 caeca sequebatur totumque incauta per agmen
 femineo praedae et spoliorum ardebat amore,
 telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 concitat et superos Arruns sic voce precatur:

'summe deum, sancti custos Soractis Apollo, quem primi colimus, quoi pineus ardor acervo pascitur et medium freti pietate per ignem cultores multa premimus vestigia pruna, da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis, omnipotens. non exuvias pulsaeve tropaeum	785 790
virginis aut spolia ulla peto (mihî cetera laudem facta ferent): hæc dira meo dum volnere pestis pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes. audiit et voti Phoebus succedere partem mente dedit, partem volucris dispersit in auras:	705
sterneret ut subita turbatam morte Camillam, adnuit oranti; reducem ut patria alta videret, non dedit, inque notos vocem vertere procellae. ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras, convertere animos acris oculosque tulere	800
cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec auræ nec sonitus memor aut venientis ab æthere teli, hasta sub exertam donec perlata papillam haesit virgineumque alte bibit acta cruorem. concurrunt trepidæ comites dominamque ruentem	805
succipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns, laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastæ credere nec telis occurrere virginis audet. ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur, continuo in montis sese avius abdidit altos	810
occiso pastore lupus magnove iuvenco, consciis audacis facti, caudamque remulcens subiecit pavitantem utero silvasque petivit: haut secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.	815
illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter ferreus ad costas alto stat volnere mucro: labitur exsanguis, labuntur frigida leto lumina, purpureus quondam color ora reliquit. tum sic expirans Accam ex aequalibus unam	820
adloquitur fidam ante alias, quæ sola Camillæ, quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:	

- 'hactenus, Acca soror, potui: nunc volnus acerbum
 conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
 effuge et haec Turno mandata novissima perfer: 825
 succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
 iamque vale.' simul his dictis linquebat habenas,
 ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
 paulatim exsolvit se corpore lentaque colla
 et captum leto posuit caput, arma relinquent, 830
 vitaeque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
 sidera: deiecta crudescit pugna Camilla,
 incurrunt densi simul omnis copia Teucrum
 Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae. 835
- At Triviae custos iandudum in montibus Opis
 alta sedet summis spectatque interrita pugnas.
 utque procul medio iuvenum in clamore furentum
 prospexit tristi mulcatam morte Camillam,
 ingemuitque deditque has imo pectore voces: 840
 'heu nimium, virgo, nimium crudele luiti
 supplicium, Teucros conata lacessere bello!
 nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
 profuit aut nostras umero gessisse sagittas.
 non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
 per gentis erit aut famam patieris inultae.
 nam quicumque tuum violavit volnere corpus,
 morte luet merita.' fuit ingens monte sub alto
 regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 antiqui Laurentis opacae ilice tectum:
 hic dea se primum rapido pulcherruma nisu
 sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 ut vidit laetantem animis ac vana tumentem,
 cur' inquit 'diversus abis? huc derige gressum, 855
 huc periture veni, capias ut digna Camillae
 praemia. tunc etiam telis moriere Dianae?'
 dixit, et aurata volucrem Thraeissa sagittam
 deprompsit pharetra cornuque infensa tetendit
 et duxit longe, donec curvata coirent 860

inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
 laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
 extemplo teli stridorem aurasque sonantis
 audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
 illum expirantem socii atque extrema gementem 865
 obliti ignoto camporum in pulvere lincunt,
 Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympum.

Prima fugit domina amissa levis ala Camillae;
 turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas
 disiectique duces desolatique manipuli 870
 tuta petunt et equis aversi ad moenia tendunt.
 nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 sustentare valet telis aut sistere contra,
 sed laxos referunt umeris languentibus arcus,
 quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum. 875
 pulvis, et e speculis percussae pectora matres
 femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
 qui cursu portas primi inrupere patentis,
 hos inimica super mixto premit agmine turba; 880
 nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 moenibus in patriis atque inter tuta domorum
 confixi expirant animas. pars claudere portas:
 nec sociis aperire viam nec moenibus audent
 accipere orantis, oriturque miserrima caedes 885
 defendentum armis aditus inque arma ruentum.
 exclusi ante oculos lacrumantumque ora parentum
 pars in praecipitis fossas urgente ruina
 volvitur, inmissis pars caeca et concita frenis
 arietat in portas et duros obice postis. 890
 ipsae de muris summo certamine matres
 (monstrat amor verus patriae, ut videre Camillam)
 tela manu trepidae iaciunt ac robore duro
 stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 praecipites primaeque mori pro moenibus ardent. 895

Interea Turnum in silvis saevissimus implet
 nuntius, et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
 deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,

ingruere infensos hostis et Marte secundo omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri.	900
ille furens (et saeva Iovis sic numina pellunt) deserit obsessos collis, nemora aspera linquit. vix e conspectu exierat campumque tenebat, cum pater Aeneas saltus ingressus apertos exsuperatque iugum silvae evadit opaca.	905
sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur agmine nec longis inter se passibus absunt; ac simul Aeneas fumantis pulvere campos prospexit longe Laurentiaque agmina vidit, et saevom Acnean adgnovit Turnus in armis adventumque pedum flatusque audivit equorum.	910
continuoque ineant pugnas et proelia temptent, ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno tinguat equos noctemque die labente reducat: considunt castris ante urbem et moenia vallant.	915

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER DUODECIMUS

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
defecisse videt, sua nunc promissa repositi,
se signari oculis, ultro implacabilis ardet
attollitque animos. Poenorum qualis in arvis
saucius ille gravi venantum volnere pectus
tum demum movet arma leo gaudetque comantis
excutiens cervice toros fixumque latronis
inavidus frangit telum et fremit ore cruento:
hant secus accenso gliscit violentia Turno.
tum sic adfatur regem atque ita turbidus inquit: 10
'nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recusent:
congregior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini), 15
et solus ferro crimen commune refellam,
aut habeat victos, cedat Lavinia coniunx.'

Olli sedato respondit corde Latinus:
'o praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
virtute exsuperas, tanto me impensius aecum est 20
consulere atque omnis metuentem expendere casus.
sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
multa manu, nec non aurumque animusque Latinost;
sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis,

nec genus indecores. sine me haec haut mollia fatu	25
sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.	
me natam nulli veterum sociare procorum	
fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.	
victus amore tui, cognato sanguine victus	
coniugis et maestae lacrumis, vincla omnia rupi:	30
promissam eripui genero, arma impia sumpsi.	
ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur	
bella, vides, quantos primus patiare labores.	
bis magna victi pugna vix urbe tuemur	
spes Italas; recalent nostro Thybrina fluenta	35
sanguine adhuc campique ingentes ossibus alben.	
quo referor totiens? quae mentem insania mutat?	
si Turno extincto socios sum adscire paratus,	
cur non incolumi potius certamina tollo?	
quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicit	40
Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet!)	
prodiderim, natam et conubia nostra petentem?	
respice res bello varias; miserere parentis	
longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe	
dividit. hautquaquam dictis violentia Turni	45
flectitur: exsuperat magis aegrescitque medendo.	
ut primum fari potuit, sic institit ore:	
'quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me	
deponas letumque sinas pro laude pacisci:	
et nos tela, pater, ferrumque haut debile dextra	50
spargimus; et nostro sequitur de vulnere sanguis.	
longe illi dea mater erit, quae nube fugacem	
feminea tegat et vanis sese occulat umbris.'	
At regina, nova pugnae conterrita sorte,	
flebat et ardentem generum monitura tenebat:	55
'Turne, per has ego te lacrimas, per siquis Amatae	
tangit honos animum (spes tu nunc una, senectae	
tu requies miserae, decus imperiumque Latini	
te penes, in te omnis domus inclinata recumbit),	
unum oro: desiste manum committere Teucris.	60
qui te cumque manent isto certamine casus,	
et me, Turne, manent: simul haec invisa relinquam	

lumina nec generum Aenean captiva videbo.'	
acceptit vocem lacrimis Lavinia matris	
flagrantis perfusa genas, quoi plurimus ignem	65
subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.	
Indum sanguineo veluti violaverit ostro	
siquis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa	
alba rosa: talis virgo dabat ore colores.	
illum turbat amor, figitque in virgine voltus:	70
ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam.	
'ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto	
prosequere in duri certamina Martis euntem,	
o mater; neque enim Turno mora libera mortis.	
nuntias haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno	75
haut placitura refer: cum primum crastina caelo	
punicis invecta rotis Aurora rubebit,	
non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant	
et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum,	
illo quaeratur coniunx Lavinia campo.'	80
Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit,	
poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,	
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,	
qui candore nives anteirent, cursibus auras.	
circumstant properi aurigae manibusque lacessunt	85
pectora plausa cavis et colla comantia pectunt.	
ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco	
circumdat loricam umeris; simul aptat habendo	
ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,	
ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti	90
fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.	
exim quae mediis ingenti adnixa columnae	
aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,	
Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem	
vociferans: 'nunc, o numquam frustrata vocatus	95
hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,	
te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus	
loricamque manu valida lacerare revolsam	
aemiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis	
vibratos calido ferro murræque madentis.'	100

- his agitur furiis; totoque ardentis ab ore
scintillae absiliunt, oculis micat acribus ignis:
mugitus veluti cum prima in proelia taurus
terrificos ciet atque irasci in cornua temptat,
arboris obnixus trunco, ventosque lacessit 105
ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.
- Nec minus interea maternis saevos in armis
Aeneas acuit Martem et se suscitatur ira,
oblato gaudens componi foedere bellum.
tum socios maestique metum solatur Iuli, 110
fata docens, regique iubet responsa Latino
certa referre viros et pacis dicere leges.
- Postera vix summos spargebat lumine montis
orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
solis equi lucemque elatis naribus efflant: 115
campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
dimensi Rutulique viri Teucrique parabant
in medioque focos et dis communibus aras
gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
velati limo et verbena tempora victi. 120
procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
agmina se fundunt portis. hinc Troius omnis
Tyrrenusque ruit variis exercitus armis,
haut secus instructi ferro, quam si aspera Martis
pugna vocet; nec non mediis in milibus ipsi 125
ductores auro volitant ostroque superbi,
et genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
et Messapus equom domitor, Neptunia proles.
utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
defigunt tellure hastas et scuta reclinant. 130
tum studio effusae matres et vulgus inermum
invalidique senes turris ac tecta domorum
obsedere, alii portis sublimibus adstant.
- At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur
(tum neque nomen erat nec honos aut gloria monti), 135
prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
extemplo Turni sic est adfata sororem

diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 praesidet (hunc illi rex aetheris altus honorem 140
 Iuppiter erepta pro virginitate sacravit):
 'nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro.
 scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
 magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile,
 praetulerim caelique lubens in parte locarim: 145
 disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
 qua visa est Fortuna pati parcaeque sinebant
 cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 nunc iuvenem inparibus video concurrere fatis,
 parcarumque dies et vis inimica propinquat. 150
 non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
 tu pro germano siquid praesentius audes,
 perge: decet, forsitan miseros meliora sequentur.'
 vix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profudit
 terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
 'non lacrumis hoc tempus' ait Saturnia Iuno:
 'adclera et fratrem, siquis modus, eripe morti,
 aut tu bella cie conceptumque excute foedus:
 auctor ego audendi.' sic exhortata reliquit
 incertam et tristi turbatam volnere mentis. 160

Interea reges, ingenti mole Latinus
 quadriiugo vebitur curru, cui tempora circum
 aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
 bina manu lato crispans hastilia ferro; 165
 hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis,
 et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 saetigeri fetum suis intonsamque bidentem 170
 attulit admovitque pecus flagrantibus aris.
 illi ad surgentem conversi lumina solem
 dant fruges manibus salsas et tempora ferro
 summa notant pecudum paterisque altaria libant.
 tum pius Aeneas stricto sic ense precatur: 175
 'esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,

quam propter tantos potui perferre labores,
 et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx
 (iam melior, iam, diva, precor), tuque inclute Mavors,
 cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques; 180
 fontisque fluviosque voco, quaeque aetheris alti
 religio et quae caeruleo sunt numina ponto:
 cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
 convenit Euandri victos discedere ad urbem,
 cedit Iulus agris, nec post arma ulla rebelles 185
 Aeneadae referent ferro haec regna lacessent
 sin nostrum aduerit nobis Victoria Martem
 (ut potius reor et potius di numine firment),
 non ego nec Teucris Italos parere iubebo
 nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae 190
 invictae gentes aeterna in foedera mittant.
 sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
 imperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
 constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
 sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus 195
 suspiciens caelum tenditque ad sidera dextram:
 'haec eadem, Aenea, terram mare sidera iuro
 Latonaeque genus duplex lanumque bifrontem
 vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
 audiat haec genitor, qui foedera fulmine sancit. 200
 tango aras, medios ignis et numina testor:
 nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
 [quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
 avertet, non, si tellurem effundat in undas
 diluvio miscens caelumque in Tartara solvat;] 205
 ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat)
 'numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
 cum semel in silvis imo de stirpe recisum
 matre caret posuitque comas et brachia ferro,
 olim arbos, nunc artificis manus acre decoro 210
 inclusit patribusque dedit gestare Latinis.'
 talibus inter se firmabant foedera dictis
 conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
 in flammam iugulant pecudes et viscera vivis

eripiunt cumulantque oneratis lancibus aras.	215
At vero Rutulis impar ea pugna videri iandudum et vario misceri pectora motu; tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis, . . . adiuvat incessu tacito progressus et aram suppliciter venerans demisso lumine Turnus	220
tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor. quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit sermonem et volgi variare labantia corda, in medias acies, formam adsimulata Camerti (quoi genus a proavis ingens clarumque paternae nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis), in medias dat sese acies [haut nescia rerum] rumoresque serit varios ac talia fatur: 'non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam obiectare animam? numerone an viribus aequi non sumus? en omnes et Troes et Arcades hi sunt fatalesque manus, infensa Etruria Turno: vix hostem, alterni si congregiamur, habemus. ille quidem ad superos, quorum se devovet aris, succedet fama vivosque per ora feretur:	225
nos patria amissa dominis parere superbis cogemur, qui nunc lenti cousedimus arvis.'	230
talibus incensa est iuvenum sententia dictis iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur; ipsi Laurentes mutati ipsique Latini.	240
qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur infectum et Turni sortem miserantur iniquam. his aliud maius Iuturna adiungit et alto dat signum caelo, quo non praesentius ullum	245
turbavit mentes Italas monstroque fefellit. namque volans rubra fulvos Iovis ales in aethra litoreas agitabat aves turbamque sonantem agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.	250
arrexere animos Itali, cunctaeque volucres convertunt clamore fugam (mirabile visu)	

aetheraque obscurant pinnis hostemque per auras
 facta nube premunt, donec vi victus et ipso
 pondere defecit, praedamque ex unguibus ales 255
 proiecit fluvio penitusque in nubila fugit.
 tum vero augurium Rutuli clamore salutant
 expediuntque manus; primusque Tolumnius augur
 'hoc erat, hoc, votis' inquit 'quod saepe petivi.
 accipio adgnoscoque deos; me, me duce ferrum 260
 corripite, o miseri, quos inprobus advena bello
 territat invalidas ut aves et litora vestra
 vi populat: petet ille fugam penitusque profundo
 vela dabit. vos unanimi densete catervas
 et regem vobis pugna defendite raptum.' 265
 dixit et adversos telum contorsit in hostis
 procurrens: sonitum dat stridula cornus et auras
 certa secat. simul hoc, simul ingens clamor et omnes
 turbati cunei calefactaque corda tumultu.
 hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 corpora constiterant contra, quos fida creatat
 una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
 horum unum ad medium, teritur qua subtilis alvo
 balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis 275
 transadigit costas fulvaeque effundit harena.
 at fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 corripunt caecique ruunt. quos agmina contra
 procurrant Laurentum, hinc densi rursus inundant 280
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis:
 sic omnis amor unus habet decernere ferro.
 diripere aras (it toto turbida caelo
 tempestas telorum ac ferreus ingruit imber)
 craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus 285
 pulsatos referens infecto foedere divos.
 infrenant alii currus aut corpora saltu
 subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus, 290

adverso proterret equo: ruit ille recedens
 et miser oppositis a tergo involvitur aris
 in caput inque umeros. at fervidus advolat hasta
 Messapus teloque orantem multa trabali
 desuper altus equo graviter ferit atque ita fatur: 295
 'hoc habet, haec melior magnis data victima divis.'
 concurrunt Itali spoliantque calentia membra.
 obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 corripit et venienti Ebuso plagamque ferenti
 occupat os flammis: olli ingens barba reluxit 300
 nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
 caesariem laeva turbati corripit hostis
 inpressoque genu nitens terrae applicat ipsum:
 sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 pastorem primaque acie per tela ruentem, 305
 ense sequens nudo superimminet: ille securi
 adversi frontem mediam mentumque reducta
 dissicit et sparso late rigat arma cruore.
 olli dura quies oculos et ferreus urget
 somnus, in aeternam conduntur lumina noctem. 310
 At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 nudato capite atque suos clamore vocabat:
 'quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
 o cohibete iras! ictum iam foedus et omnes
 compositae leges; mihi ius concurrere soli; 315
 me sinite atque auferte metus; ego foedera faxo
 firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.'
 has inter voces, media inter talia verba
 ecce viro stridens alis adlapsa sagitta est
 incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta, 320
 quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
 attulerit: pressa est insignis gloria facti,
 nec sese Aeneae iactavit volnere quisquam.
 Turnus ut Aenean cedentem ex agmine vidit
 turbatosque duces, subita spe fervidus ardet: 325
 poscit equos atque arma simul saltuque superbus
 emicat in currum et manibus molitur habenas.
 multa virum volitans dat fortia corpora Leto,

semineces volvit multos aut agmina curru
 proterit aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
 qualis aput gelidi cum flumina concitus Hebrī
 sanguineus Mavors clupei increpat atque furentis
 bella movens inmittit equos (illi aequore aperto
 ante notos zephyrumque volant; gemit ultima pulsu
 Thraeca pedum; circumque atrae Formidinis ora 335
 Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur):
 talis equos alacer media inter proelia Turnus
 fumantis sudore quatit, miserabile caesis
 hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 sanguineos, mixtaque cruor calcatur harena. 340
 iamque Neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
 hunc congressū et hunc, illum eminus; eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasmus ipse
 nutrierat Lycia paribusque ornaverat armis,
 vel conferre manum vel equo praevertere ventos. 345
 parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 antiqui proles bello praeclara Dolonis,
 nomine avom referens, animo manibusque parentem,
 qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 ausus Pelidae pretium sibi poscere currus; 350
 illum Tydides alio pro talibus ausis
 adfecit pretio, nec equis adspirat Achillis.
 hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 ante levi iaculo longum per inane secutus
 sistit equos biugis et curru desilit atque 355
 semianimi lapsoque supervenit et pede collo
 inpresso dextrae mucronem extorquet et alto
 fulgentem tinguit iugulo atque haec insuper addit:
 'en agros et quam bello, Troiane, petisti,
 Hesperiam metire iacens: haec praemia qui me 360
 ferro ausi temptare ferunt, sic moenia condunt.'
 huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit.
 Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
 et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
 ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto 365
 insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,

qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo:
 sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
 conversaequae ruunt acies; fert impetus ipsum,
 et cristam adverso curru quatit aura volantem. 370
 non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 obiecit sese ad currum et spumantia frenis
 ora citatorum dextra detorsit equorum.
 dum trahitur pendetque iugis, hunc lata reiectum
 lancea consequitur rumpitque infixam bilicem 375
 lorica et summum degustat vulnere corpus.
 ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
 ibat et auxilium ducto mucrone petebat:
 cum rota praecipitem et procursu concitus axis
 impulit effunditque solo, Turnusque secutus 380
 imam inter galeam summi thoracis et oras
 abstulit ense caput truncumque reliquit harenae.
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385
 alternos longa nitentem cuspidem gressus.
 saevit et infracta luctatur harundine telum
 eripere auxilioque viam, quae proxima, poscit
 ense secent lato vulnus telique latebram
 rescindant penitus seseque in bella remittant. 390
 iamque aderat Phoebus ante alios dilectus Iapyx
 Iasides, acri quondam quoque captus amore
 ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
 augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
 ille ut depositi proferret fata parentis, 395
 scire potestates herbarum usumque medendi
 maluit et mutas agitare inglorius artes.
 stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
 Aeneas magno iuvenum et maerentis Iuli
 concursu, lacrimis immobilis. ille retorto 400
 Paeonium in morem senior succinctus amictu
 multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
 sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.

<p> nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo subvenit; et saevos campis magis ac magis horror crebrescit propiusque malum est. iam pulvere caelum stare vident: subeunt equites, et spicula castris densa cadunt mediis. it tristis ad aethera clamor bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum. </p>	405
<p> hic Venus, indigno nati concussa dolore, dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida, puberibus caulem foliis et flore comantem purpureo (non illa feris incognita capris gramina, cum tergo volucres haesere sagittae): </p>	415
<p> hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo, detulit; hoc fuscum labris splendentibus amnem inficit occulte medicans spargitque salubris ambrosiae sucos et odoriferam panaceam. fovit ea volnus lympha longaevos Iapyx ignorans, subitoque omnis de corpore fugit quippe dolor, omnis stetit imo volnere sanguis; iamque secuta manum nullo cogente sagitta excidit, atque novae rediere in pristina vires. 'arma citi properate viro! quid statis?' Iapyx conclamat primusque animos accendit in hostem. 'non haec humanis opibus, non arte magistra proveniunt neque te, Aenea, mea dextera servat: maior agit deus atque opera ad maiora remittit.' ille avidus pugnae suras incluserat auro </p>	420
<p> hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat. postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est, Ascanium fuscis circum complectitur armis summaque per galeam delibans oscula fatur: 'disce, puer, virtutem ex me verumque laborem, fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello defensum dabit et magna inter praemia ducet. tu facito, mox cum matura adoleverit aetas, sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum et pater Aeneas et avonculus excitet Hector.' </p>	435
<p> Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens, telum immane manu quatiens; simul agmine denso </p>	440

Antheusque Mnestheusque ruunt omnisque relictis
 turba fluit castris: tum caeco pulvere campus
 miscetur pulsuque pedum tremit excita tellus. 445
 vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
 videre Ansonii, gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor: prima ante omnis Iuturna Latinos
 audiit adgnovitque sonum et tremefacta refugit.
 ille volat campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 it mare per medium (miseris heu praescia longe
 horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 arboribus stragemque satis, ruet omnia late);
 ante volant sonitumque ferunt ad litora venti: 455
 talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
 agmen agit, densi cuneis se quisque coactis
 adglomerant. ferit ense gravem Thymbraeus Osinim,
 Tarchetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates
 Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur, 460
 primus in adversos telum qui torserat hostis.
 tollitur in caelum clamor, versique vicissim
 pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 ipse neque aversos dignatur sternere Morti
 nec pede congressos aequo nec tela ferentis 465
 insequitur: solum densa in caligine Turnum
 vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 hoc concussa metu mentem Iuturna virago
 aurigam Turni media inter lora Metiscum
 excutit et longe lapsum temone reliquit: 470
 ipsa subit manibusque undantis flectit habenas,
 cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
 nigra velut magnas domini cum divitis aedes
 pervolat et pinnis alta atria lustrat hirundo,
 pabula parva legens nidisque loquacibus escas, 475
 et nunc porticibus vacuis, nunc umida circum
 stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
 fertur equis rapidoque volans obit omnia curru
 iamque hic germanum iamque hic ostentat ovantem
 nec conferre manum patitur, volat avia longe. 480

haut minus Aeneas tortos legit obvius orbes
 vestigatque virum et disiecta per agmina magna
 voce vocat. quotiens oculos coniecit in hostem
 alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
 aversos totiens currus lucturna retorsit. 485
 heu quid agat? vario nequiquam fluctuat aestu,
 diversaeque vocant animum in contraria curae.
 huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
 lenta levis cursu praefixa hastilia ferro,
 horum unum certo contorquens derigit ictu. 490
 substitit Aeneas et se collegit in arma,
 poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 hasta tulit summasque excussit vertice cristas.
 tum vero adsurgunt irae; insidiisque subactus,
 diversos ubi sensit equos currumque referri, 495
 multa Iovem et laesi testatus foederis aras
 iam tandem invadit medios et Marte secundo
 terribilis saevam nullo discrimine caedem
 suscitât irarumque omnis effundit habenas.
 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes 500
 diversas obitumque ducum, quos aequore toto
 inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 expediat? tanton placuit concurrere motu,
 Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis 505
 pugna loco statuit Teucros) haut multa morantem
 excipit in latus et, qua fata celerruma, crudum
 transadigit costas et cratis pectoris ense.
 Turnus equo deiectum Amycum fratremque Dioren,
 congressus pedes, hunc venientem cuspidè longa, 510
 hunc mucrone ferit curruque abscisa duorum
 suspendit capita et rorantia sanguine portat.
 ille Talon Tanaimque Neci fortemque Cethegum,
 tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
 hic fratres Lycia missos et Apollinis agris 516
 nomen Echionium matrisque genus Peridiaë, 515
 et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten,
 Arcada, piscosae cui circum flumina Lernaë

ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
 munera conductaque pater tellure serebat. 520
 ac velut inmissi diversis partibus ignes
 arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
 aut ubi decursu rapido de montibus altis
 dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
 quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525
 Aeneas Turnusque ruont per proelia; nunc nunc
 fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
 pectora, nunc totis in volnera viribus itur.
 Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
 nomina per regesque actum genus omne Latinos, 530
 praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 excutit effunditque solo: hunc lora et iuga subter
 provolvere rotae, crebro super ungula pulsu
 incita nec domini memorum proculcat equorum.
 ille ruenti Hyllo animisque immane frementi 535
 occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
 olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu,
 eripuit Turno. nec di texere Cupencum
 Aenea veniente sui: dedit obvia ferro 540
 pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
 te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
 oppetere et late terram consternere tergo.
 occidis, Argivae quem non potuere phalanges
 sternere nec Priami regnorum eversor Achilles; 545
 hic tibi mortis erant metae: domus alta sub Ida,
 Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
 totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
 omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
 et Messapus eum domitor et fortis Asilas 550
 Tuscorumque phalanx Euandrique Arcades alae,
 pro se quisque viri summa nituntur opum vi:
 nec mora nec requies, vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
 iret ut ad muros urbique adverteret agmen 555
 ocus et subita turbaret clade Latinos.

ille ut vestigans diversa per agmina Turnum
 huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 immunem tanti belli atque impune quietam.
 continuo pugnae accendit maioris imago: 560
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
 ductores tumulumque capit, quo cetera Teucrum
 concurrat legio nec scuta aut spicula densi
 deponunt. celso medius stans aggere fatur:
 'nequa meis esto dictis mora (Iuppiter hac stat), 565
 neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
 ni frenum accipere et victi parere fatentur,
 eruum et aequa solo fumantia culmina ponam.
 scilicet expectem, libeat dum proelia Turno 570
 nostra pati rursusque velit concurrere victus?
 hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi:
 ferte faces propere foedusque reposcite flammis.'
 dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 dant cuneum densaque ad muros mole feruntur. 575
 scalae inproviso subitusque apparuit ignis.
 discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas magnaque incusat voce Latinum 580
 testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
 bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
 exoritur trepidos inter discordia civis:
 urbem alii reserare iubent et pandere portas
 Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem, 585
 arma ferunt alii et pergunt defendere muros.
 inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 vestigavit apes fumoque implevit amaro:
 illae intus trepidae rerum per cerea castra
 discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras; 590
 volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
 intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
 Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 quae totam luctu concussit funditus urbem.

regina ut tectis venientem prospicit hostem,	595
incessi muros, ignis ad tecta volare,	
nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:	
infelix pugnae iuvenem in certamine credit	
extinctum et, subito mentem turbata dolore,	600
se causam clamat crimenque caputque malorum,	
multaque per maestum demens effata furem	
purpureos moritura manu discindit amictus	
et nodum informis leti trabe nectit ab alta.	
quam cladem miserae postquam accepere Latinae,	605
filia prima manu flores Lavinia crinis	
et roseas laniata genas, tum cetera circum	
turba furit: resonant late plangoribus aedes.	
hinc totam infelix volgatur fama per urbem.	
dēmittunt mentes; it scissa veste Latinus,	
coniugis attonitus fati urbisque ruina,	610
canitiem inmundo perfusam pulvere turpans.	
Interea extremo bellator in aequore Turnus	614
palantis sequitur paucos iam segnior atque	
iam minus atque minus successu laetus equorum	
attulit hunc illi caecis terroribus aura	
commixtum clamorem arrectasque impulit auris	
confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.	
'ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu?	620
quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?'	
sic ait adductisque amens subsistit habenis.	
atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci	
aurigae currumque et equos et lora regebat,	
talibus occurrit dictis: 'hac, Turne, sequamur	625
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;	
sunt alii, qui tecta manu defendere possint.	
ingruit Aeneas Italis et proelia miscet:	
et nos saeva manu mittamus funera Teucris.	
nec numero inferior pugnae nec honore recedes.'	630
Turnus ad haec	
<hr/>	
multaque se incusat, qui non acceperit ante	612
Dardaniam Aenean generumque adsciverit ultro.	

'o soror, et dudum adgnovi, cum prima per artem
 foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
 et nunc nequiquam fallis dea. sed quis Olympo
 demissam tantos voluit te ferre labores? 635
 an fratris miseri letum ut crudele videres?
 nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?
 vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 oppetere ingentem atque ingenti volnere victum. 640
 occidit infelix nostrum ne dedecus Ufens
 aspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
 excindine domos (id rebus defuit unum)
 perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?
 terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit? 645
 usque adeone mori miserum est? vos o mihi manes
 este boni, quoniam superis aversa voluntas!
 sancta ad vos anima atque istius nescia culpae
 descendam, magnorum haut umquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hostis 650
 vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
 saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 'Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
 fulminat Aeneas armis summasque minatur
 deiecturum arces Italum excidioque daturum; 655
 iamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
 in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
 quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.
 praeterea regina, tui fidissima, dextra
 occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit. 660
 soli pro portis Messapus et acer Atinas
 sustentant aciem. circum hos utrimque phalanges
 stant densae, strictisque seges mucronibus horret
 ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
 opstipuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus et obtutu tacito stetit. aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu
 et furiis agitatus amor et conscia virtus.
 ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,

ardentis oculorum orbis ad moenia torsit 670
 turbidus eque rotis magnam respexit ad urbem.
 ecce autem flammis inter tabulata volutus
 ad caelum undabat vertex turrimque tenebat,
 turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
 subdideratque rotas pontisque instraverat altos. 675
 'iam iam fata, soror, superant; absiste morari;
 quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 stat conferre manum Aeneae, stat quidquid acerbist
 morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
 amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.' 680
 dixit et e curru saltum dedit ocuis arvis
 perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
 deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
 ac veluti montis saxum de vertice praeceps
 cum ruit avolsum vento, seu turbidus imber 685
 proluit aut annis solvit sublapsa vetustas;
 fertur in abruptum magno mons improbus actu
 exultatque solo, silvas armenta virosque
 involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690
 sanguine terra madet striduntque hastilibus aerae,
 significatque manu et magno simul incipit ore:
 'parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini;
 quaecumque est Fortuna, mea est: me verius unum
 pro vobis foedus luere et decernere ferro.' 695
 discessere omnes medii spatiumque dedere.

At pater Aeneas audito nomine Turni
 deserit et muros et summas deserit arces
 praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit,
 laetitia exultans, horrendumque intonat armis: 700
 quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse coruscis
 cum fremit ilicibus quantus gaudetque nivali
 vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
 iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
 convertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 moenia quique imos pulsabant ariete muros,
 armaque deposuere umeris. stupet ipse Latinus

ingentis, genitos diversis partibus orbis,
 inter se coiisse viros et cernere ferro.
 atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi, 710
 procursum rapido, coniectis eminus hastis,
 invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
 dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
 congeminant: fors et virtus miscentur in unum.
 ac velut ingenti Sila summove Taburno 715
 cum duo conversis inimica in proelia tauri
 frontibus incurrunt (pavidi cessere magistri,
 stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
 quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur);
 illi inter sese multa vi volnera miscent 720
 cornuaque obnixa infigunt et sanguine largo
 colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
 non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
 Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
 sustinet et fata inponit diversa duorum,
 quem damnet labor et quo vergat pondere letum.
 emicat hic, inpune putans, et corpore toto
 alte sublatum consurgit Turnus in ense
 et ferit: exclamant Troes trepidique Latini, 730
 arrectaeque amborum acies. at perfidus ensis
 frangitur in medioque ardentem deserit ictu . . . .
 ni fuga subsidio subeat. fugit ocior euro,
 ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 fama est praecipitem, cum prima in proelia iunctos 735
 conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
 dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci.
 idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,
 suffecit: postquam arma dei ad Volcania ventumst,
 mortalis mucro glacies ceu futilis ictu 740
 dissiluit; fulva resplendent fragmina harena.
 ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus
 et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
 undique enim densa Teucris inclusere corona,
 atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745

Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
 interdum genua impediunt cursumque recusant,
 insequitur trepidique pedem pede fervidus urget:
 inclusum veluti siquando flumine nactus
 cervom aut puniceae saeptum formidine pinnae 750
 venator cursu canis et latratibus instat;
 ille autem, insidiis et ripa territus alta,
 mille fugit, refugitque vias; at vividus Umber
 haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
 increpuit malis morsuque elusus inani est. 755
 tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
 responsant circa et caelum tonat omne tumultu.
 ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis,
 nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
 Aeneas mortem contra praesensque minatur 760
 exitium, si quisquam adeat, terretque tremantis
 excisurum urbem minitans et saucius instat.
 quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
 huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
 praemia, sed Turni de vita et sanguine certant. 765
 forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
 hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
 servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti divo et votas suspendere vestes
 sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum 770
 sustulerant, puro ut possent concurrere campo:
 hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
 detulerat fixam et lenta radice tenebat.
 incubuit voluitque manu convellere ferrum
 Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu 775
 non poterat. tum vero amens formidine Turnus
 'Faune, precor, miserere' inquit 'tuque optima ferrum
 terra tene, colui vestros si semper honores,
 quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
 dixit opemque dei non cassa in vota vocavit. 780
 namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
 viribus haud ullis valuit discludere morsus
 roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,

rursus in aurigae faciem mutata Metisci procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.	785
quod Venus audaci nymphae indignata licere accessit telumque alta ab radice revellit. olli sublimes, armis animisque refecti, hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta, adsistunt contra certamina Martis anhelii.	790
Iunonem interea rex omnipotentis Olympi adloquitur fulva pugnans de nube tuentem: ' quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat? Indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris deberi caelo fatisque ad sidera tolli.	795
quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres? mortalin decuit violari vulnere divom, aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?) ereptum reddi Turno et vim crescere victis? desine iam tandem precibusque inflectere nostris:	800
ventum ad supremum est. terris agitare vel undis Troianos poluisti, infandum accendere bellum, deformare domum et luctu miscere hymenaeos:	805
ulterius temptare veto.' sic Iuppiter orsus; sic dea summisso contra Saturnia voltu: ' ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas, Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui; nec tu me aëria solam nunc sede videres	810
digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa starem acie traheremque inimica in proelia Teucros. Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri suasi et pro vita maiora audere probavi, non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:	815
adiuro Stygii caput inplacabile fontis, una superstilio superis quae reddita divis. et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo. illud te, nulla fati quod lege tenetur, pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:	820
cum iam conubis pacem felicibus (ecto) component, cum iam leges et foedera iungent, ne vetus indigenas nomen mutare Latinos	

neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
 aut vocem mutare viros aut vertere vestem. 825
 sit Latium, sint Albani per saecula reges,
 sit Romana potens Itala virtute propago:
 occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.
 olli subridens hominum rerumque repertor
 'es germana Iovis Saturnique altera' proles: 830
 irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
 verum age et inceptum frustra summitte furorem
 ni te tantus edit tacitam dolor et mihi curae 801
 saepe tuo dulci tristes ex ore recursent, 802
 do quod vis, et me victusque volensque remitto. 833
 sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
 utque est nomen erit; commixti corpore tantum 835
 subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
 adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
 hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 supra homines, supra ire deos pietate videbis,
 nec gens ulla tuos aequae celebrabit honores.' 840
 adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit.
 interea excedit caelo nubemque relinquit.

His actis aliud genitor secum ipse volutat
 Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845
 quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
 serpentum spiris ventosasque addidit alas.
 hae Iovis ad solium saevique in limine regis
 apparent acuuntque metum mortalibus aegris, 850
 siquando letum horrificum morbosque deum rex
 molitur meritas aut bello territat urbes.
 harum unam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
 illa volat celerique ad terram turbine fertur. 855
 non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
 armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon, telum inmedicabile, torsit,
 stridens et celeris incognita transilit umbras:

talis se sata Nocte tulit terrasque petivit. 800
 postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
 alitis in parvae subitam conlecta figuram,
 quae quondam in bustis aut culminibus desertis
 nocte sedens serum canit inportuna per umbras,
 hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora 865
 fertque refertque sonans clupeumque everberat alis.
 olli membra novos solvit formidine torpor,
 arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 at procul ut Dirae stridorem adgnovit et alas,
 infelix crinis scindit Iuturna solutos, 870
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
 'quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
 aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
 arte morer? talin possum me opponere monstro?
 iam iam linquo acies. ne me terrete timentem, 875
 obscenae volucres: alarum verbera nosco
 letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
 magnanimi Iovis. haec pro virginitate reponit?
 quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademptast
 condicio? possem tantos finire dolores 880
 nunc certe et misero fratri comes ire per umbras!
 * [immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
 te sine, frater, erit? o quae satis ima dehiscet
 terra mihi manisque deam demittet ad imos?]
 tantum effata caput glauco contextit amictu 885
 multa gemens et se fluvio dea condidit alto.
 Aeneas instat contra telumque coruscat
 ingens arboreum et saevo sic pectore fatur:
 'quae nunc deinde morast? aut quid iam, Turne, retractas?
 non cursu, saevis certandum est comminus armis. 890
 verte omnis tete in facies et contrahe quidquid
 sive animis sive arte vales; opta ardua pinnis
 astra sequi clausumve cava te condere terra....'
 ille caput quassans 'non me tua fervida terrent
 dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.' 895
 nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
 saxum anticum ingens, campo quod forte iacebat,

limes agro positus, item ut discerneret arvis.
 vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 qualia nunc hominum producit corpora tellus: 900
 ille manu raptum trepida torquebat in hostem
 altior insurgens et cursu concitus heros.
 sed neque currentem se nec cognoscit euntem
 tollentemve manus saxumve immane moventem;
 genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 nec spatium evasit totum, neque pertulit ictum.
 ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
 velle videmur et in mediis conatibus aegri 910
 succidimus (non lingua valet, non corpore notae
 sufficiunt vires, nec vox aut verba secuntur):
 sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 successum dea dira negat. tum pectore sensus
 vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem 915
 cunctaturque metu letumque instare tremescit;
 nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
 nec currus usquam videt aurigamve sororem.
 cunctanti telum Aeneas fatale coruscet,
 sortitus fortunam oculis, et corpore toto 920
 eminus intorquet. murali concita numquam
 tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
 exitium dirum hasta ferens orasque recludit
 loricae et clipei extremos septemplicis orbes. 925
 per medium stridens transit femur. incidit ictus
 ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 ille humilis supplex oculos, dextramque precantem 930
 protendens 'equidem merui nec deprecor' inquit:
 'utere sorte tua. miseri te siqua parentis
 tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor), Dauni miserere senectae
 et me seu corpus spoliatum lumine mavis 935

redde meis. vicisti, et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx:
 ulterius ne tende odiis.' stetit acer in armis
 Aeneas, volvens oculos, dextramque repressi:
 et iam iamque magis cunctantem flectere sermo 94
 coeperat, infelix umero cum apparuit alto
 balteus et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
 straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
 ille, oculis postquam saevi monumenta doloris 94
 exuviasque hausit, furiis accensus et ira
 terribilis 'tunc hinc spoliis indute meorum
 eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
 immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit,'
 hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit 95
 fervidus. ast illi solvontur frigore membra
 vitaeque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

940

945

950

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

~~DUE NOV 14 '50~~

~~MAR 30 '53 H~~

~~DEC -3 '53 H~~

~~JAN 25 '56 H~~

~~MAY 5 - 58 H~~

CANCELLED
JAN 26 '61 H
1324-50

CANCELLED
2342 151
MAR 8 '55 H

CANCELLED
2307 610

CANCELLED
APR 7 '54

CANCELLED
MAY 16 '59 H
246688

Lv 18.425

Aeneis recognovit Otto Ribbeck.

Widener Library

003764574

3 2044 085 242 154